ଓଡ଼ିଶାର ସାଧାରଣ ସାପ

ବାଳକୃଷ୍ଣ କର

ଓଡ଼ିଶାର ସାଧାରଣ ସାପ

ଲେଖକ :

ବାଳକୃଷ୍ଣ କର
ବି.ଏସ୍‌ସି. (ଅନର୍ସ), (ଡିଂ), ବି.ଇଡ଼ି. (ଡିଂ)
ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ,
ଗୟଳବାଙ୍କ ହାଇସ୍କୁଳ,
ଗୟଳବାଙ୍କ, ଜି. କଟକ

ସତ୍ୟନାରାୟଣ ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର୍
ବିନୋଦବିହାରୀ, କଟକ - ୨

ଓଡ଼ିଶାର ସାଧାରଣ ସାପ

ଲେଖକ :
ବାଲକୃଷ୍ଣ କର

ପ୍ରକାଶକ :
ସତ୍ୟନାରାୟଣ ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର୍
ବିନୋଦବିହାରୀ, କଟକ-୨

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶନ :
୨୦୦୧

ଡି.ଟି.ପି. :
ୟୁନିଟେକ୍
ଚୌଧୁରୀ ବଜାର, କଟକ

ମୁଦ୍ରଣ :
ରୟାଳ ହାଫ୍‌ଟୋନ୍ କୋ
କଟକ

ମୂଲ୍ୟ : ଟ ୫୫.୦୦

ORISSARA SADHARANA SAPA

Written by :
Bala Krushna Kara

Published by :
SATYANARAYAN BOOK STORE
Binodbehari, Cuttack - 2

First Edition : 2001

D.T.P. by :
UNITECH
Choudhury Bazar, Cuttack

Printed by :
ROYAL HALF-TONE CO.
Cuttack.

Price : Rs. 55.00

ଭୂମିକା

ଲେଖକ ସର୍ପବିଶେଷଜ୍ଞ ନୁହେଁ । ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଓ କର୍ମସ୍ଥଳୀ ଡମପଡ଼ା ରାଜ୍ୟ ଏକ ସର୍ପବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳ । ଲେଖକର ଜନ୍ମର ଅଷ୍ଟମଦିନ ତା'ର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଭଉଣୀ ସର୍ପ ଦଂଶନରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲା । ପିଲାଦିନରୁ ଏହି ଘଟଣା ଶୁଣି ଲେଖକର ମନରେ ସର୍ପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌତୂହଳ ଜାତ ହୋଇଛି । ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଠାରେ ଗୋଟିଏ ମଲାସାପ ଦେଖିଛି, ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ପଚାରିଛି । ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ଉତ୍ତର ମିଳିଛି, ''ଏଇଟା ଗୋଟାଏ ବୋଡ଼ା ସାପ'' ।

ତେଣୁ ଲେଖକ ମନରେ ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ଜନ୍ମିଛି ଯେ, ଲୋକେ ଅଳ୍ପ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାପଙ୍କୁ ଚିହ୍ନନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟସବୁ ସାପଙ୍କୁ 'ବୋଡ଼ା ସାପ' ବୋଲି କୁହନ୍ତି । ତେଣୁ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ସର୍ପବିଶେଷଜ୍ଞ ପି. ଜେ. ଦେଓରାସ୍‌ଙ୍କର 'ଭାରତର ସାପ', ଡକ୍ଟର ବସନ୍ତ କୁମାର ବେହୁରାଙ୍କର 'ଓଡ଼ିଶାର ସାପ', କର୍ଣ୍ଣେଲ୍ କେ. ଜି. ଗାରପୁରେଙ୍କ 'Snakes of India & Pakistan', ଆର୍. ହୁଇଟେକରଙ୍କର 'Common Indian Snakes, A field guide' ଇତ୍ୟାଦି ବହି ପଢ଼ି ଲେଖକ ସାପମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯତ୍ ସାମାନ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିଛି । ତା' ଛଡ଼ା ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ଅନେକ ଜାତିର ମଲାସାପଙ୍କର ନମୁନା ସଂଗ୍ରହକରି ସାଇତି ରଖି ଜିଲ୍ଲାସ୍ତରୀୟ ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦର୍ଶନୀରେ ଏହି ଲେଖକ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା, ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ସାପମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ସମ୍ୟକ୍ ଧାରଣା ଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ମନରୁ ସାପ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଓ ସାପ ପ୍ରତି ଥିବା ଭୟ ଦୂର କରିବା ।

ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନରେ ନିଜ ଅନୁଭୂତିଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ଛଡ଼ା ଉପରଲିଖିତ ବହି ଚାରିଟିରୁ ଅଧିକାଂଶ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇଅଛି । ତେଣୁ ଲେଖକ ସେହି ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଲେଖକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଚିର ଋଣୀ

ସାପମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଖଣ୍ଡିଏ ବହି ଲେଖିବି, ଏ ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତା କେବେହେଲେ ମୋ ମନକୁ ଆସିନଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ବାବୁ ଏ ସଂପର୍କରେ ମୋତେ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍ସାହ ନ ପାଇଥିଲେ ଏ ବହି ମୁଁ ଆଦୌ ଲେଖି ପାରିନଥାନ୍ତି । ସେ ବହୁ ଶ୍ରମକରି ଏହାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିଥିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଚିର ଋଣୀ । ମୋର ଅଗଣିତ ଛାତ୍ର ଓ ଗ୍ରାମବାସୀ ଯେଉଁଠାରୁ ମଲାସାପ ପାଇଛନ୍ତି, ତାକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିବାକୁ ମୋତେ ଯୋଗାଇ ଦେବାର କଷ୍ଟ ଉଠାଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ଅଶେଷ ଧନ୍ୟବାଦ । ସର୍ବଶେଷରେ ମୋର ପୁତ୍ର ବିଶ୍ୱଜିତ୍, କନ୍ୟା ସରିତା, ଛାତ୍ର ସଂଜୟ ଓ ବନ୍ଧୁ ମାୟାଧରବାବୁ ଏହି ପୁସ୍ତକର ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟିକୁ ଆମୂଳଚୂଳ ପାଠକରି ତାକୁ ସଂଶୋଧନ କରିବାର କଷ୍ଟ ବହନ କରିଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୋର ଧନ୍ୟବାଦ ।

ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ପାଠକମାନଙ୍କ ମନରେ ସାପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଥିବା ଅନେକ ସନ୍ଦେହ ଦୂରକରି ସେମାନଙ୍କୁ ସାପମାନଙ୍କୁ ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କଲେ, ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେଲା ବୋଲି ଲେଖକ ମନେ କରିବ ।

— ଜୟହିନ୍ଦ୍ —

ସୂଚନା

ଏହି ସଂସ୍କରଣରେ ଲେଖକ ନିଜେ ଦେଖିଥିବା ବା ପରୀକ୍ଷା କରିଥିବା **'ଓଡ଼ିଶାର ସାଧାରଣ ସାପ'** ମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯାଇଅଛି । କେତେକ ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କ ମତରେ ଏହା ବାଦେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଉ କେତେକ ଜାତିର ସାପ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ଲେଖକ ଅଦ୍ୟାବଧି ସେହି ସାପମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ନ ଥିବାରୁ ବା ପରୀକ୍ଷା ନ କରିଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ଦିଆଯାଇନାହିଁ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ଲେଖକ ସେହି ସାପମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କରଣରେ ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯିବ ।

ସୂଚୀପତ୍ର

ଅଧ୍ୟାୟ		ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
		ଭୂମିକା	
		ସୂଚନା	
1.	ଉପକ୍ରମ	..	୧
2.	ସାପର ବିଶେଷତ୍ୱ	..	୩
	2.1	ଶରୀର ଗଠନ	୩
	2.2	ଅବୟବ ହୀନତା	୩
	2.3	ମୁଣ୍ଡ	୪
	2.4	ଆଖି ଓ ଦେଖିବା	୫
	2.5	କାନ ଓ ଶୁଣିବା	୫
	2.6	ସ୍ପର୍ଶ	୬
	2.7	ନାସାରନ୍ଧ୍ର	୬
	2.8	ଆଖି ଓ ନାକପୁଡ଼ା ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳର ଗର୍ତ୍ତ	୬
	2.9	ପାଟି	୭
	2.10	ଦୁଇଫାଳିଆ ଜିଭ ଓ ଗନ୍ଧ ବାରିବା	୭
	2.11	ଦାନ୍ତ	୭
	2.12	ଖାଦ୍ୟ ଓ ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ	୮
	2.13	ପ୍ରଜନନ	୧୦
	2.14	ସାପର କଙ୍କାଳ	୧୧
	2.15	ଗତି ଓ ବେଗ	୧୧
	2.16	ଫଣା ଉତ୍ତୋଳନ	୧୧
	2.17	ଫଁ ଫଁ ଶବ୍ଦ	୧୨
	2.18	ପ୍ରକୃତି	୧୨
	2.19	କାତି ଛାଡ଼ିବା	୧୨
	2.20	କେଉଁ ପ୍ରାଣୀମାନେ ସାପପରି ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାପ ନୁହନ୍ତି	୧୨

ଅଧ୍ୟାୟ		ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
3.	ସାପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ସାଧାରଣ ତଥ୍ୟ ..		୧୪
	3.1	ବିସ୍ତୃତି	୧୪
	3.2	ଖାଦ୍ୟ ରୂପେ ସାପ	୧୪
	3.3	ସାପର ଚର୍ବି	୧୪
	3.4	ସାପର ଚମଡ଼ା	୧୫
	3.5	ମଣି	୧୫
	3.6	ଶୀତନିଦ୍ରା ଓ ଗ୍ରୀଷ୍ମନିଦ୍ରା	୧୫
	3.7	ବିଷାକ୍ତ ଓ ବିଷହୀନ ସର୍ପ	୧୬
	3.8	ଜିଅନ୍ତା ସାପ	୧୬
	3.9	ସାପ ଧରାଳୀ	୧୬
	3.10	ସାପ ଧରିବା	୧୭
	3.11	ସାପ ପାଳିବା	୧୮
	3.12	ବିଷ ସଂଗ୍ରହ	୧୯
	3.13	ସାପର ବିଷ	୧୯
	3.14	ସାପ ବିଷର ଔଷଧୀୟ ବ୍ୟବହାର	୧୯
	3.15	ସର୍ପ ବିଷହାରକ	୨୦
	3.16	ସାପ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ	୨୧
	3.17	ସାପର ଶତ୍ରୁ ଓ ତା'ର ଆତ୍ମରକ୍ଷା କୌଶଳ	୨୪
	3.18	ପରମାୟୁ	୨୫
4.	ସାପର କାତି ..		୨୭
	4.1	ପିଠି ଉପରର କାତି	୨୭
	4.2	ପେଟତଳର କାତି	୨୮
	4.3	ମଳଦ୍ୱାର ଉପରର କାତି	୨୯
	4.4	ଲାଞ୍ଜତଳର କାତି	୨୯
	4.5	ମୁଣ୍ଡର କାତି	୩୦
	4.6	ସଂକ୍ଷେପରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କାତିର ନାମ	୩୧

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
5.	ଓଡ଼ିଶାର ବିଷାକ୍ତ ସାପ ..	୩୫
5.1	କ୍ରେଟ୍	୩୫
5.1.1	ଚିତି	୩୭
5.1.2	ରଣା	୩୯
5.2	ଫଣାଧାରୀ ସାପ	୪୧
5.2.1	ଗୋଖର	୪୨
5.2.1.1	ନାଗ	୪୪
5.2.1.2	ତମ୍ପ	୪୭
5.2.2	ଅହିରାଜ	୪୯
5.3	ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପ	୫୧
5.4	ବୋଡ଼ା	୫୩
5.4.1	ଗର୍ତ୍ତହୀନ ବୋଡ଼ା	୫୪
5.4.1.1	ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା	୫୫
5.4.1.2	ଧୂଳି ନାଗ	୫୮
5.4.2	ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା	୬୧
5.4.2.1	କଟକଟିଆ ନାଗ	୬୧
6.	ବିଷହୀନ ସାପ ..	୬୪
6.1	ତେଲିଆ ସାପ	୬୪
6.2	ଥୁଣ୍ଡା ବୋଡ଼ା	୬୬
6.3	ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ	୬୮
6.4	ଅଜଗର	୭୦
6.5	ଢମଣା	୭୩
6.6	ପିଠିରେ ନୌତଳାକାର କାତିଥିବା ସାପ	୭୫
6.6.1	କାଉଡ଼ିଆ	୭୬
6.6.2	ଶଙ୍ଖରା ଧଣ୍ଡ	୭୮
6.6.3	ଧଣ୍ଡ	୮୧

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
6.7	ବୃକ୍ଷବାସୀ ସର୍ପ ..	୮୩
	6.7.1 ଲାଉଡଙ୍କିଆ	୮୪
	6.7.2 ବ୍ରୋଞ୍ଜପିଠିଆ ଗଛସାପ	୮୮
	6.7.3 ବିଲେଇ ସାପ	୯୦
6.8	ମଧୁର ଜଳବାସୀ ସର୍ପ	୯୨
	6.8.1 କାଉଚି ଧଣ୍ଡ	୯୨
6.9	ହେଟା ସାପ	୯୪
6.10	କୁକ୍ରି ସାପ	୯୬
7.	ସର୍ପ ଦଂଶନ ..	୯୮
7.1	ଗୋଖର ଦଂଶନରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା	୯୮
7.2	ଚିତି ବା ରଣା ଦଂଶନରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା	୯୮
7.3	ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା ବା ଧୂଳିନାଗ ଦଂଶନରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା	୯୯
7.4	ସାମୁଦ୍ରିକ ସର୍ପ ଦଂଶନରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା	୯୯
7.5	ବିଷହୀନ ସର୍ପ ଦଂଶନରେ ଭୟଜନିତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା	୯୯
7.6	ବିଷାକ୍ତ ସର୍ପ ଦଂଶନର ଚିକିତ୍ସା ..	୧୦୦
7.7	ସର୍ପ ଦଂଶନର ପ୍ରାଥମିକ ଚିକିତ୍ସା	୧୦୧
7.8	ସର୍ପଦଂଶନ ଆରୋଗ୍ୟ ପାଇଁ ଦେଶୀୟ ଚିକିତ୍ସା	୧୦୧
7.9	ବିଷାକ୍ତ ସାପ କାମୁଡ଼ିଲେ ମଧ ଲୋକେ ବଞ୍ଚନ୍ତି କିପରି	୧୦୪
7.10	ସର୍ପ ଦଂଶନର ପ୍ରତିଷେଧ ..	୧୦୪
8.	ସାପ ଚିହ୍ନଟ ..	୧୦୬
8.1	ସାପ ବିଷାକ୍ତ କି ବିଷହୀନ ଜାଣିବାର ଉପାୟ ..	୧୦୬
8.2	ସାପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିବରଣୀ	୧୦୯
9.	ଉପସଂହାର ..	୧୧୨
9.1	ମୂଷା ସଂଖ୍ୟା ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ସାପମାନଙ୍କର ଭୂମିକା	୧୧୨
9.2	ସାପମାନଙ୍କର ସଂରକ୍ଷଣ	୧୧୨
	ସହାୟକ ରଚନାବଳୀ	୧୧୨

●

ସନ୍ନିବେଶିତ ଚିତ୍ରାବଳୀ

ଚିତ୍ରନମ୍ବର	ବର୍ଣ୍ଣନା	ପୃଷ୍ଠା
1.	ସାପର ଶରୀର ଗଠନ	୧
2.	ଅଜଗର ସାପର ପଦକଣ୍ଡ	୪
3.	ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ାର ମୁଣ୍ଡର ଗର୍ତ୍ତ	୪
4.	ସାପ ପାଟିର ଅଭ୍ୟନ୍ତର	୮
5.	ପିଠି ଉପରର କାତି	୨୮
6.	ପେଟ ତଳର କାତି	୨୮
7.	ମଳଦ୍ୱାର ଉପରର କାତି	୨୯
8.	ଲାଞ୍ଜ ତଳର କାତି	୨୯
9.	ମୁଣ୍ଡର କାତି	୩୦
10.	କ୍ରେଟ୍‌ର ପିଠିଉପର କାତି	୩୬
11.	କ୍ରେଟ୍‌ର ତଳ ପାଟିର କାତି	୩୬
12.	ଚିତି ସାପ	୩୭
13.	ରଣା ସାପ	୪୦
14.	ଗୋଖର ସାପର ମୁଣ୍ଡର କାତି	୪୨
15.	ନାଗ ସାପ	୪୪
16.	ତମ୍ପ ସାପ	୪୭
17.	ଅହିରାଜ	୪୯
18.	ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପ	୫୧
19.	ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ାର ମୁଣ୍ଡ ଉପର କାତି	୫୫
20.	ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା	୫୫
21.	ଧୂଳି ନାଗ	୫୯

ଚିତ୍ରନମ୍ବର	ବର୍ଣ୍ଣନା	ପୃଷ୍ଠା
22.	କଟକଟିଆ ନାଗ	୬୧
23.	ତେଲିଆ ସାପ	୬୪
24.	ଥୁଣ୍ଡା ବୋଡ଼ା	୬୬
25.	ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ	୬୯
26.	ଅଜଗର	୭୧
27.	ଡମଣା	୭୩
28.	କାଉଚିଆ	୭୬
29.	ଶଙ୍କରାଧଣ୍ଡ	୭୯
30.	ଧଣ୍ଡ	୮୧
31.	ଲାଉତଙ୍କିଆ ସାପ	୮୪
32.	ବ୍ରୋଞ୍ଜପିଠିଆ ଗଛସାପ	୮୮
33.	ବିଲେଇ ସାପ	୯୦
34.	କାଉଚି ଧଣ୍ଡସାପର ପେଟ ପାଖ	୯୩

●

1. ଉପକ୍ରମ

ଏ ଦୁନିଆରେ ଯାହାର ଯେତେ ବେଶି ସୁନାମ, ସେ ସେତେ ବେଶି ଜଣାଶୁଣା । ସେହିପରି ଯାହାର ଯେତେ ବେଶି ବଦନାମ, ସେ ମଧ୍ୟ ସେତେ ବେଶି ଜଣାଶୁଣା । ଆମର ଆଲୋଚ୍ୟ ସାପ ଏଥିମଧ୍ୟରୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଆମ ପୃଥିବୀରେ ଅସଂଖ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଜୀବ ଅଛନ୍ତି; ସାପ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଜୀବ । ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଅଗଣିତ ଜୀବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ନ ଥିବ । ମାତ୍ର 'ସାପ' ନାମଧାରୀ ଜୀବଟିକୁ ସମସ୍ତେ ଚିହ୍ନନ୍ତି ଓ ଅଧିକାଂଶ ଭୟ କରନ୍ତି । କାରଣ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ ସାପ କାମୁଡ଼ାରେ ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । ତେଣୁ ସାପର ନାମ ସହିତ ସବୁ ଅଶୁଭ କଥା ଜଡ଼ିତ । ଅନୁକୂଳରେ କୁଆଡ଼େ ବାହାରିଥିବା ଲୋକ ବାଟରେ ସାପଟିଏ ଦେଖିଲେ ଅଶୁଭ ହେବା ଆଶଂକାରେ ବାଟରୁ ଫେରିଆସେ । ରାତିରେ ସାପ ନାଁ ଧରିଲାବେଳେ ବୟସ୍କ ଲୋକମାନେ ବାରଣ କରନ୍ତି ଓ 'ଆସ୍ତିକ' 'ଆସ୍ତିକ' କୁହନ୍ତି । କେହି କେହି ମଧ୍ୟ ସାପ ନ କହି 'ଲମ୍ବ ଜନ୍ତୁ' କୁହନ୍ତି । ଏଥିରୁ 'ସାପ ପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ କେତେ ଭୟ !' ସହଜରେ ଅନୁମେୟ ।

ସାପଟିଏ, ସାନ ହେଉ ବା ବଡ଼ ହେଉ, ଲମ୍ବା ହେଉ ବା ଛୋଟ ହେଉ, ମୋଟା ହେଉ ଅବା ପତଳା ହେଉ ତାକୁ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ଲୋକେ ଭୟରେ ଛାନିଆ ହୋଇଯାନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି କିପରି ଦୌଡ଼ି ନିରାପଦ ଦୂରତାକୁ ପଳାଇଯିବେ । ତା'ପରେ ସାପକୁ ବାଡ଼ିରେ ପିଟି ବା ପଥରରେ ଛେଚି ମାରିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଏଣୁ ଏପରି ଅମଙ୍ଗଳିଆ ଓ ଭୟ ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ଜୀବ ଏ ପୃଥିବୀରେ ସାପଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି ।

ସାପ ପ୍ରତି ମାନସିକ ସ୍ତରରେ ଏହି ଭୟହେତୁ କେଉଁ ପୁରାତନ କାଳରୁ ମନୁଷ୍ୟ ସାପକୁ ପୂଜାକରି ଆସୁଛି । ପ୍ରତି ମହାଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ପିତଳ ବା ତମ୍ବାରେ ତିଆରି ନାଗମୂର୍ତ୍ତି ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ ପୂଜିତ ହୁଏ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଅନନ୍ତଶୟନ ଛବି ତ ସମସ୍ତେ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ 'ନାଗଲ ଚଉଠି' ବା ଭାରତର ଅନ୍ୟ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ 'ନାଗ ପଞ୍ଚମୀ' ଦିନ ନାଗସାପକୁ ପୂଜା କରାଯାଏ । ସୌରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପ୍ରତି ଗ୍ରାମରେ ସର୍ପମନ୍ଦିର ଅଛି । ମହୀଶୂର ରାଜ୍ୟର ଲୋକେ ଅଶ୍ୱଦ୍‌ଥ ଗଛ ମୂଳରେ କୁଣ୍ଡଳୀ ପକାଇଥିବା ସାପର ମୂର୍ତ୍ତି ରଖି ପୂଜା କରନ୍ତି । ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ସାପ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନେକ କାହାଣୀ ଅଛି । ସାପ ବିଷୟରେ ବହୁ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଯୁଗଯୁଗ ଧରି ଲୋକମୁଖରେ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇ ଆସୁଅଛି ।

ପୃଥିବୀରେ ଯେତେ ଦେଶ ଅଛି, ତନ୍ମଧରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକାର ବ୍ରାଜିଲ ଓ ଆମ ଭାରତରେ ସାପ କାମୁଡ଼ାରେ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଲୋକଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର କଥା, ସର୍ପଦଂଶନରେ ଯେତେ ଲୋକଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ, ସବୁ ଯେ ବିଷକ୍ରିୟା ଯୋଗୁଁ ହୁଏ, ତାହା ନୁହେଁ । ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କର ଅତିରିକ୍ତ ଭୟ ଯୋଗୁଁ ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ ।

ଏଣୁ ଏ ଲେଖାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି, ପ୍ରଥମରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ମନରୁ ସାପ ପ୍ରତି ଅହେତୁକ ଭୟ ଦୂରକରି କିପରି ସେମାନେ ବିଷାକ୍ତ ଓ ବିଷହୀନ ସାପଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରିବେ, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ସର୍ପଦଂଶନର ବିଜ୍ଞାନସମ୍ମତ ଚିକିତ୍ସାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ମୃତ୍ୟୁହାର କମାଇ ପାରିବେ ଓ ସର୍ବଶେଷରେ ବିଷହୀନ ସାପମାନଙ୍କର ଅଯଥା ହତ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ଯେପରି ପରିବେଶର ସନ୍ତୁଳନରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ନ ହୁଏ ସେଥିପାଇଁ ଜନସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ।

2. ସାପର ବିଶେଷତ୍ୱ

ଆମର ପ୍ରାଣୀଜଗତ ଦୁଇଟି ପ୍ରଧାନ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ । ୧) ମେରୁଦଣ୍ଡୀ, ୨) ଅମେରୁଦଣ୍ଡୀ । ଯେଉଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ମେରୁଦଣ୍ଡ ଥାଏ, ସେମାନଙ୍କୁ ମେରୁଦଣ୍ଡୀ ପ୍ରାଣୀ କୁହାଯାଏ, ଯଥା– ମନୁଷ୍ୟ, ଗାଈ, ବାଘ, କାଉ, ପାରା, ମାଛ ଓ ଏଣ୍ଡୁଅ ଇତ୍ୟାଦି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ମେରୁଦଣ୍ଡ ନ ଥାଏ, ସେମାନଙ୍କୁ ଅମେରୁଦଣ୍ଡୀ ପ୍ରାଣୀ କୁହାଯାଏ, ଯଥା– ଜିଆ, ଜୋକ, କଙ୍କଡ଼ା, ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି, ପ୍ରଜାପତି, ତେଲୁଣୀପୋକ ଇତ୍ୟାଦି । ଆମର ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରାଣୀ 'ସାପ' ମେରୁଦଣ୍ଡୀ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

2.1. ଶରୀର ଗଠନ :

ସାପର ଶରୀରକୁ ୩ଟି ଅଂଶରେ ବିଭକ୍ତ କରିହୁଏ । ୧) ମୁଣ୍ଡ, ୨) ଦେହ, ୩) ଲାଞ୍ଜ । ସାପର ପେଟ ପଟେ ଗୋଟିଏ ଛିଦ୍ର ଥାଏ । ଏହା ସାପର ମଳମୂତ୍ର ଦ୍ୱାର (Vent) ଅଟେ । ଏହାଛଡ଼ା ଏହି ଦ୍ୱାର ମଧ ପ୍ରଜନନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ମଳମୂତ୍ର ଦ୍ୱାରର ପଛକୁ ଥିବା ଶରୀରର ଅଂଶକୁ ଲାଞ୍ଜ କୁହାଯାଏ । ବେକଠାରୁ ଏହି ଦ୍ୱାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଂଶକୁ ଦେହ କୁହାଯାଏ । ସାପର ଶରୀର ଲମ୍ବା ଓ ଏହା କାତିଦ୍ୱାରା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଆବୃତ ହୋଇଥାଏ ।

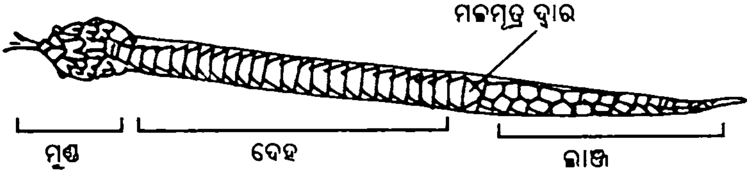

ଚିତ୍ର ନଂ ୧ - ସାପର ଶରୀର ଗଠନ

2.2. ଅବୟବହୀନତା :

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯେପରି ହାତଗୋଡ଼ ଆଦି ଅବୟବ ଅଛି ସାପର ସେପରି ହାତଗୋଡ଼ ନ ଥାଏ । ନିଜର ଛାତି ଉପରେ ଭରାଦେଇ ଘୁଷୁରି ଘୁଷୁରି ଗତି କରୁଥିବାରୁ ଏହାକୁ 'ସରୀସୃପ' ଜାତୀୟ ପ୍ରାଣୀ କୁହାଯାଏ । ପେଟ ତଳର କାତିଗୁଡ଼ିକ ଏହାକୁ ଗତି କରିବାରେ

ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । କେବଳ 'ଅଜଗର' ସାପର ମଳଦ୍ୱାରର ଦୁଇପାଖକୁ ପଛ ଦୁଇଗୋଡ଼ର ଅବଶେଷ ଦୁଇଟି କଣ୍ଟା ପରି ଥାଏ । ଏହାକୁ 'ପଦକଣ୍ଟ' (Spur) କୁହାଯାଏ । ବିବର୍ତ୍ତନବାଦ ତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁଯାୟୀ ବହୁ ପୁରାକାଳରେ ସାପମାନଙ୍କର ଚାରିଟି ଗୋଡ଼ ଥିଲା । ମାତ୍ର ସେମାନେ ଘୁଷୁରି ଘୁଷୁରି ଗତିକରି ସେଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟବହାର ନ କରିବା ଫଳରେ କାଳକ୍ରମେ ସାପର ଗୋଡ଼ ଲୋପ ପାଇଯାଇଛି । କେବଳ ଅଜଗର ସାପ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଛ ଦୁଇଗୋଡ଼ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋପ ନ ପାଇ ଯାହା ଅବଶେଷ ରହିଯାଇଛି ।

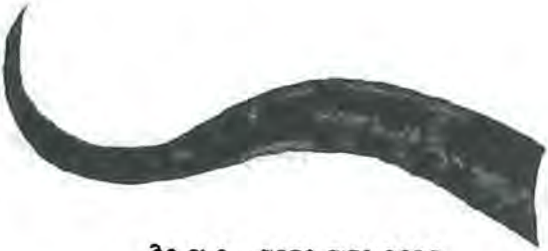

ଚିତ୍ର ନଂ ୨ - ଅଜଗର ସାପର ପଦକଣ୍ଟ

2.3. ମୁଣ୍ଡ :

ସାପର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଦୁଇ ପାଖକୁ ଦୁଇଟି ଆଖି ଓ ଦୁଇଟି ନାସାରନ୍ଧ୍ର ରହିଥାଏ । ମାତ୍ର କାନ ବା କର୍ଣ୍ଣ ରନ୍ଧ୍ର ନ ଥାଏ । କେତେକ ସାପଙ୍କର ଆଖି ଓ ନାସାରନ୍ଧ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗର୍ତ୍ତ (Pit) ଥାଏ । ଉଦା:- ଗର୍ତ୍ତ ମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା (କଟକଟିଆ ନାଗ) । ଇରାନ୍ ଓ ବେଲୁଚିସ୍ଥାନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏକ ପ୍ରକାର ବୋଡ଼ା (Viper) ଦେଖାଯାନ୍ତି, ଯାହାର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଶିଙ୍ଗଭଳି ବର୍ଦ୍ଧିତାଂଶ ଥାଏ । ଏହି ସାପଟିର ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ 'ସିଉଡ଼ୋସେରାସ୍ଟିସ୍ ପାରସିକାସ୍' ।

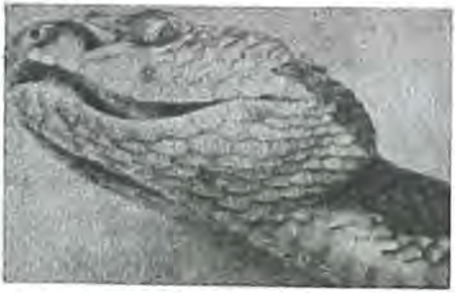

ଚିତ୍ର ନଂ ୩ - ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ାର ମୁଣ୍ଡର ଗର୍ତ୍ତ

2.4. ଆଖି ଓ ଦେଖିବା :

ସାପର ଆଖି ଦୁଇଟି ଗୋଲାକାର । ଏହାର ଆଖିପତା ନ ଥିବାରୁ ସାପ ପଲକ ନପକାଇ ସ୍ଥିର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁପାରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଖିକୁ ଆବୃତ କରିଥିବା କାତିଟି ସ୍ୱଚ୍ଛ । ଏହି କାତିଟି ସାପର ଆଖିକୁ ବାହ୍ୟ ଆଘାତରୁ ରକ୍ଷା କରେ । ଆଖି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଆଖିପୁଅ (Pupil) ଗୋଲାକାର ବା ଅଣ୍ଡାକୃତି ହୋଇପାରେ । ଅଣ୍ଡାକୃତି ଆଖିପୁଅ ଭୂଲମ୍ବ ଭାବରେ ବା ଭୂସମାନ୍ତର ଭାବରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଯେଉଁ ସାପମାନେ ଦିନବେଳେ ଚରାବୁଲା କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଆଖିପୁଅ ଅଣ୍ଡାକୃତି ଓ ରାତିରେ ଚଲାବୁଲା କରୁଥିବା ସାପମାନଙ୍କର ଆଖିପୁଅ ଗୋଲାକାର ହୋଇଥାଏ । ସାପମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ସେମାନଙ୍କ ଆଖି ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭଳି କୌଣସି ଏକ ବସ୍ତୁକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କେବଳ ସମ୍ମୁଖର ଏକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ୍ର ବ୍ୟତୀତ ଅଧିକ ସ୍ଥାନର ବା ଦୂରସ୍ଥାନର ବସ୍ତୁ ଦେଖିବା ତା' ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ ।

2.5. କାନ ଓ ଶୁଣିବା :

ବାହ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣ ବା କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ର ନ ଥିବାରୁ ସାପ ବାୟୁ ମାଧ୍ୟମରେ ଗତିକରୁଥିବା ଶବ୍ଦକୁ ପ୍ରାୟ ଶୁଣିପାରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସାପ ଭୂମି ଉପରେ ଭରାଦେଇଥିବାବେଳେ ଭୂମି ମାଧ୍ୟମ ଦେଇ ଗତି କରୁଥିବା ଶବ୍ଦକୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରେ ।

କର୍ଣ୍ଣେଲ ଓ୍ୱାଲ୍ ନାମକ ଜଣେ ସର୍ପବିଶେଷଜ୍ଞ ସାପର ଶ୍ରବଣଶକ୍ତି ଜାଣିବା ପାଇଁ ଏକ ପରୀକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ସେ ପ୍ଲାଷ୍ଟର ସାହାଯ୍ୟରେ ଏକ ନାଗସାପର ଆଖିକୁ ଘୋଡ଼ାଇଦେଲେ ଯେପରି ସାପଟି ନିଜ ଆଖିରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ଆଦୌ ଦେଖିପାରିବ ନାହିଁ । ଉକ୍ତ ସାପଟି ବିପଦର କୌଣସି ଆଶଂକା ନଦେଖିବାରୁ ଯଥାଶୀଘ୍ର ନିଜ ଫଣାକୁ ସଙ୍କୁଚିତ କରିଦେଲା । ତା'ପରେ ସେ ନାଗସାପଟିର ମୁଣ୍ଡ ପାଖରେ ଏକ କିରାସିନ୍ ଟିଣକୁ ବାଡ଼େଇଲେ; କିନ୍ତୁ ସାପଟି କୌଣସି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କଲା ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ ଫଣା ଟେକିଲା ନାହିଁ । ସାପ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ବିଗୁଲ୍ ବଜାଇଲେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବଭଳି ଏ ଶବ୍ଦ ସାପ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପକାଇଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଟିଏ ଚୌକିକୁ ଭୂମି ଉପରେ ଟାଣିବା ମାତ୍ରେ ବା ଭୂମି ଉପରେ ଗୋଡ଼ କଚାଡ଼ିବା ମାତ୍ରେ ସାପଟି ଫଣା ଟେକି ଠିଆ ହୋଇଗଲା ।

ତେଣୁ କର୍ଣ୍ଣେଲ୍ ଓ୍ୱାଲ୍‌ଙ୍କର ଏହି ପରୀକ୍ଷାରୁ ଜଣାଗଲା ଯେ, ବାୟୁ ମାଧ୍ୟମ ଦେଇ ଗତି କରୁଥିବା ଶବ୍ଦ ସାପ ଶୁଣିପାରେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସାପ ଯେଉଁ କଠିନ ପୃଷ୍ଠ ଉପରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଉଥାଏ ଉକ୍ତ କଠିନ ପଦାର୍ଥଦେଇ ଗତି କରୁଥିବା ଶବ୍ଦର କମ୍ପନକୁ ସାପ ଜାଣିପାରେ ।

ସେମାନଙ୍କର ପଞ୍ଜରାସ୍ଥି ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ପେଟ କାତିକୁ ପ୍ରାୟ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ଭୂମି ଉପରେ କମ୍ପନ ହେଲେ, ଏହି ଅସ୍ଥି ଓ ଏହା ସହ ସମ୍ପର୍କିତ ସ୍ନାୟୁ ସାହାଯ୍ୟରେ ସାପ ଶବ୍ଦ ଗ୍ରହଣ କରିପାରେ ଏବଂ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରେ ।

ତେଣୁ ଆମ ରାଜ୍ୟର ଲୋକେ ପାଦରେ ପିନ୍ଧିଥିବା କଠଉ ବା ହାତରେ ଧରି ଚାଲୁଥିବା ବାଡ଼ି ଭୂମିରେ ପିଟିହୋଇ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦ କମ୍ପନ ସୃଷ୍ଟି କରେ ସେହି ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ସାପ ରାସ୍ତା ଉପରେ ଶୋଇଥିଲେ ବିପଦର ଆଶଂକା କରି ରାସ୍ତାରୁ ଦୂରେଇଯାଏ ।

2.6. ସ୍ପର୍ଶ :

ସାପମାନଙ୍କର ଦେହ କାତିଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ସାମାନ୍ୟ କମ୍ପନ ବା ସ୍ପର୍ଶ ପ୍ରତି ଖୁବ୍ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ । ଏପରିକି ଏକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୁତାରେ ଟିକିଏ ଛୁଇଁ ଦେଲେ ବା ଟିକିଏ ଧୂଳି ସାପ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲେ ସେ ସଜାଗ ହୋଇଉଠେ । ନାଗସାପ ନିଜ ପାଳକ କେଳାର ଧୀର ସ୍ପର୍ଶ ଓ ଅନ୍ୟ ଏକ ଲୋକର ଥରିଲା ଆଙ୍ଗୁଠିର ସ୍ପର୍ଶ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବାରିପାରେ । ତାକୁ ଥରିଲା ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ଛୁଇଁଲେ ବା ଚିପିଲା ପରି ଧରିଲେ ସେ ଆକ୍ରମଣଶୀଳ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରେ ।

2.7. ନାସାରନ୍ଧ୍ର :

ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାପର ମୁଣ୍ଡରେ ଦୁଇଟି ନାସାରନ୍ଧ୍ର ଥାଏ । ଏହି ରନ୍ଧ୍ର ବାଟଦେଇ ସାପ ତା'ର ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନ କରିଥାଏ । ଭୂମିବାସୀ ସାପମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ମୁଣ୍ଡର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶର ଦୁଇପାଖକୁ ଓ ଜଳବାସୀ ସାପମାନଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ମୁଣ୍ଡର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶର ଉପର ପାଖକୁ ଥାଏ । ଆମେ ଯେପରି ଆମର ନାକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗନ୍ଧ ବାରିପାରୁ ସାପ ସେପରି ନିଜ ନାକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗନ୍ଧ ବାରିପାରେ ନାହିଁ ।

2.8. ଆଖି ଓ ନାକପୁଡ଼ା ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳର ଗର୍ତ୍ତ :

ସାପର ଆଖି ଓ ନାକପୁଡ଼ାର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଲୋରିଅଲ୍ (Loreal) ଅଞ୍ଚଳ କୁହାଯାଏ । କେତେକ ବୋଡ଼ାସାପ (Viper)ଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଲୋରିଅଲ୍ ଅଞ୍ଚଳରେ ଦୁଇପାଖରେ ଦୁଇଟି ଗର୍ତ୍ତ ଥାଏ । ଏ ପ୍ରକାର ବୋଡ଼ାଙ୍କୁ ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା (Pit Viper) କୁହାଯାଏ । ଉଦାହରଣ– କଟକଟିଆ ନାଗ ।

ଅଜଗର ସାପର ଉପର ଓଠରେ ମଧ୍ୟ ଛୋଟ ଛୋଟ ଗର୍ତ୍ତ ଅଛି । ନୋବେଲ୍ ଓ ଶ୍ମିଟ୍ଙ୍କ ବିଖ୍ୟାତ ପରୀକ୍ଷାରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ, ଏଗୁଡ଼ିକ 'ତାପଗ୍ରାହୀ' (Thermoreceptor) ।

ବାୟୁ ତାପରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲେ ସାପ ସେକଥା ତା'ର ଏହି ଗର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ଜାଣିପାରେ ।

2.9. ପାଟି :

ସାପର ତଳପାଟିର ବାମପାର୍ଶ୍ୱର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱର ହାଡ଼ଦ୍ୱୟ ମୁହଁର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶରେ ଯୋଡ଼ିହୋଇ ନଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ତଳପାଟି ଉପରପାଟି ସହ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ଯୋଡ଼ିହୋଇ ନଥାଏ । ଫଳରେ ସାପ ନିଜ ପାଟିକୁ ୧୮୦° ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମେଲା କରିପାରେ ଓ ନିଜ ପାଟିଠାରୁ ବଡ଼ ଆକୃତିର ଖାଦ୍ୟଜୀବ (Prey) ମଧ୍ୟ ଗିଳିପାରେ ।

ସାପର ପାଟି ମଧ୍ୟରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଦାନ୍ତ ଓ ଗୋଟିଏ ଦିଫାଳିଆ ଜିଭ ଥାଏ ।

2.10. ଦୁଇଫାଳିଆ ଜିଭ ଓ ଗନ୍ଧ ବାରିବା :

ସାପ ନିଜ ପାଟିରେ ଥିବା ଦୁଇଫାଳିଆ ଜିଭଟିକୁ ବାରମ୍ବାର ପଦାକୁ କାଢ଼େ ଓ ଭିତରକୁ ଭର୍ତ୍ତି କରେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଜିଭର ମୂଳଅଂଶ ଦୁଇଫାଳିଆ ନୁହେଁ ଏବଂ ଏହା ପାଟି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଏକ ଆବରଣୀ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥାଏ । ସାପର ଉପର ପାଟିର ତାଳୁରେ ଗୋଟିଏ 'ଗନ୍ଧଗ୍ରାହୀ' ଅଙ୍ଗ ଥାଏ ଯାହାକୁ 'ଜ୍ୟାକବ୍‌ସନ୍‌ଙ୍କ ଅଙ୍ଗ' (Jacobson's organ) କୁହାଯାଏ । ସାପ ନିଜର ଦୁଇଫାଳିଆ ଜିଭ ସାହାଯ୍ୟରେ ବାୟୁରୁ ଓ ଭୂମିରୁ ଗନ୍ଧ କଣିକା ସଂଗ୍ରହ କରି ତାକୁ ଏହି ଜ୍ୟାକବ୍‌ସନ୍‌ଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ନିକଟକୁ ପଠାଇଦିଏ । ଫଳରେ ସାପ ନିଜର ଶିକାର ଅଥବା ନିଜର ସାଥୀଙ୍କ ଗନ୍ଧ ବାରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରେ ଏବଂ ନେଉଳ ଓ ମନୁଷ୍ୟ ଆଦି ନିଜର ଶତ୍ରୁଙ୍କ ଗନ୍ଧ ବାରି ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ରୁହେ ।

ଏହି ଗନ୍ଧ ବାରିବା ପାଇଁ ସାପ ବାରମ୍ବାର ନିଜ ଜିଭକୁ ବାହାରକୁ କାଢ଼େ ଓ ଭିତରକୁ ପୂରାଏ । ଏହି ଜିଭଟି ସାପର ପାଟି ବନ୍ଦ ଥିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ପାଟିର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶରେ ଥିବା ଫାଙ୍କ ବାଟଦେଇ ପଦାକୁ ବାହାରିପାରେ ।

2.11. ଦାନ୍ତ :

ସାପର ପାଟି ମଧ୍ୟରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଦାନ୍ତ ଥାଏ । ଅଧିକାଂଶ ଦାନ୍ତ ନିଦା ଓ ଭିତର ଆଡ଼କୁ ବଙ୍କା । ଏହି ବଙ୍କା ଦାନ୍ତ ତାକୁ ଶିକାର ଧରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ କେତେକ ସାପଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପରୋକ୍ତ ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ସେମାନଙ୍କର ଉପର ମାଢ଼ିର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶକୁ ଆଉ ଦୁଇଟି ବଡ଼ ବଡ଼ ପୋଲା ଦାନ୍ତ ଥାଏ । ଏହାକୁ ବିଷଦାନ୍ତ କୁହାଯାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷଦାନ୍ତ ଉକ୍ତ ସାପର ମୁଣ୍ଡରେ ଥିବା ଏକ ବିଷଥଳୀ ସହିତ ଏକ

ନଳୀ ଦ୍ୱାରା ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ବିଷଦାନ୍ତ କେତେକ ସାପଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଛୋଟ ଓ ସଳଖ (ଯଥା– ନାଗ, ଚିତି) ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକ ସାପଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଦାନ୍ତ ବହୁତ ଲମ୍ୱା । ଏହି ଲମ୍ୱା ବିଷଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣ ସମୟରେ ପଛଆଡ଼କୁ ଶୋଇ ରହିଥାଏ । ମାତ୍ର ଦଂଶନ କରିବା ବେଳକୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ସଳଖହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଚଳନଶୀଳ । (ଯଥା– ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା, ଧୂଳି ନାଗ)

ପ୍ରତି ବିଷଦାନ୍ତ ମୂଳରେ ନୂତନ ବିଷଦାନ୍ତ ଗଜୁରି ରହିଥାଏ । କୌଣସି କାରଣରୁ ବିଷଦାନ୍ତ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ଏହି ଗଜାଦାନ୍ତ ବଢ଼ି ତା'ର ସ୍ଥାନ ପୂରଣ କରେ । ନୂତନ ବିଷଦାନ୍ତ ବାହାରିବାକୁ ୩ରୁ ୬ ସପ୍ତାହ ଲାଗିଥାଏ ।

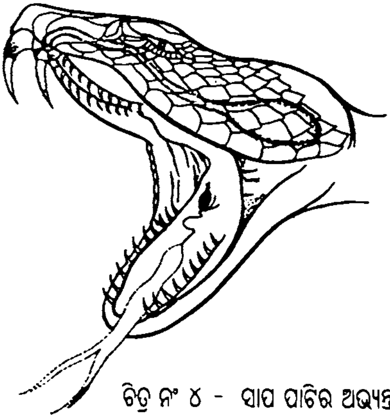

ଚିତ୍ର ନଂ ୪ - ସାପ ପାଟିର ଅଭ୍ୟନ୍ତର

2.12. ଖାଦ୍ୟ ଓ ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ :

ସମସ୍ତ ସାପ ମାଂସାଶୀ ଅଟନ୍ତି । ସ୍ଥଳବାସୀ ବଡ଼ ସାପମାନେ ଛୋଟ ମୂଷା, ବଡ଼ ମୂଷା, ବେଙ୍ଗ, ଗୁଣ୍ଡୁଚିମୂଷା ଇତ୍ୟାଦି ଖାଆନ୍ତି । ସାନ ସାପମାନେ ଓ ବଡ଼ ସାପଙ୍କର ଛୁଆମାନେ ଏଣ୍ଡୁଅ ଓ ଝିଟିପିଟି ଜାତୀୟ ସରୀସୃପ, କୀଟପତଙ୍ଗ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଶୂକ (Larva), କଙ୍କଡ଼ା ବିଛା, କିଆ ଆଦି ଖାଆନ୍ତି । ରଣା ଓ ଅହିରାଜ ଜାତୀୟ ସାପ କେବଳ ସାପ ଖାଆନ୍ତି । ଜଳବାସୀ ସାପମାନେ ମାଛ ଓ ବେଙ୍ଗ ଖାଆନ୍ତି । ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପମାନେ ମାଛ ଓ ସାମୁଦ୍ରିକ ଡୋଡ଼ି (eel) ଖାଆନ୍ତି ।

ବିଷାକ୍ତ ସାପ ଖାଦ୍ୟପ୍ରାଣୀକୁ ଦଂଶନ କଲାପରେ ଦଂଶିତ ପ୍ରାଣୀର ପ୍ରତିଆଘାତରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ତା'ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇ ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରାଣୀଟିର ମୃତ୍ୟୁ ହେବାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା

ପାଖରେ ଘୂରିବୁଲେ । ଉକ୍ତ ଖାଦ୍ୟପ୍ରାଣୀଟିର ମୃତ୍ୟୁ ହେବା ପରେ ସାପ ଗନ୍ଧବାରି ମୃତ ପ୍ରାଣୀଟିର ମୁଣ୍ଡ ପାଖଟିକୁ ଠାବ କରେ ଓ ତାକୁ ମୁଣ୍ଡପଟୁ ଗିଳେ ।

ଅଜଗର ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରାଣୀକୁ କାମୁଡ଼ିଧରି ତା ଦେହରେ ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇଯାଏ । ଅଜଗରର କୁଣ୍ଡଳୀର ବନ୍ଧନୀ ଏତେ ଦୃଢ଼ ଯେ, ଖାଦ୍ୟପ୍ରାଣୀଟି ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ସାପ ଉକ୍ତ ଖାଦ୍ୟପ୍ରାଣୀଟିର ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା ଦେହରେ ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ପ୍ରାଣୀଟିର ମୃତ୍ୟୁ ହେବା ପରେ ଅଜଗର ନିଜ କୁଣ୍ଡଳୀ ହୁଗୁଳାକରି ପ୍ରାଣୀଟିକୁ ମୁଣ୍ଡ ପଟୁ ଗିଳେ । ବଡ଼ ଅଜଗରଟିଏ ଏହିପରି ଗୁଡ଼େଇହୋଇ ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ କରି ଗୋଟିଏ କୁକୁର ବା ହରିଣକୁ ମଧ୍ୟ ମାରିଦେଇପାରେ । ମାତ୍ର ଅଜଗର ଏ ପ୍ରକାରେ କୌଣସି ମଣିଷକୁ ମାରି ଗିଳିବା ଏ ଲେଖକ ଜାଣି ନାହିଁ । କେବଳ ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ୧୦/୧୨ ବର୍ଷ ତଳେ 'ଡମପଡ଼ା'ର 'ବାଗୁଆ ଶବର ସାହି'ର ଜଣେ ଶବର କାଠ ପାଇଁ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଯାଇଥିବା ବେଳେ ଗୋଟିଏ ଅଜଗର ତାର ହାତକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରି ଲୋକଟିର ଚାରିପାଖରେ ଗୁଡ଼ାଇ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲା । ମାତ୍ର ଉକ୍ତ ଲୋକଟି ନ ଡରି ଏକ ପଥର ସାହାଯ୍ୟରେ ସାପ ମୁଣ୍ଡକୁ ଅନ୍ୟ ହାତରେ ବାରମ୍ବାର ଛେଚିବାରୁ ସାପଟି କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରି ଉକ୍ତ ଲୋକକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲା ଏବଂ ଲୋକଟି କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ଅବସ୍ଥାରେ ଘରକୁ ଫେରିଥିଲା ।

ଅଜଗର ଖାଇସାରିବା ପରେ ବିଶ୍ରାମ ନିଏ ଏବଂ ପରେ ସମ୍ଭବତଃ ଖାଇଥିବା ପ୍ରାଣୀର ହାଡ଼କୁ ଭାଙ୍ଗିବା ପାଇଁ ଏକ ଗଛ ଚାରିପାଖରେ ଗୁଡ଼ାଇ ହୁଏ ।

ଧଣ୍ଡ ଆଦି କେତେକ ସାପ ଜୀବନ୍ତ ଖାଦ୍ୟପ୍ରାଣୀକୁ ଧରିବା ମାତ୍ରେ ଉକ୍ତ ପ୍ରାଣୀଟିର ମୃତ୍ୟୁ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗିଳିବା ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି । ଏଥିସକାଶେ ବେଳେବେଳେ ଧଣ୍ଡ ଜୀଅନ୍ତା ବେଙ୍ଗ ଗିଳୁଥିବା ବେଳେ ବେଙ୍ଗର ବିକଳ ଚିତ୍କାର ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

ମାତ୍ର ସବୁ ସାପ ସେମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟକୁ ଗୋଟା ଗିଳିଥାନ୍ତି । କାରଣ ସାପର ଦାନ୍ତ ଆମ ଦାନ୍ତପରି ଖାଦ୍ୟ ଚୋବାଇବା ନିମିତ୍ତ ଉପଯୋଗୀ ନୁହେଁ । ସାପର ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଭିତର ଆଡ଼କୁ ବଙ୍କା ହୋଇଥିବାରୁ ଥରେ ଖାଦ୍ୟପ୍ରାଣୀ ସାପର ପାଟି ଜାବ ମଧ୍ୟକୁ ଆସିଲେ, ତା'ର ଆଉ ଖସିବାର ବାଟ ନ ଥାଏ ।

ସାପର ପାଚକରସ ଖୁବ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ଏହା ଗିଳିଥିବା ପ୍ରାଣୀର ନଖ ଓ ପର ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତ କିଛି ହଜମ କରିଦେଇପାରେ । ସାପ ଥରେ ଖାଇଲେ କିଛିଦିନ ପାଇଁ ତା'ର ଆଉ କୌଣସି ଖାଦ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ନାହିଁ । ବିନା ଖାଦ୍ୟରେ ସାପ ମାସ ମାସ ଧରି ବଞ୍ଚି ରହିପାରେ ।

2.13. ପ୍ରଜନନ :

ସାପମାନେ ଏକଲିଙ୍ଗୀ । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତି ସାପ ମଧ୍ୟରେ ମାଈସାପ ଓ ଅଣ୍ଡିରାସାପ ଅଛନ୍ତି । କେତେକ ଲୋକଙ୍କର ଧାରଣା ଯେ, 'ନାଗସାପ ମାଈ ଓ ଢମଣା ସାପ ଅଣ୍ଡିରା' । କିନ୍ତୁ ଏହା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ନାଗ ସାପ ମଧ୍ୟରେ ମାଈ, ଅଣ୍ଡିରା ଓ ଢମଣା ସାପ ମଧ୍ୟରେ ମାଈ, ଅଣ୍ଡିରା ସାପ ଅଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଅଣ୍ଡିରା ଓ ଅନ୍ୟ ଏକ ଜାତିର ମାଈ ସାପ ମଧ୍ୟରେ ଯୌନ ମିଳନ ଆଦୌ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ବର୍ଣ୍ଣଶଙ୍କର (Hybrid) ସାପ ଆଦୌ ଜନ୍ମ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

ମାଈ ଓ ଅଣ୍ଡିରା ଉଭୟ ସାପଙ୍କର ମଳମୂତ୍ରଦ୍ୱାର ପାଖରେ ଏକ ସୁଗନ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥି ଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ସାପଙ୍କର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥିରୁ ନିଃସୃତ ରସର ବାସ୍ନା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ସାପ ଏହି ବାସ୍ନା ବାରି ନିଜ ନିଜର ସାଥୀକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରନ୍ତି ଓ ତା ସହିତ ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ସାପଙ୍କର ପ୍ରଜନନ ଋତୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ।

ଯୌନ ମିଳନର କିଛି ମାସ ପରେ ଗୋଖର, ଅହିରାଜ ଓ ଅଜଗର ଆଦି ଅଧିକାଂଶ ଜାତିର ସାପ ଅଣ୍ଡା ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବୋଡ଼ା (Viper), ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପ ଓ ଥୁଣ୍ଟା ବୋଡ଼ା (Sand Boa) ଆଦି କେତେକ ଜାତିର ସାପ ସିଧାସଳଖ ଛୁଆ ଜନ୍ମ କରନ୍ତି ।

ମାଈ ସାପ ମୃଷାଗାତ, ଉଇହୁଙ୍କା, ଗଛ କୋରଡ଼ ବା ପତ୍ରଗଦା ତଳେ ଅଣ୍ଡା ଦିଏ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଏ । କିନ୍ତୁ ନାଗ, ଧଣ୍ଡ, ଅହିରାଜ, ଅଜଗର ଓ ରଣା ଆଦି କେତେ ଜାତିର ସାପ ଅଣ୍ଡା ଫୁଟିଲାଯାଏଁ ତା ପାଖରେ ରହନ୍ତି । ଏପରିକି ମାଈ ଅହିରାଜ ଗଛରୁ ଝଡ଼ିଥିବା ଶୁଖିଲା ପତ୍ରକୁ ତାର ଦେହ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏକାଠିକରି ଏକ ଶଙ୍କୁ (Cone) ଆକୃତିର ବସା ତିଆରି କରେ । ତା'ର ଅଣ୍ଡାଗୁଡ଼ିକ ଏହି ପତ୍ରଗଦା ତଳେ ଥାଏ ଏବଂ ସେ ତା'ର ଚାରିପାଖରେ କୁଣ୍ଡଳୀ ପକାଇଥାଏ । ଅଣ୍ଡା ଉଷୁମେଇବା ବେଳେ ମାଈ ଅଜଗର ତା'ର ମାଂସପେଶୀକୁ କମ୍ପିତ କରି ନିଜର ଶରୀରର ଉତ୍ତାପକୁ ବଢ଼ାଇଥାଏ । ଉପରୋକ୍ତ ସାପମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଅଣ୍ଡାକୁ ଜଗି ରହୁଥିବାରୁ ଉକ୍ତ ଅଣ୍ଡାକୁ ନେଉଳ ବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶତ୍ରୁମାନେ ନଷ୍ଟ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ ।

ପରିବେଶର ଉତ୍ତାପ ପାଇ ପ୍ରାୟ ୨ ମାସରୁ ୩ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ଅଣ୍ଡା ଫୁଟି ଛୁଆ ବାହାରେ । ଉକ୍ତ ଛୁଆମାନେ ଜନ୍ମହେବା ବେଳକୁ ସେମାନଙ୍କର ନାକର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ଉଠିଥିବା 'ଅଣ୍ଡା ଦାନ୍ତ' (Egg tooth) ସାହାଯ୍ୟରେ ଅଣ୍ଡାକୁ ଭିତର ପାଖରୁ ଭାଙ୍ଗି ପଦାକୁ ବାହାରନ୍ତି । ପରେ ଅବଶ୍ୟ ଏହି ଅଣ୍ଡାଦାନ୍ତ ଝଡ଼ିପଡ଼େ । ଛୁଆ ଫୁଟିବା ପରେ ମାଈସାପ ଛୁଆମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଏ ।

2.14. ସାପର କଙ୍କାଳ :

ସାପର ହାଡ଼ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଖପୁରୀ, ଗୋଟିଏ ଲମ୍ବା ମେରୁଦଣ୍ଡ ଓ ଅସଂଖ୍ୟ ପଞ୍ଜରା ହାଡ଼ ଥାଏ । ମେରୁଦଣ୍ଡର ହାଡ଼ ସଂଖ୍ୟା ୧୨୦ରୁ ୪୦୦ ଯାଏଁ । ଏହି ଲମ୍ବା ମେରୁଦଣ୍ଡଟି ବେକଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଲାଞ୍ଜର ଅଗ୍ରଭାଗ ଯାଏଁ ବ୍ୟାପିଥାଏ । ବେକଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ମଳଦ୍ୱାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥିବା ମେରୁଦଣ୍ଡର ପ୍ରତି ମେରୁହାଡ଼ରୁ ଦୁଇଟି କରି ପଞ୍ଜରାହାଡ଼ ବାହାରିଥାଏ । ଲାଞ୍ଜରେ ଥିବା ମେରୁହାଡ଼ ସଂଖ୍ୟା ଲାଞ୍ଜର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଛୋଟ ଲାଞ୍ଜ ଥିବା ସାପର ଲାଞ୍ଜରେ ୪-୫ଟି ମେରୁହାଡ଼ ଥାଏ । ଲମ୍ବା ଲାଞ୍ଜ ଥିବା ଗଛ ସାପର ଲାଞ୍ଜରେ ୨୦୦ ଯାଏଁ ମେରୁହାଡ଼ ରହିଥାଏ ।

2.15. ସାପର ଗତି ଓ ବେଗ :

ସାପର ପ୍ରତିହଳ ପଞ୍ଜରାହାଡ଼ ପେଟ ପାଖରେ ଥିବା ପ୍ରତି ଓସାରିଆ କାତି ସହ ସଂଯୁକ୍ତ । ଏହି ପେଟତଳ କାତିଗୁଡ଼ିକ ସାପକୁ ଗତି କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅନ୍ୟ ଯେତେ ସାପ ଅଛନ୍ତି ସମସ୍ତେ ଭୂମି ଉପରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଗତି କରିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସାପ ଚିକ୍କଣ ପୃଷ୍ଠ ଉପରେ ସହଜରେ ଗତି କରିପାରେ ନାହିଁ । ପୃଷ୍ଠ ଯେତେ ବନ୍ଧୁର ହେବ ସାପ ସେଥିରେ ସେତେ ସହଜରେ ଗତି କରିପାରେ ।

ଭୂମିରେ ଗାତକରି ବାସ କରୁଥିବା 'ଡେଲିଆ ସାପ'କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅଧିକାଂଶ ସାପ ଗଛରେ ଚଢ଼ିପାରନ୍ତି ଓ ସମସ୍ତ ସାପ ପାଣିରେ ପହଁରି ପାରନ୍ତି । ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପମାନେ ନିଜର ଚେପ୍‌ଟା ଲାଞ୍ଜକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ପହଁରିଥାନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ଭୂମି ଉପରେ ସାପର ବେଗ ମନୁଷ୍ୟର ବେଗଠାରୁ ଅଧିକ ନୁହେଁ । କାରଣ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଦେହରେ ସ୍ୱେଦଗ୍ରନ୍ଥି ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଦେହ ଉତ୍ତପ୍ତ ହୋଇଗଲେ ସେମାନେ ସ୍ୱେଦ ନିର୍ଗତ କରି ନିଜ ଦେହକୁ ଥଣ୍ଡା କରିପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ସାପ ଦେହରେ ସ୍ୱେଦଗ୍ରନ୍ଥି ନଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ସାପର ହୃଦ୍‌ଯନ୍ତ୍ର ୩ କୋଠରୀ ବିଶିଷ୍ଟ ହୋଇଥିବାରୁ ସାପ ନିଜର ରକ୍ତରେ ଅମ୍ଳଜାନର ସମତା ରକ୍ଷାକରି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉତ୍ତାପ ରକ୍ଷା କରିପାରେ ନାହିଁ । ସାପମାନଙ୍କର ଦେହର ତାପମାତ୍ରା ମଧ୍ୟ କମ୍ । ତେଣୁ ଏହା ଅଳ୍ପ କିଛି ବାଟ ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଗୋଡ଼ାଇପାରେ, ମାତ୍ର ଏହା ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ଅଧିକ ସମୟ ଗତି କରିପାରେ ନାହିଁ ।

2.16. ଫଣା ଉତ୍ତୋଳନ :

ଗୋଖର ଓ ଅହିରାଜ ସାପର ବେକ ପାଖରେ ଥିବା ପଞ୍ଜରାହାଡ଼ ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା ଓ ଚଳନଶୀଳ । ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହା ମେରୁଦଣ୍ଡର ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଶାୟିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଏ ।

ମାତ୍ର ସାପ ଭୟଭୀତ ହେଲେ ବା ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲେ ବେକର ମାଂସପେଶୀ ସଂକୁଚିତ ହୁଏ, ଫଳରେ ଉକ୍ତ ଚଳନଶୀଳ ପଞ୍ଜରାସ୍ଥିଗୁଡ଼ିକ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଫଣା ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ।

2.17. ଫଁ ଫଁ ଶବ୍ଦ :

କେତେକ ସାପ ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କ ଫୁସ୍‌ଫୁସ୍‌ରୁ ନାସାରନ୍ଧ୍ର ବାଟେ ଜୋର୍‌ରେ ପବନ ଛାଡ଼ି ଫଁ ଫଁ ଶବ୍ଦ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ଭାରତରେ ଯେତେ ଜାତିର ସାପ ଦେଖାଯାନ୍ତି ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ାର ଫଁ ଫଁ ଗର୍ଜନ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ । ଏହି ଫଁ ଫଁ ଗର୍ଜନ ଏକ ଶ୍ୱାସ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମାତ୍ର ।

2.18. ପ୍ରକୃତି :

ସାପମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟ ଓ ଲୁଚି ରହିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ଖୁବ୍ ଭୟାଳୁ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଶାନ୍ତିଭଙ୍ଗ ହେଲେ ସେମାନେ ପଳାୟନ କରିବାକୁ ବା ଲୁଚିଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ସାପକୁ ଚାରିପାଖରୁ ଜଗି ଦିଆଯାଏ ଓ ସେ ପଳାଇବାକୁ ସୁଯୋଗ ନ ପାଏ କିମ୍ବା ତାକୁ କୁଦି ପକାଇବା ଯୋଗୁଁ ସେ ଆଘାତପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ଫଣାଟେକି ଫଁ ଫଁ ଗର୍ଜନ କରି ଆମକୁ ଭୟଭୀତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ ବା ଆମକୁ ଆକ୍ରମଣ କରି କାମୁଡ଼ି ଦିଏ ।

2.19. କାତି ଛାଡ଼ିବା :

ସମସ୍ତ ସାପ ନିୟମିତ ରୂପେ କାତି ଛାଡ଼ନ୍ତି । ପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କ ସାପମାନେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତି ୨ ମାସରେ ଥରେ କାତି ଛାଡ଼ନ୍ତି । ଛୁଆ ସାପମାନେ ଆହୁରି ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର କାତି ଛାଡ଼ନ୍ତି । କାତି ଛାଡ଼ିବାର ଠିକ୍ ପୂର୍ବରୁ ସାପ ଖୁବ୍ ମାନ୍ଦା ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଆଖି ଉପରର କାତିଟି ଅସ୍ୱଚ୍ଛ ହୋଇଯିବାରୁ ତାକୁ କିଛି ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ ଓ ସେ ନିଜ ଦୁଇଫାଳିଆ ଜିଭ ସାହାଯ୍ୟରେ ବାଟବାରି ଯିବାଆସିବା କରେ । ଏହି ସମୟରେ ତାକୁ ଅତି ସହଜରେ ଧରି ହୁଏ । କାତି ଛାଡ଼ିବା ପରେ ସାପର ବର୍ଣ୍ଣ ଖୁବ୍ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେଖାଯାଏ ଓ ସେ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଉଠେ ।

2.20. କେଉଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଲୋକେ ଭୁଲ୍‌ରେ ସାପ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ସାପ ନୁହଁନ୍ତି :

ସାପମାନଙ୍କର ଶରୀର ଲମ୍ବା । ଗୋଡ଼ ନ ଥାଏ । ଦେହ ମସୃଣ ଓ କାତିଦ୍ୱାରା ଆବୃତ । ଏମାନଙ୍କର ଜିଭ ଲମ୍ବା, ଦୁଇଫାଳିଆ ଓ ପାଟି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଏକ ଆବରଣ ମଧ୍ୟକୁ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇପାରେ । ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆଖିପତା ଓ କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ର ନ ଥାଏ । ଏହି ବିଶିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ

ସାପକୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା କରି ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ହେଲେହେଁ ବେଳେବେଳେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଜୀବଙ୍କୁ ସାପ ମନେକରି ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି ।

କେତେକ ଝିଟିପିଟି ଜାତୀୟ ଜୀବ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସାପପରି ଦୁଇଫାଳିଆ ଜିଭ ଥାଏ, ଯାହାକୁ ସେ ସାପପରି ନିଜ ପାଟି ମଧ୍ୟକୁ ସଙ୍କୁଚିତ କରିପାରେ । ମାତ୍ର ଏହି ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ୪ଟି ଉତ୍ତମ ବର୍ଦ୍ଧିତ ଗୋଡ଼ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସାପଠାରୁ ଅଲଗା ବୋଲି ଚିହ୍ନିହୁଏ ।

ସେହିଭଳି କେତେକ ପାଦହୀନ ଝିଟିପିଟି ଅଛନ୍ତି, ଯାହାକୁ ଲୋକେ ଭୁଲ୍‌ରେ ସାପବୋଲି ମନେକରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଟିକିଏ ନିରିଖେଇ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ସେମାନଙ୍କର ଚଳନଶୀଳ ଆଖିପତା ଓ କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ର ଥିବାର ଦେଖିହେବ । ମାତ୍ର ସାପର ଆଖିପତା ନ ଥାଏ ବା କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ର ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ସାପ ନୁହନ୍ତି ।

କେତେକ ଭୂଗର୍ଭବାସୀ ଉଭୟଚର ପ୍ରାଣୀ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସାପବୋଲି ମନେ କରାଯାଏ । ମାତ୍ର ଏମାନଙ୍କର ମଳମୂତ୍ର ଦ୍ୱାର, ସାପଭଳି, ଲାଞ୍ଜ ଓ ଦେହର ସଂଯୋଗ ସ୍ଥଳରେ ନ ଥାଇ ଶରୀରର ଶେଷ ଅଂଶରେ ଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ଏମାନଙ୍କର ପିଠି ଉପରର କାତି ଖୁବ୍ ସାନ ସାନ ଓ ଚର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ପଶିକରି ଥାଏ; ମାତ୍ର ସାପର କାତି ପରି ଚର୍ମ ଉପରେ ନ ଥାଏ ।

ବମିତୋଡ଼ି ଜାତୀୟ ମାଛଙ୍କୁ ବେଳେବେଳେ ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପବୋଲି ଭ୍ରମ କରାଯାଏ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା ଓ ସେମାନଙ୍କର କାତି ଥାଏ ଓ ଡେଣା ନ ଥାଏ । ମାତ୍ର ଏହି ମାଛମାନେ ଗାଲିସି ଦ୍ୱାରା ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା କରୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଗାଲିସି ରନ୍ଧ୍ର ଥାଏ, ଯାହାକି ଫୁସ୍‌ଫୁସ୍ ଦ୍ୱାରା ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା କରୁଥିବା ସାପ ପାଖରେ ନ ଥାଏ ।

କେତେକ ଲୋକ ଜିଆକୁ ‘ତେଲିଆ ସାପ’ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଜିଆ ଦେହରେ ସାପ ଦେହରେ ଥିବା ପରି କାତି ନ ଥାଏ ଏବଂ ଏହାର ଦେହ ଅଙ୍ଗୁରିମାଳ ପରି ବିଭକ୍ତ । ପୁନଶ୍ଚ ଜିଆର ମଳଦ୍ୱାର, ସାପପରି ଲାଞ୍ଜର ଆରମ୍ଭ ଅଂଶରେ ନ ଥାଇ ଶରୀରର ଶେଷ ଅଂଶରେ ଥାଏ ।

ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଲମ୍ବା ପତଳା ଗୋଲ୍‌କୃମି ଅଛି, ଯାହାର ଲମ୍ବା ପ୍ରାୟ ୬୦ ସେ.ମି. ଓ ରଙ୍ଗ ଧଳା । ଏହାକୁ କିଛି ଲୋକ ସାପବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହା ଏକ ସାପ ନୁହେଁ, କାରଣ ଏହାର ଶରୀରରେ ସାପପରି କାତି ନ ଥାଏ ଓ ଏହାର କେବଳ ମୁହଁ ଥାଏ କିନ୍ତୁ ମଳଦ୍ୱାର ନ ଥାଏ ।

●

3. ସାପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ସାଧାରଣ ତଥ୍ୟ

3.1. ବିସ୍ତୃତି :

ମେରୁ ଅଞ୍ଚଳ ଓ ନ୍ୟୁଜିଲ୍ୟାଣ୍ଡ ବ୍ୟତୀତ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ସାପ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ସାପମାନେ ପୃଥିବୀର ଉଷ୍ଣ ଜଳବାୟୁ ଓ ଗ୍ରୀଷ୍ମମଣ୍ଡଳୀୟ ଜଙ୍ଗଲିଆ ସ୍ଥାନରେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଆୟାରଲ୍ୟାଣ୍ଡ ଓ ମାଲାଗାସିରେ ବିଷାକ୍ତ ସାପ ଆଦୌ ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ସାପ ପୃଥିବୀର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳଛଡ଼ା ଅନ୍ୟସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଭାରତରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ସାପ, ଆଫ୍ରିକା ବା ୟୁରୋପ୍‌ରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହିପରି ଆଫ୍ରିକା ବା ୟୁରୋପରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ସାପ ଭାରତରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଫ୍ରିକାରେ 'ଗର୍ତ୍ତ ମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା (Pit Viper) ଆଦୌ ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ । ଆମେରିକାରେ ଗର୍ତ୍ତ ମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ବୋଡ଼ା (Pitless Viper) ଆଦୌ ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ । ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆରେ ବୋଡ଼ା (Viper) ଆଦୌ ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ ।

3.2. ଖାଦ୍ୟରୂପେ ସାପ :

ଆମକୁ ସାପ ମାଂସ ଖାଇବା କଥା କହିଲେ ଆମେ ଘୃଣାରେ ନାକ ଟେକିବା । ମାତ୍ର ଚୀନ୍ ଓ ମିଆମାର୍‌ର ଲୋକେ ଅଜଗର ସାପର ମାଂସ ଆଗ୍ରହର ସହ ଖାଆନ୍ତି । କେତେକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶର ରେସ୍ତୋରାଁରେ ଅଜଗର ମାଂସ ଭଜା ଏକ ସୁସ୍ୱାଦୁ ଖାଦ୍ୟ ରୂପେ ପରିବେଷିତ ହୁଏ ।

ଆମ ଦେଶରେ 'ଚକମା', 'ମିଜୋ' ଓ ଉତ୍ତରପୂର୍ବ ସୀମାନ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥିବା ଆଉ କେତେକ ଆଦିବାସୀ ବିଷାକ୍ତ ବା ବିଷହୀନ ଯେ କୌଣସି ବଡ଼ସାପ ଦେଖିଲେ ତାକୁ ମାରି ଖାଆନ୍ତି ।

3.3. ସାପର ଚର୍ବି :

ବୋଡ଼ା ସାପର ତେଲ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଉପଶମ ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ୟୁରୋପରେ 'ଖଡ଼ଖଡ଼ିଆ ସାପ' (Rattle Snake) ତେଲ ବୋଡ଼ାସାପ ତେଲ ବଦଳରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଆୟୁର୍ବେଦୀୟ ଚିକିତ୍ସକମାନେ କେତେକ ଔଷଧ ତିଆରିରେ ସାପର ଚର୍ବି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ।

3.4. ସାପର ଚମଡ଼ା :

ସାପ ଚମଡ଼ାରେ ବେଲ୍ଟ, ଜୋତା, ମନିପର୍ସ, ହାତବ୍ୟାଗ୍, ସିଗାରେଟ୍ କେସ୍, ପାନିଆଖୋଳ ଆଦି ସୌଖୀନ ବସ୍ତୁ ତିଆରି ହୁଏ । ଏହାଛଡ଼ା ଖେଳାଳୀମାନଙ୍କର ପିନ୍ଧା ସରଞ୍ଜାମ, ଯଥା—ସ୍ପୋର୍ଟସ ଜ୍ୟାକେଟ୍, ଟୋପି, ନେକ୍‌ଟାଇ ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ସାପ ଚମଡ଼ାରେ ତିଆରି ହୁଏ ।

3.5. ମଣି :

ଅନେକ ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ କେତେକ ସାପଙ୍କର ମୁଣ୍ଡରେ ମଣି ଥାଏ ଏବଂ ରାତିରେ ସେମାନେ ଚରି ବୁଲିବାକୁ ବାହାରିଲେ ଏହି ମଣିର ଆଲୋକରେ ଚାରିଆଡ଼ ଆଲୋକିତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଲୋକମାନେ କୁଙ୍କୁମ ବା ସିନ୍ଦୂରରେ ସାଇତି ରଖିଥିବା ଯେଉଁ ବସ୍ତୁକୁ ସାପ ମୁଣ୍ଡର ମଣି ବୋଲି କୁହନ୍ତି ସେଥିରୁ କୌଣସି ଆଲୋକ ବାହାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସାପ ମୁଣ୍ଡରେ ମଣିଥିବା ଏକ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ।

3.6. ଶୀତ ନିଦ୍ରା ଓ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ନିଦ୍ରା :

ସମସ୍ତ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀ ଓ ପକ୍ଷୀମାନେ ଉଷ୍ଣ ରକ୍ତ ବିଶିଷ୍ଟ (Warm blooded) । ବାହାରେ ଯେତେ ଥଣ୍ଡା ବା ଗରମ ହେଉ, ସେମାନଙ୍କର ଦେହର ତାପମାତ୍ରାରେ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ସାପ ସମେତ ଜୀବଜଗତର ଅନ୍ୟ ଯେତେ ପ୍ରାଣୀ ଅଛନ୍ତି ସମସ୍ତେ ଶୀତଳରକ୍ତ ବିଶିଷ୍ଟ (Cold blooded) । ବାହାରର ତାପମାତ୍ରା ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏମାନଙ୍କର ଶରୀରର ତାପମାତ୍ରା ବଦଳୁଥାଏ । ଏଣୁ ବାହାରେ ଖୁବ୍ ଥଣ୍ଡାହୋଇ ବରଫ ପଡ଼ିଲେ ଏମାନଙ୍କର ଦେହର ରକ୍ତ ଜମାଟ ବାନ୍ଧିଯିବ, ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିବ । ସେହିପରି ବାହାରେ ଖୁବ୍ ଗରମ ହେଲେ ଏମାନଙ୍କର ଦେହର ତାପମାତ୍ରା ବଢ଼ିଯିବ । ଫଳରେ ଦେହରୁ ଜଳୀୟଅଂଶ ଶୁଷହୋଇ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିବ ।

ଏଣୁ ଶୀତପ୍ରଧାନ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରବଳ ଥଣ୍ଡାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ସାପମାନେ 'ଶୀତ ନିଦ୍ରା' (Winter sleep-Hibernation) ଯାଆନ୍ତି । ଏ ସମୟରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଏକା ଜାତିର ସାପ ଏକତ୍ର ଗୁଡ଼େଇହୋଇ ମାଟିତଳେ ନିଶ୍ଚଳ ଅବସ୍ଥାରେ ସମୟ କଟାନ୍ତି । ସେମାନେ ଏହି ଶୀତନିଦ୍ରା ବେଳେ ଖାଇବା ପିଇବା ବନ୍ଦ ରଖନ୍ତି । ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ବରୁ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଚର୍ବି, ଜୀବନୀ ଶକ୍ତିକୁ ଚାଲୁ ରଖିବା ପାଇଁ ଶକ୍ତି ଯୋଗାଏ ।

ସେହିପରି ଗ୍ରୀଷ୍ମପ୍ରଧାନ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରବଳ ଗ୍ରୀଷ୍ମରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ କେତେକ ଜାତିର ସାପ 'ଗ୍ରୀଷ୍ମ ନିଦ୍ରା' (Summer sleep-Aestivation) ଯାଆନ୍ତି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାର

‘କାଉଚିଆ ସାପ’ (Striped Keel back) ଖରାଦିନେ ଗ୍ରୀଷ୍ମନିଦ୍ରା ଯାଉଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଖରାଦିନେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ ।

3.7. ବିଷାକ୍ତ ଓ ବିଷହୀନ ସର୍ପ :

ଯେଉଁ ସାପ, ଗୋଟିଏ ଚୋଟରେ ମନୁଷ୍ୟର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟାଇପାରିବା ଭଳି ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣର ବିଷ କ୍ଷତ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରାଇପାରେ, ସେପରି ସାପକୁ ବିଷାକ୍ତ ସାପ କୁହାଯାଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅହିରାଜ, ଗୋଖର, ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା, ଧୂଳିନାଗ, କଟକଟିଆ ନାଗ, ଚିତି, ରଣା, ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପ ଓ ପ୍ରବାଳ ସର୍ପ (Coral snakes) ବିଷାକ୍ତ ଅଟନ୍ତି । ଏହି ସାପମାନଙ୍କର ଉପର ପାଟିରେ ଦୁଇଟି ପୋଲା, ବଡ଼ ଆକୃତିର ବିଷଦାନ୍ତ ଥାଏ ଓ ମୁଣ୍ଡର ଦୁଇ ପାଖରେ ଦୁଇଟି ବିଷଥଳୀ ଥାଏ । ଏହିସବୁ ସାପ କାମୁଡ଼ିଲେ ବିଷ ଥଳୀରୁ ବିଷ ବାହାରିଆସି ଏହି ପୋଲା ଦାନ୍ତ ବାଟେ କ୍ଷତ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରେ ।

ଯେଉଁ ସାପମାନଙ୍କର ବିଷଦାନ୍ତ ନ ଥାଏ ବା ବିଷଥଳୀ ନ ଥାଏ ବା ସେମାନେ ଦଂଶନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟର ମୃତ୍ୟୁ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ନ ଥାଏ, ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେ ବିଷହୀନ ସାପ ବୋଲି କହୁ । ଉଦାହରଣ : ଧଣ୍ଡ, କାଉଚିଆ ଓ ଢମଣା ଇତ୍ୟାଦି ।

3.8. ଜିଅନ୍ତା ସାପ :

ଆମ ଭାରତବର୍ଷରେ ଜିଅନ୍ତା ସାପର ବିଶେଷ ଚାହିଦା ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ‘ହଫକିନ୍ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍’ ପରି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ‘ସର୍ପବିଷହାରକ’ (Antivenom serum ବା antiVenene) ପ୍ରସ୍ତୁତି ପାଇଁ କେତେକ ସଂଖ୍ୟାରେ ବିଷାକ୍ତ ସାପ କିଣିଥାନ୍ତି । ଚିଡ଼ିଆଖାନା, ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଓ ସର୍କସ୍ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ କେତେକ ସାପ ବିଦେଶକୁ ରପ୍ତାନୀ ହୁଏ । ସାପଖେଳ ଦେଖାଉଥିବା କେଳାମାନେ ଯେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ଖେଳ ପାଇଁ ସାପ ଧରନ୍ତି, ତା ନୁହେଁ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ନିଜର ଖେଳ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଗୋଖର, ଅହିରାଜ ଓ ଅଜଗର ଆଦି ସାପ କିଣନ୍ତି ।

ନାଗପଞ୍ଚମୀ ପର୍ବ ସମୟରେ କେଳାମାନେ ଘର ଘର ବୁଲି ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ ଗୋଖର ସାପ ଦେଖାନ୍ତି ଓ ଲୋକେ ସାପକୁ କ୍ଷୀର ଓ କଦଳୀ ଦେଇ ପୂଜା କରନ୍ତି । କେଳାମାନେ ଏହି ସମୟରେ ସାପ ଦେଖାଇ ଭଲ ଦୁଇପଇସା ରୋଜଗାର କରନ୍ତି ।

3.9. ସାପ ଧରାଳୀ :

ତାମିଲ୍‌ନାଡୁ ଓ ଆନ୍ଧ୍ରର ‘ଇରୁଲା’ ଜାତିର ଆଦିବାସୀମାନେ ସାପ ଧରିବାରେ ଓସ୍ତାଦ । ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ତାମିଲ୍‌ନାଡୁର ‘ଆୟଲାକରନ୍’ ଓ ‘ମୁଥୁରସା’ ଜାତିର ଲୋକେ

ମଧ୍ୟ ସାପ ଧରନ୍ତି । ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗରେ 'ସାପୁରିଆ', ଓଡ଼ିଶାରେ 'କେଳା', ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ରତ୍ନଗିରି ଜିଲ୍ଲାରେ 'ମାହାର' ମାନେ ମଧ୍ୟ ସାପ ଧରନ୍ତି ।

ସେମାନେ ଧରୁଥିବା ସାପକୁ ଜିଅନ୍ତା ସାପ ଆକାରରେ ବିକନ୍ତି ବା ସାପ ଦେହରୁ ଚମଡ଼ା ବାହାରକରି ଉକ୍ତ ଚମଡ଼ାକୁ ବିକନ୍ତି ।

3.10. ସାପ ଧରିବା :

ଜୀବନ୍ତ ସାପ ଧରିବାକୁ କିଛି ସରଞ୍ଜାମ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ୧ ସେ.ମି. ମୋଟେଇର ୫୦ ସେ.ମି. ଲମ୍ବର ଖଣ୍ଡେ ବାଉଁଶବାଡ଼ି, ଅଗ୍ରଭାଗରେ ଅଧ ସେ.ମି. ଫାଳ ହୋଇଥିବା ସେହି ଆକୃତିର ଆଉ ଖଣ୍ଡେ ବାଡ଼ି, ୫୦ ସେ.ମି. ଲମ୍ବର ଏକ ଚିମୁଟା ଓ ମୁହଁରେ ଫାଶ ଥିବା କନାର ଗୋଟିଏ ଥଳୀ ।

ବିଷାକ୍ତ ସାପ ଧରିବା ସମୟରେ ପ୍ରଥମେ ଫଟା ବାଡ଼ିରେ ସାପ ମୁଣ୍ଡକୁ ଚାପି ଧରିବାକୁ ହୁଏ । ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ବାମ ହାତର ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠି ବା ବିଶି ଆଙ୍ଗୁଠି ସାହାଯ୍ୟରେ ମୁଣ୍ଡର ପଛପାଖକୁ ଶକ୍ତ ଭାବରେ ଧରିନେବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଣ୍ଡ ଉପରୁ ବାଡ଼ି କାଢ଼ିନେଇ ଡାହାଣ ହାତରେ ଦେହର ବାକି ଅଂଶ ଧରି ନିଆଯାଏ । ଏଥର ସାପକୁ ମୁଣାରେ ପୁରାଇବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଥମେ ମୁଣ୍ଡକୁ ମୁଣାରେ ଭର୍ତ୍ତି କରଯାଏ; ମାତ୍ର ଫାଳ ହୋଇଥିବା ବାଡ଼ିରେ ମୁଣ୍ଡକୁ ଚାପି ଧରିବା ପରେ ଯାଇ ହାତର ଯାବ ଛଡ଼ାଯାଏ । ବାଡ଼ିକୁ ସାମାନ୍ୟ ଢିଲା କରିବା ମାତ୍ରେ ସାପ ମୁଣି ମଧ୍ୟକୁ ପଶିଯାଏ । ସାପ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ମୁଣି ମଧ୍ୟକୁ ପଶିଗଲା ପରେ ମୁହଁର ଫାଶକୁ ଶକ୍ତ ରୂପେ ଭିଡ଼ି ଦିଆଯାଏ । ଏସବୁ କାମ ଖୁବ୍ ସାବଧାନତା ଓ ତତ୍ପରତାର ସହ କରିବାକୁ ହୁଏ ।

ବିଷାକ୍ତ ସାପମାନଙ୍କୁ ଧରିଲାବେଳେ ସାମାନ୍ୟ ଅସାବଧାନ ହେଲେ ସର୍ପଦଂଶନ ଜନିତ ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟିବାର ଆଶଙ୍କା ଥାଏ । ତେଣୁ ବିନା ଗୁରୁରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଧରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ବିଷହୀନ ସାପକୁ ଧରିଲାବେଳେ ସେ ପ୍ରକାର ଆଶଙ୍କା ନ ଥାଏ । ଛୋଟ ସାପକୁ ଧରିଲାବେଳେ ଚିମୁଟା ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇପାରେ । ଲେଖକ ଅନେକବାର ବର୍ଷାଋତୁରେ ତା'ର ବାଡ଼ିପଟେ ବୁଲୁଥିବା 'କାଉଚିଆ' (Striped Keel back) ଗୋଡ଼ାଇ ଖାଲିହାତରେ ଧରିନେଇଛି । ଏମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିରାପଦ ସାପ । ପ୍ରଥମ ଥର ଧରିଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ କାମୁଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହିପରି 'ତେଲିଆ ସାପ' (Common blind snake) ମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଖାଲି ହାତରେ ଧରିହୁଏ । କେବଳ ବେଳେବେଳେ ସେମାନେ ହାତ ଉପରେ ଧଳାବର୍ଣ୍ଣର ଏକ ତରଳ ପଦାର୍ଥ ତ୍ୟାଗକରି ଦିଅନ୍ତି ବା ସେମାନଙ୍କର ଲାଞ୍ଜପଟକୁ

ଥିବା କଣ୍ଟାକୁ ଗେଞ୍ଜି ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଶଙ୍କରା ଧଣ୍ଡ (Chequered Keel back) ବା ଥୁଣ୍ଡା ବୋଡ଼ା (Sand Boa)କୁ ଖାଲି ହାତରେ ଧରିଲେ ସେମାନେ କାମୁଡ଼ିଦେଇ ପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଧରିବାବେଳେ ବାଉଁଶବାଡ଼ି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇପାରେ ।

3.11. ସାପ ପାଳିବା :

ସାପମାନେ ଶୀତଳରକ୍ତ ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାଣୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ଅଧିକ ଥଣ୍ଡା ବା ଅଧିକ ଗରମ ସହ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରଖର ସୂର୍ଯ୍ୟୋତାପ ବା ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକ ସେମାନେ ସହ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ କୋଳାହଳ ଶୂନ୍ୟ ଶାନ୍ତ ପରିବେଶକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ।

ତେଣୁ ସଉକ ପାଇଁ ବା ବୈଜ୍ଞାନିକ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ପାଇଁ ସାପମାନଙ୍କୁ ପାଳନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଏହିଭଳି ପରିବେଶ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯୋଗାଇ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ ପଞ୍ଜୁରୀ ଏପରି ତିଆରିହେବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେପରି ସେଥିରୁ ସେମାନଙ୍କର ମଳ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଇପାରିବ । ଉକ୍ତ ପଞ୍ଜୁରୀଟିର ବାଡ଼ ତାର ଜାଲିରେ ନ କରି କଣା ହୋଇଥିବା ଆଲୁମିନିୟମ୍ ସିଟ୍‌ରେ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । କାରଣ ସାପମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ହେଉଛି ପଞ୍ଜୁରୀ ବାଡ଼ରେ ନାକ ଘଷି ଖଣ୍ଡିଆ କରିବା ।

ସେମାନଙ୍କୁ ସପ୍ତାହକୁ ଦୁଇଥର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଥଣ୍ଡା ପାଣି ଓ ଛୋଟମୂଷା, ବେଙ୍ଗ ବା ଝିଟିପିଟି ଆକାରରେ କିଛି ଜୀବନ୍ତ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଅଜଗର ପରି ବଡ଼ ସାପ ପାଇଁ ପ୍ରତି ୨ ସପ୍ତାହକୁ ଗୋଟିଏ କରି ଠେକୁଆ ବା ପାରା ଅଥବା କୁକୁଡ଼ା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ।

ଘରେ ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥାକରି କାଉଚିଆ, ତେଲିଆ ସାପ, ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ, ଅଜଗର ଓ ଢମଣା ଆଦି ସାପଙ୍କୁ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ପାଳନ କରିହେବ । ମାତ୍ର ବିଷାକ୍ତସାପ ଘରେ ପାଳିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ପାଳିତ ସାପମାନଙ୍କର ବଡ଼ ବେମାରି ହେଲା କୃମି ଆକ୍ରମଣ, ପାଟି ଘା ଓ ପୂରା କାତି ନ ଛାଡ଼ି ଆଂଶିକ କାତି ଛାଡ଼ିବା । ପ୍ରତି ୩ ମାସରେ ଥରେ ଲଘୁ କୃମିନାଶକ ଔଷଧ ଦେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ କୃମିରୋଗ ହେବ ନାହିଁ । କାତି ପୂରା ନ ଛାଡ଼ିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ବାଡ଼ିଦ୍ୱାରା ମାଡ଼ିଧରି ଥଣ୍ଡା ପାଣିରେ ଗାଧୋଇ ନ ଛାଡ଼ିଥିବା କାତିକୁ ହାତରେ ଭିଡ଼ି ବାହାର କରି ଦିଆଯାଇପାରେ ।

3.12. ବିଷ ସଂଗ୍ରହ :

ସର୍ପ ବିଷହାରକ (ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍) ପ୍ରସ୍ତୁତି ପାଇଁ ଓ ନାନାପ୍ରକାର ଔଷଧର ପ୍ରସ୍ତୁତି ପାଇଁ ସାପବିଷ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ହଫକିନ୍ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ଓ ମାଡ୍ରାସ ସ୍ନେକ୍ ପାର୍କ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥାନରେ ସାପବିଷ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇଥାଏ ।

ଗୋଖର ଠାରୁ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରେ ବିଷ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ । ଏକ ମଦଗ୍ଲାସ ଉପରେ ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ୍‌କନାକୁ ଶକ୍ତ ଭାବରେ ବାନ୍ଧି ଦିଆଯାଏ । ତାପରେ ଗୋଖରକୁ ଆଣି ସେହି କନାକୁ କାମୁଡ଼ାନ୍ତି । କ୍ଷରିତ ବିଷ ଉକ୍ତ ପାତ୍ରରେ ସଂଗୃହୀତ ହୁଏ ।

ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ାଠାରୁ ବିଷ ଟିକିଏ ଅଲଗା ଉପାୟରେ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଏ । ଗୋଟିଏ ଢଙ୍କା ନ ହୋଇଥିବା କାଚପାତ୍ର ନିଆଯାଏ । ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ାର ବିଷଦାନ୍ତକୁ ପାତ୍ର ଭିତରକୁ ରଖି ବିଷଗ୍ରନ୍ଥି ଉପରେ ଚାପ ପ୍ରୟୋଗ କରି ତା'ଠାରୁ ବିଷ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଏ ।

3.13. ସାପର ବିଷ :

ସାପର ବିଷ ସ୍ୱଚ୍ଛ, ଅଠାଳିଆ, ହଳଦିଆ, ଗନ୍ଧହୀନ ଓ ସ୍ୱାଦହୀନ ଏକ ତରଳ ପଦାର୍ଥ । ଏହାକୁ ଶୁଖାଇଦେଲେ ଏହା ସ୍ଫଟିକାକାର ଧାରଣ କରେ ଓ ସରୁ ସରୁ ମୁନିଆ ଦାନାରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଭଲକରି ଶୁଖିଗଲେ ଏହାକୁ ଯେତେଦିନ ଇଚ୍ଛା ସେତେଦିନ ରଖାଯାଇପାରେ । ପୁନଶ୍ଚ ଲୁଣିପାଣି ବା ଖାଲିପାଣିରେ ପକାଇଦେଲେ ଏହା ମିଳାଇଯାଏ ଏବଂ ଏହି ଦ୍ରବଣ କୌଣସି ଗୁଣରେ କମ୍ ବିଷାକ୍ତ ନୁହେଁ । ଏହି ବିଷ ମନୁଷ୍ୟ ରକ୍ତରେ ମିଶିଲେ ବିଷର ଉପସର୍ଗ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ।

ସାପର ଗୋଟିଏ ଚୋଟରେ କ୍ଷତ ମଧ୍ୟକୁ କେତେ ପରିମାଣର ବିଷ ପ୍ରବେଶ କରେ ତାହା ସାପର ଆକାର, ବୟସ, ଜାତି ଓ ଅବସ୍ଥା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପ ଦଂଶନରେ କ୍ଷତମଧ୍ୟକୁ ୨-୩ ଟୋପା ବିଷ ପ୍ରବେଶ କରେ । ମାତ୍ର ଅହିରାଜ ଦଂଶନରେ କ୍ଷତ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରାୟ ୩୦ ଟୋପା ଯାଏଁ ବିଷ ପ୍ରବେଶ କରେ । ଚୋଟ ମାରିବା ପୂର୍ବରୁ ଯଦି ସାପ କୌଣସି ଆହାର ଜୀବ ମାରି ଖାଇଥାଏ ତେବେ ତାହାର କିଛି ବିଷ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ଖାଇବା ପରେ ସାପ ଚୋଟ ମାରିଲେ କ୍ଷତ ମଧ୍ୟକୁ କମ୍ ପରିମାଣରେ ବିଷ ପ୍ରବେଶ କରେ ।

3.14. ସାପ ବିଷର ଔଷଧୀୟ ବ୍ୟବହାର :

ଗୋଖରର ବିଷ ସ୍ନାୟବିକ ଓ ମାଂସପେଶୀଜନିତ ଯନ୍ତ୍ରଣା, ଆର୍ଥ୍ରାଇଟିସ୍, କ୍ୟାନ୍‌ସର ଓ ମାଇଗ୍ରେଇନ୍ ଆଦି ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଉପଶମ ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି । ଗୋଖର ବିଷରୁ

“Cobroxin' ଓ 'Nyloxin' ନାମକ ଦୁଇଟି ଫଳପ୍ରଦ ଯନ୍ତ୍ରଣାହାରକ ଔଷଧ ତିଆରି କରାଯାଉଛି । ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା ବିଷର ରକ୍ତ ଜମାଟ ବାନ୍ଧିବା ଗୁଣ ଥିବାରୁ ଏହାକୁ ହିମୋଫିଲିଆ, ଦାନ୍ତରୁ ଅତ୍ୟଧିକ ରକ୍ତସ୍ରାବ ଓ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ରକ୍ତସ୍ରାବର ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।

ହୋମିଓପାଥିକ ଚିକିତ୍ସା ପଦ୍ଧତିରେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷାକ୍ତସାପଙ୍କ ବିଷରୁ ନାଜା, ଲାକେସିସ୍, କ୍ରୋଟାଲସ୍, ବୋଥ୍ରୋପ୍‌ସ, ଏଲାପ୍‌ସ ଓ ଭାଇପେରା ଆଦି ଔଷଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ଏହି ଔଷଧଗୁଡ଼ିକ ନାନାପ୍ରକାର ରୋଗର ଚିକିତ୍ସାରେ ଲାଗେ ।

ଆୟୁର୍ବେଦୀୟ ଚିକିତ୍ସା ପଦ୍ଧତିରେ ଯକ୍ଷ୍ମାରୋଗର ଆରୋଗ୍ୟ ପାଇଁ କେତେକ ରସ ତିଆରିରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଗୋଖର ବିଷ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।

3.15. ସର୍ପବିଷ ହାରକ (Antivenom Serum) ବା ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍ (Antivenene) :

ଏହି ‘ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍’ ସର୍ପବିଷକୁ ପ୍ରଶମିତ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଏହା ନିମ୍ନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ ।

ଗୋଟିଏ ସୁସ୍ଥ ସବଳ ଘୋଡ଼ା ଦେହରେ ଗୋଖର, ଚିତି, ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା ଓ ଧୂଳିନାଗ ବିଷର ଅତି ଲଘୁ ଦ୍ରବଣକୁ ଇନ୍‌ଜେକ୍‌ସନ୍ ଆକାରରେ ଦିଆଯାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରତି ଇନ୍‌ଜେକ୍‌ସନ୍‌ରେ ସାପ ବିଷର ମାତ୍ରା କ୍ରମଶଃ ବୃଦ୍ଧି କରାଯାଏ । ପ୍ରାୟ ୬ ମାସ ବା ଅଧିକ ଦିନପରେ ଏପରି ସମୟ ଆସେ ଯେତେବେଳେ ଉକ୍ତ ଘୋଡ଼ା ଦେହରେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସାପବିଷ ପ୍ରବେଶ କରାଗଲେ ମଧ୍ୟ ଘୋଡ଼ାଠାରେ ବିଷର କୌଣସି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ଯେ ଘୋଡ଼ା ଦେହରେ ସର୍ପବିଷ ପ୍ରତିରୋଧ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରତିରୋଧ ଶକ୍ତି (Anti bodies) ଗଠିତ ହୋଇଅଛି ।

ଏପରି ପ୍ରତିରୋଧ ଶକ୍ତି ହାସଲ କରିଥିବା ଏକ ଘୋଡ଼ାର ଶିରାରୁ କିଛି ରକ୍ତ ବାହାର କରି ନିଆଯାଏ । ଉକ୍ତ ରକ୍ତରୁ ରକ୍ତରସ (Serum)କୁ ଅଲଗା କରି ନିଆଯାଏ । ଏହି ରକ୍ତରସକୁ ଶୁଷ୍କକରି ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ ।

ଏହି ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍ ବମ୍ବେସ୍ଥିତ ‘ହଫ୍‌କିନ୍ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍’ରେ, ହିମାଚଳ ପ୍ରଦେଶର କଶୌଲି ଠାରେ ଥିବା ‘କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଗବେଷଣା କେନ୍ଦ୍ର’ ଓ ପୁନାଠାରେ ଥିବା 'Serum Institute of India Ltd.'ରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ ।

3.16. ସାପ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ :

ବହୁ ଆଦିମକାଳରୁ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ଜାଣିପାରିଛି ଯେ, ସାପକାମୁଡ଼ାରେ ମୃତ୍ୟୁ ହେଉଛି, ସେତେବେଳଠାରୁ ସେ ସାପକୁ ଭୟକରି ଆସିଛି । ମନୁଷ୍ୟର ଏହି ଭୟ ଫଳରେ ସାପ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ନାନା କପୋଳକଳ୍ପିତ କାହାଣୀ ମାନବ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସାରିତ ଓ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଛି । ସାପ ଖେଳ ଦେଖାଇବାକୁ ଆସୁଥିବା କେଳାମାନେ ମଧ୍ୟ ନାନା ରକମର ଅତିରଞ୍ଜିତ କାହାଣୀ ପ୍ରଚାର କରି ଲୋକମାନଙ୍କ ମନରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଭୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ।

ଏହିସବୁ ଯୋଗୁଁ ସାପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାନା ରକମର ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଯୁଗଯୁଗ ଧରି ମାନବ ମନରେ ବସା ବାନ୍ଧିଛି । ଏହା ଯେ କେବଳ ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ସୀମାବଦ୍ଧ, ତା ନୁହେଁ, ସାରା ପୃଥିବୀର ତଥାକଥିତ ସଭ୍ୟଦେଶମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଏପ୍ରକାର କାହାଣୀ ଲୋକମୁଖରେ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ।

ଏହି ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ଏତେ ବେଶି ଯେ, ସବୁଗୁଡ଼ିକ ଏଠାରେ ପରିବେଷଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଏଠାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ହେଲେ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ ।

୧. ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ ସାପର ଦେହର ଦୁଇପ୍ରାନ୍ତରେ ଦୁଇଟି ମୁଣ୍ଡ ଥାଏ । ସେ ପ୍ରଥମ ଛ'ମାସ ଗୋଟିଏ ମୁହଁରେ ଖାଏ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଛ'ମାସ ଅନ୍ୟ ମୁହଁଟିରେ ଖାଏ । ସେ ନିଜ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଆଗକୁ ବା ପଛକୁ ଗତି କରିପାରେ ।

୨. ପ୍ରତି ଶୁକ୍ରବାର ଦିନ ପୂଜା ସମୟରେ ନାଗସାପ ତାକୁ ଅର୍ପଣ କରାଯାଇଥିବା କ୍ଷୀର ଖାଇବାକୁ ଆସେ ।

୩. 'ମଣିନାଗ' ନାମକ ଗୋଟିଏ ସାପ ଅଛି ଯାହାର ମୁଣ୍ଡରେ ମଣି ଥାଏ । ଏହି ମଣିର ଆଲୋକରେ ସାପ ଅନ୍ଧାର ରାତିରେ ଯିବାଆସିବା କରେ ।

୪. ମାଈ ଓ ପୁରୁଷ ନାଗ ସାପର ଯୋଡ଼ି ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିକୁ ବାଡ଼େଇ ମାରିଦେଲେ, ମୃତ ସାପର ଆଖିରେ ତାକୁ ମାରିଥିବା ଲୋକର ଛବି (Photo) ରହିଯାଏ । ତା'ର ଅନ୍ୟ ସାଥୀଟି ମୃତ ସାଥୀର ଆଖିରେ ଥିବା ଛବି ଦେଖି ମାରିଥିବା ଲୋକଠାରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନିଏ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଯୋଗୁଁ କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ନାଗସାପ ମାରିବାପରେ ତାକୁ ନିଆଁ ଲଗାଇ ପୋଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି ।

୫. ଅନେକ ପୁରୁଣା କୋଠାଘରେ ପୋତା ଯାଇଥିବା ଧନସମ୍ପତ୍ତିକୁ ଗୋଖର ଜଗି ରହିଥାଏ ।

୬. ଗୋଖର ମୃଦୁ ସଙ୍ଗୀତ, ନାଗେଶ୍ୱର ବାଜାର ସ୍ୱର ଓ ପଦ୍ମତୋଳା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ତେଣୁ କେଳା ନାଗେଶ୍ୱର ବାଜା ବଜାଇ ବା ପଦ୍ମତୋଳା ବୋଲି ସାପକୁ ତାର ଲୁଚିବା ସ୍ଥାନରୁ ବାହାରକୁ ଡାକି ଆଣେ ।

ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟଘଟଣା ଜଣେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ଘଟଣାଟି ପ୍ରାୟ ୨୦-୨୫ ବର୍ଷ ତଳର । ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଗାଁକୁ ଗୋଟିଏ କେଳା ସାପଖେଳ ଦେଖାଇବାକୁ ଆସିଥାଏ । ଗାଁର କେତେକ ପିଲା କେଳାକୁ ପଚାରିଲେ, ''ଆଚ୍ଛା, ତମେ ସାପ ଧରିପାରିବ ?'' କେଳାଟି ହଁ ଭରିଲା । ପିଲାମାନେ କେଳାକୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଗାଁ ମୁଣ୍ଡର ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଉଇହୁଙ୍କା ପାଖକୁ ନେଇଗଲେ । କେଳା ନିଜର ନାଗେଶ୍ୱର ବାଜା ଧରି ସେଠାକୁ ଗଲା । କାନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ବଟୁଆ ଝୁଲୁଥାଏ । ଖଣ୍ଡେ ଗାମୁଛା ଘୋଡ଼ାଇ ହୋଇଥାଏ । ସେ ସେଠାରେ ବହୁତ ସମୟ ଯାଏଁ ପଦ୍ମତୋଳା ବୋଲିଲା । ପିଲାମାନେ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ସାପ ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ଶେଷରେ କେଳା କହିଲା, ''ସାପଟି ଏଠାରେ ନାହିଁ, କୁଆଡ଼େ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଇଛି ।'' ପିଲାମାନଙ୍କର ତ ସାପଧରା ଦେଖିବାକୁ ଝୁଙ୍କ ଲାଗିଥାଏ । ସେମାନେ କେଳାକୁ କହିଲେ, ''ହଉ, ସାପ ଯଦି ଏଠାରେ ନାହିଁ, ତେବେ ଚାଲ, ଗାଁର ଦାସ ଘରକୁ । ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ନାଗସାପ ଘର ଭିତରେ କାନ୍ଥ ଫାଟରେ ରହୁଛି । ତାକୁ ଧରିବ ।'' ଅଗତ୍ୟା କେଳାଟି ହଁ ଭରି ଚାଲିଲା । ପିଲାମାନେ ମଧ ତା ସହ ଦାସଘର ଆଡ଼େ ଚାଲିଲେ ।

କେଳାଟି ଉପସ୍ଥିତ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବରଣ୍ଡାତଳେ ଠିଆ ହେବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇ ନିଜେ ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଲା । ସେଠାରେ ୧୦-୧୫ ମିନିଟ୍ ଯାଏଁ ପଦ୍ମତୋଳା ବୋଲିଲା ପରେ ହଠାତ୍ ଚିତ୍କାର କଲା, 'ବାଡ଼ି ଆଣ' । ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତେ ସାପ ବାହାରିଲା ବୋଲି ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ବାଡ଼ି ଖୋଜିବାରେ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆମର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀ ବନ୍ଧୁ ଜଣକ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ କେଳା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଥାନ୍ତି । ସେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧରେ କେଳା ତା ନିଜ ହାତଟି ନିଜ କାଖତଳେ ଥିବା ବଟୁଆ ଆଡ଼କୁ ନେଇଯାଇ ଗୋଟିଏ ସାପ ଭିଡ଼ିଆଣି ଦୂରକୁ ଛାଟିଦେଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାକୁ ଯାଇ ମାଡ଼ିବସି ସାପ ଧରିଛି ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲା । ଏହା ପରେ ପରେ ସେ ଏପରି ଅଭିନୟ କଲା ଯେପରି ସତରେ ତାକୁ ସାପ କାମୁଡ଼ିଛି । ଉପସ୍ଥିତ ଲୋକଙ୍କୁ ତା ବଟୁଆରୁ ଟିକିଏ ଗଦ ବାହାରକରି

ତା ପାଟିରେ ଦେବାକୁ କହିଲା । ପାଟିରୁ ନାଳଗରଳ ବୁହାଇ ଥକ୍କାହୋଇ ବସି ରହିଲା । କିଛି ସମୟ ପରେ ଉଠି ପାଣି ପିଇବାକୁ ମାଗିଲା ଓ ପିଇଲା । ପରେ ଦାସଘରୁ କିଛି ପଇସା, ଚାଉଳ, ନୂଆଲୁଗା ଆଦିନେଇ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଭୋଜନ କରି ବିଦାହେଲା ।

ଉପର ବର୍ଣ୍ଣିତ ଘଟଣାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ, ନାଗେଶ୍ୱର ବାଜା ବଜାଇଲେ ବା ପଦ୍ମତୋଳା ବୋଲିଲେ ସାପ ବାହାରନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର କେଳା ଖୁବ୍ ଚତୁର ହୋଇଥିବାରୁ ହାତ ସଫେଇକରି ନିଜ ପୋଷା ସାପକୁ ଛାଡ଼ି ଓ ପୁନଶ୍ଚ ତାକୁ ଧରି ସାପ ଧରିବାର ଅଭିନୟ କରି ପଇସା ରୋଜଗାର କରେ । ଗାଁ ମୁଣ୍ଡ ହୁକା ପାଖରେ ତା'ର ହାତ ସଫେଇ କାଳେ ଧରାପଡ଼ିଯିବ ବୋଲି ଭୟରେ 'ଏଠାରେ ସାପ ନାହିଁ' ବୋଲି ସେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲା ।

୭. ବୁଢ଼ା ଗୋଖର ଦେହରେ ଧଳାଲୋମ ବା ନିଶ ଥାଏ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମାଇବା ପାଇଁ କେତେକ କେଳା ଗୋଖର ମୁଣ୍ଡରେ ଘୋଡ଼ା ବାଳ ରୋପଣ କରିଥାନ୍ତି ।

୮. ଲାଉଡଙ୍କିଆ ସାପ କେବଳ ଲୋକର ଆଖିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଚୋଟ ମାରେ ।

୯. ଥୁଣ୍ଟା ବୋଡ଼ା ସାପ (Sand Boa) ଚାଟିଦେଲେ କୁଷ୍ଠ ରୋଗ ହୁଏ ।

୧୦. ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ ଯେ, ବ୍ରୋଞ୍ଜ ପିଠିଆ ଗଛସାପ (ଯେ କି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷହୀନ) ଖୁବ୍ ବିଷାକ୍ତ । ଏହା କୌଣସି ଲୋକକୁ କାମୁଡ଼ିବା ପରେ ମୃତବ୍ୟକ୍ତିର ଜୁଇରୁ ଉଠୁଥିବା ଧୂଆଁ ଦେଖିବାକୁ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚା ଗଛ ଉପରେ ଚଢ଼ିଯାଏ ଏବଂ ଧୂଆଁ ଦେଖିଲା ପରେ ଯାଇ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଏ ।

୧୧. ଅନେକ ଲୋକଙ୍କର ଧାରଣା ଯେ ନେଉଳ ସାପର ମଝିଅଂଶଟିକୁ କାଟି ଖାଇଦିଏ । ଏହାପରେ ସେ ସାପଟିର ଅବଶିଷ୍ଟ ମୁଣ୍ଡ ଓ ଲାଞ୍ଜ ଅଂଶକୁ ଯୋଡ଼ିଦେଇ ତାକୁ ଜଣାଥିବା କୌଣସି ଔଷଧ ବୋଲି ସାପକୁ ବଞ୍ଚାଇ ଦିଏ ।

୧୨. ଗୁରୁବାର ବା ଶନିବାର ଦିନ ଯାହାକୁ ଧଣ୍ଡସାପ କାମୁଡ଼ିବ ସେ ଲୋକ ନିଶ୍ଚୟ ମରିଯିବ ।

୧୩. ଯଦି କୌଣସି ଲୋକକୁ କେବେହେଲେ ଧଣ୍ଡସାପ କାମୁଡ଼ିଥିବ ତେବେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେହି ଲୋକକୁ ଆଉ କୌଣସି ସାପ କାମୁଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

୧୪. ଅଜଗର ସାପ ଯଦି ଗୋଟିଏ ଲୋକକୁ କାମୁଡ଼ିଧରି ଲାଞ୍ଜ ମାରିଦେବ ତେବେ ସେ ଲୋକ ଆଦୌ ବଞ୍ଚିବ ନାହିଁ ।

୧୫. ସାପ ନିଜ ଆଖି ସାହାଯ୍ୟରେ ଶୁଣିପାରେ ।

୧୬. ଢମଣା ସାପ ହେଉଛି ଅଣିରା ସାପ ଓ ନାଗସାପ ହେଉଛି ମାଈସାପ । ନାଗ ଓ ଢମଣା ଗୁଡ଼େଇହୋଇ ଖେଳୁଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ନୂଆ ଲୁଗାଟିଏ ପକାଇଦେଲେ ଯଦି ସାପ ଦୁଇଟି ସେହି ନୂଆଲୁଗା ଉପରେ ଖେଳନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଲୁଗାପିନ୍ଧି ଯେ କୌଣସି କାମ କଲେ ନିଶ୍ଚୟ ଶୁଭ ହୁଏ ।

୧୭. ଢମଣା ସାପ ଦୁହାଁଳିଆ ଗାଈର ଚିରରୁ କ୍ଷୀର ଖାଇଦିଏ । ଫଳରେ ଗାଈର ସେ ଚିରଟି ମରିଯାଏ । (ଶୁଷ୍କ ହୋଇଯାଏ)

୧୮. ସାପ ମଣିଷକୁ କାମୁଡ଼ିଲେ ତା'ର ଲାଞ୍ଜ ଟିକିଏ ସାନ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ସାପର ଲାଞ୍ଜ ଯେତେ ସାନ, ସେ ସେତେ ଅଧିକ ଲୋକଙ୍କୁ କାମୁଡ଼ିଛି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ ।

୧୯. କେତେକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ଯଦି ଗୋଟିଏ ସାପକୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡ କରି କାଟି ଦିଆଯାଏ ତେବେ ସାପର ମୁଣ୍ଡ ପାଖ ଅଂଶଟି ବଞ୍ଚିରହେ ଏବଂ ସାପଟି ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ବଢ଼ି ନିଜର ପୂର୍ବ ଦୈର୍ଘ୍ୟର ହୋଇଯାଏ ।

୨୦. ଯଦି ଜଣେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ ଯେ, ତାକୁ ନାଗସାପ କାମୁଡ଼ିଛି, ତେବେ ସେ ବଞ୍ଚିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାକୁ କେବେହେଲେ ନାଗସାପ କାମୁଡ଼ିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ସନ୍ତାନ ସମ୍ଭବା ହେବେ ।

3.17. ସାପର ଶତ୍ରୁ ଓ ତା'ର ଆତ୍ମରକ୍ଷା କୌଶଳ :

ସାପର ଅଣ୍ଡା ଓ ଛୁଆମାନଙ୍କୁ ପିମ୍ପୁଡ଼ି, ମୂଷା, ନେଉଳ, ପାଣିଚଢ଼େଇ, କୁକୁଡ଼ା ଓ ଚିଲ ଆଦି ଶିକାରୀ ପକ୍ଷୀ ଖାଇଯାନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା ଆଦି କେତେକ ସାପ ନିଜ ଛୁଆକୁ ମଧ୍ୟ ଖାଇଯାନ୍ତି ।

ପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କ ସାପମାନଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଶତ୍ରୁ ହେଲା ମଣିଷ । ମଣିଷର ସାପମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅସୀମ ଭୟ ହେତୁ ତା' ହାତରେ ଅସଂଖ୍ୟ ସାପ ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରନ୍ତି । କେତେକ ସାପଙ୍କୁ ଚମଡ଼ା ପାଇଁ ହତ୍ୟା କରାଯାଏ ତ ଅନ୍ୟ କେତେକଙ୍କୁ ମଣିଷ ନିଜର ଖାଦ୍ୟ ପାଇଁ ହତ୍ୟା କରେ ।

ଏହା ପଛକୁ ସାପର ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରଧାନ ଶତ୍ରୁ ହେଉଛି ନେଉଳ । ନେଉଳ ସାଧାରଣତଃ ବଡ଼ ଆକୃତିର ସାପମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ ନ କରି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସାନ ସାପମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ

କରେ । ସେ ନିଜର ଚଞ୍ଚଳ ସ୍ୱଭାବ ହେତୁ ସାପର ଦଂଶନରୁ ନିଜକୁ ରକ୍ଷାକରି ସୁଯୋଗ ପାଇଲାମାତ୍ରେ ସାପର ବେକକୁ ନିଜର ମୁନିଆଁ ଦାନ୍ତ ସାହାଯ୍ୟରେ କାମୁଡ଼ି ସାପକୁ ମାରିଦିଏ ।

ସେହିପରି ଅହିରାଜ ଓ ରଣା ଆଦି ସାପ, ଘୁଷୁରୀ, ବାର୍‌ହା, ଝିଙ୍କ ଆଦି ପ୍ରାଣୀ ଏବଂ ମୟୂର, ଚିଲ, ଛଞ୍ଚାଣ, ସେକ୍ରେଟାରୀ ପକ୍ଷୀ, ସାରସ ଇତ୍ୟାଦି ପକ୍ଷୀମାନେ ସାପକୁ ମାରି ଖାଇଯାଆନ୍ତି ।

ସାପ ନିଜର ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ନାନା କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବନ କରେ । ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା ଓ ଅଜଗର ଆଦି କେତେକ ସାପ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ନିଃଶ୍ୱାସ ପ୍ରଶ୍ୱାସ ନେବା ଆଣିବା କରି ଫଁ ଫଁ ଗର୍ଜନ କରନ୍ତି । ଫଣାଧାରୀ ସାପମାନେ ଫଣା ଉତ୍ତୋଳନ କରି ଫଁ ଫଁ ଗର୍ଜନ କରନ୍ତି ଓ ଶତ୍ରୁକୁ ଭୟଭୀତ କରାନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କେତେକ ସାପଙ୍କର ଫଣା ନ ଥିଲେ ମଧ ସେମାନେ ନିଜ ବେକକୁ ପ୍ରସାରିତ କରି ଶରୀରର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶକୁ ଉପରକୁ ଟେକି ଅନୁପ୍ରବେଶକାରୀଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରାନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କେତେକ ସାପଙ୍କର ରଙ୍ଗ ପରିବେଶର ରଙ୍ଗ ସହିତ ଏପରି ମିଶିଯାଏ ଯେ ସାପ ହଲଚଲ ନ ହୋଇ ସ୍ଥିର ଭାବରେ ରହିଗଲେ ଶତ୍ରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖ୍ ନ ପାରି ଅତିକ୍ରମ କରି ଚାଲିଯାଏ ।

କୁକ୍ରୀ ସାପ ଓ ତେଲିଆ ସାପଙ୍କ ପରି କେତେକ ସାପ ଶତ୍ରୁ ଦେହରେ ସେମାନଙ୍କର ଲାଞ୍ଜର ଅଗ୍ରଭାଗ ଗେଞ୍ଜି ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଘନ ଜନବସତି ଅଞ୍ଚଳରେ ଦିବାଚର ସାପମାନେ ଦିନବେଳେ ନ ବାହାରି ରାତିରେ ବୁଲି ବାହାରନ୍ତି ।

ପ୍ରତିରକ୍ଷାର ଯେତେ ରକମ କୌଶଳ ଜଣା ଥାଉନା କାହିଁକି ଅଧିକାଂଶ ବିଷଧର ଓ ବିଷହୀନ ସାପ ମନୁଷ୍ୟପରି ବୃହଦାକାର ପ୍ରାଣୀକୁ ଭୟ କରନ୍ତି ଓ ଲୁଚିଯାଇ ବା ଦୂରକୁ ପଳାଇଯାଇ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । କେବଳ ସେମାନଙ୍କୁ ରଗାଇଲେ ବା କୁଦି ପକାଇଲେ ବା ଆଘାତ କଲେ ଶେଷ ଅସ୍ତ୍ର ଆକାରରେ ଦଂଶନ କରନ୍ତି ।

3.18. ପରମାୟୁ :

ସରୀସୃପମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଦୀର୍ଘାୟୁ । କିନ୍ତୁ ସାପମାନେ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶରେ କେତେବର୍ଷ ବଞ୍ଚିରହନ୍ତି ତାହା ସଠିକ୍ ରୂପେ ଜଣା ନାହିଁ । ଏଠାରେ R. Whitakerଙ୍କ 'Common Indian Snakes' ବହିରୁ ସଂଗୃହୀତ, ଭାରତର ସାପମାନଙ୍କର ପରମାୟୁ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ତଥ୍ୟ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ଏହିସବୁ ସାପ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ବିଭିନ୍ନ ଚିଡ଼ିଆଖାନାରେ ବା ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ପାଖରେ ପାଳିତ ହେଉଥିଲେ ।

ସାପର ନାମ	ପରମାୟୁ		ପାଳକ
	ବର୍ଷ	ମାସ	ଚିଡ଼ିଆଖାନା/ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ
୧. ଭାରତୀୟ ଅଜଗର	୩୪	୨	ୟୁଜେନିଆ ଏସ୍. ସୋରକ୍
୨. ଥୂଣ୍ଟା ବୋଡ଼ା (Common Sand Boa)	୧୩	୧୦	ଫିଲାଡେଲ୍‌ଫିଆ ଚିଡ଼ିଆଖାନା
୩. ଢମଣା	୧୦	୭	ଷ୍ଟେଟେନ୍ ଦ୍ୱୀପ ଚିଡ଼ିଆଖାନା
୪. ରଣା	୧୧	୬	ସେଣ୍ଟ ଲୁଇ ଚିଡ଼ିଆଖାନା
୫. ଭାରତୀୟ ଗୋଖର	୨୧	୬	ଲିଙ୍କନ ପାର୍କ ଚିଡ଼ିଆଖାନା
୬. ଧୂଳିନାଗ	୧୦	୩	ସାନ୍‌ଡିଆଗୋ ଚିଡ଼ିଆଖାନା

କିନ୍ତୁ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶରେ ସାପମାନେ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚୁଥିବେ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ ।

●

4. ସାପର କାତି

ସାପର ଦେହର ରଙ୍ଗ ସେ ବାସ କରୁଥିବା ପରିବେଶ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଗୋଖରର ରଙ୍ଗ କଥା ବିଚାରକୁ ନିଆଯାଉ । ଆମେ ସାଧାରଣତଃ ହଳଦିଆ ବା ଗହମୀ ବା ହଳଦିଆ ବାଦାମୀ ରଙ୍ଗର ଗୋଖର ଦେଖିବାକୁ ପାଉ । କିନ୍ତୁ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ କଳାରଙ୍ଗର ଗୋଖର, ପୂର୍ବ ଆଫ୍ରିକୀୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଇଟାପରି ଲାଲ୍ ରଙ୍ଗର ଗୋଖର ଓ ଶ୍ୟାମ ଦେଶରେ ସବୁଜ ରଙ୍ଗର ଗୋଖର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଆମ ଭାରତରେ ବେଳେବେଳେ ଧଳାରଙ୍ଗର ଗୋଖର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ସେହିପରି ଫଣାରେ କଠଉ ଚିହ୍ନଥିବା ନାଗସାପ ଓ ଚକ୍ରଚିହ୍ନ ଥିବା ତମ୍ପସାପ ଛଡ଼ା ଫଣାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଚିହ୍ନ ନ ଥିବା ଗୋଖର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାନ୍ତି ।

କେତେକ ସାପଙ୍କର ଶରୀରରେ ଛୁଆ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ଚିହ୍ନ ଓ ପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ଚିହ୍ନ ଅଲଗା ଅଲଗା । ତେଣୁ ଶରୀରରେ ଥିବା ଚିହ୍ନ ବା ଦେହର ରଙ୍ଗର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ସାପ ଚିହ୍ନଟ କରିବା ସବୁବେଳେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜାତିର ସାପମାନଙ୍କର ଦେହରେ, ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ, ପେଟ ପାଖରେ ଓ ଲାଞ୍ଜତଳେ ଥିବା କାତିଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା, ଆକୃତି ଓ ସଜ୍ଜା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଯେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଜାତିର ସାପ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେହରେ ଥିବା ଚିହ୍ନ ବା ଦେହର ରଙ୍ଗ ଅଲଗା ଅଲଗା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି କାତିଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା, ଆକୃତି ଓ ସଜ୍ଜା ସର୍ବଦା ଅଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ସାପର ଶରୀରରେ ଥିବା କେତେକ ପ୍ରଧାନ କାତିର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ସାପକୁ ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ କରି ଚିହ୍ନଟ କରିବା ସମ୍ଭବପର ହୋଇଥାଏ ।

4.1. ପିଠି ଉପରର କାତି :

ସାପର ପିଠି ପାଖ ଅସଂଖ୍ୟ ଛୋଟ ଛୋଟ କାତି ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ । ସାପର ପିଠି ଉପରେ ଥିବା ଏହି କାତିଗୁଡ଼ିକୁ 'ପୃଷ୍ଠୀୟ ଶଳ୍କ' (Costal ବା Dorsal) କୁହାଯାଏ । ପିଠିର ଠିକ୍ ମଝିରେ ମେରୁଦଣ୍ଡର ଠିକ୍ ଉପରେ ଥିବା କାତିଗୁଡ଼ିକୁ 'Vertebral' ବା 'Spinal' ଶଳ୍କ କୁହାଯାଏ ।

ପିଠି ଉପରର କାତିଗୁଡ଼ିକ ଲଗାଲଗି ବା ଗୋଟିକ ଉପରେ ଅନ୍ୟଟି ଚଢ଼ି ରହିଥାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଚିକ୍କଣିଆ ଓ ଚକ୍‌ଚକ୍ କରୁଥିବା (ଉଦାହରଣ : ଚିତି ସାପ, ତେଲିଆସାପ) ବା ଫିକା ରଙ୍ଗର ଓ ନୌତଳାକାର (Keeled) (ପ୍ରତି କାତିର ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ହୁଡ଼ା ପରି ଥିବା) (ଉଦାହରଣ : ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା, ଶଙ୍କରା ଧଣ୍ଡ) ହୋଇପାରେ ।

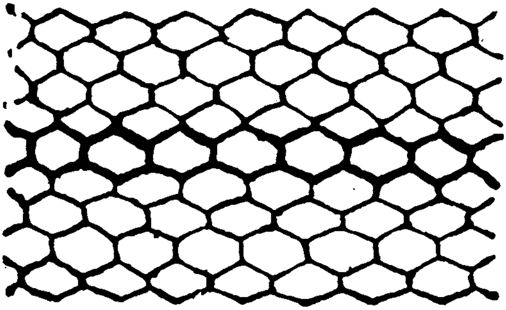

ଚିତ୍ର ନଂ ୫ - ପିଠି ଉପରର କାତି

ପ୍ରତି ଜାତିର ସାପଙ୍କର ପିଠିରେ ଥିବା ଏହି କାତି ଧାଡ଼ି ସଂଖ୍ୟା ସମାନ ହୋଇଥାଏ ।

4.2. ପେଟତଳର କାତି :

ସାପ ଗତିକଲାବେଳେ ତା'ର ଯେଉଁ ଅଂଶ ଭୂମିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ ତାକୁ ସାପର ପେଟପାଖ କୁହାଯାଏ । ଯେଉଁ କାତିଗୁଡ଼ିକର ଦୈର୍ଘ୍ୟ କମ୍; କିନ୍ତୁ ପ୍ରସ୍ଥ ଅଧିକ ସେଗୁଡ଼ିକୁ 'ପ୍ଲେଟ୍' (Plate) ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଅଧିକାଂଶ ସାପଙ୍କର ପେଟତଳେ ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ କମ୍; କିନ୍ତୁ ଓସାରରେ ଅଧିକ ହୋଇଥିବା କାତି ଦେଖାଯାଏ । ପେଟତଳର ଏହି କାତିଗୁଡ଼ିକୁ 'କୁକ୍ଷୀୟ ଶଲ୍କ' (Ventrals ବା Belly plates) କୁହାଯାଏ ।

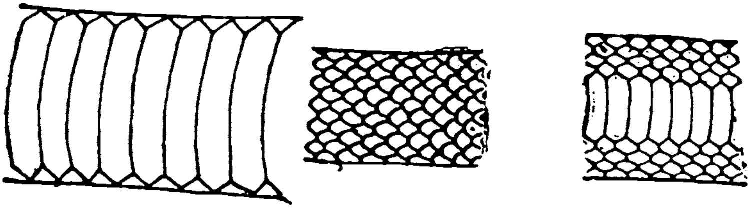

ଚିତ୍ର ନଂ ୬ - ପେଟ ତଳର କାତି

କେତେକ ସାପଙ୍କର ପେଟ ପାଖର କାତି (Ventrals) ପିଠି ପାଖରେ ଥିବା କାତି (Dorsals) ସହ ସମାନ ଆକୃତିର ହୋଇଥାଏ । (ଉଦାହରଣ : ତେଲିଆ ସାପ) । ଅନ୍ୟ କେତେକ ସାପଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପେଟ ପାଖ କାତି ଓସାରିଆ; ମାତ୍ର ପେଟର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱ ଯାଏଁ ବିସ୍ତୃତ ନ ହୋଇ କେବଳ ପେଟର ମଝି ଅଂଶରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ଥାଏ । (ଉଦାହରଣ : ଅଜଗର, ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ) । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ସାପଙ୍କର ପେଟ ପାଖ କାତି (Ventrals) ଓସାରିଆ ଓ ପେଟର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱ ଯାଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ । (ଉଦାହରଣ : ନାଗ, ଚମଣା, ଧଣ୍ଡ ଇତ୍ୟାଦି) । ଅନ୍ୟ କେତେକ ସାପଙ୍କର ପେଟପାଖ କାତି (Ventrals) ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱରେ ଭାଙ୍ଗ ଥାଇ ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଅଧିକ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଥାଏ । (ଉଦାହରଣ : ବ୍ରୋଞ୍ଜପିଠିଆ ଗଛ ସାପ) ।

4.3. ମଳଦ୍ୱାର ଉପରର କାତି :

ଯେଉଁ କାତିଠାରେ ମଳମୂତ୍ର ଦ୍ୱାର ଅବସ୍ଥିତ ତାକୁ ଗୁଦଶଲ୍କ (Anal) କୁହାଯାଏ । ଏହା ଗୋଟିକିଆ, ଦ୍ୱିବିଭକ୍ତ ବା ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ଦ୍ରିବିଭକ୍ତ ହୋଇପାରେ ।

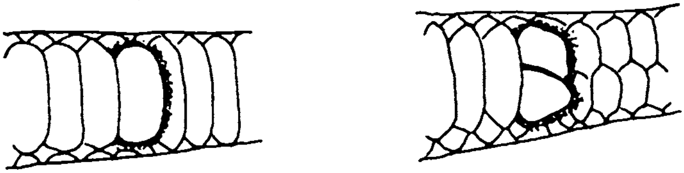

ଚିତ୍ର ନଂ ୭ - ମଳଦ୍ୱାର ଉପରର କାତି

4.4. ଲାଞ୍ଜ ତଳର କାତି :

ମଳଦ୍ୱାରର କାତି (Anal) ପଛକୁ ଲାଞ୍ଜତଳେ ଥିବା କାତିକୁ ପୁଚ୍ଛୀୟ (Subcaudals ବା tail shields) କୁହନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିକିଆ, (ଉଦାହରଣ : ରଣା, ଚିତି) ବା ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ବିଭକ୍ତ, (ଉଦାହରଣ : ଚମଣା, ନାଗ) ବା ପ୍ରଥମରୁ ଗୋଟିକିଆ ଓ ପରେ ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇପାରେ । (ଉଦାହରଣ : ଅହିରାଜ) ।

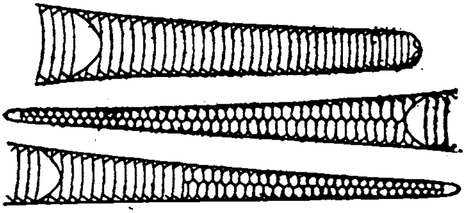

ଚିତ୍ର ନଂ ୮ - ଲାଞ୍ଜ ତଳର କାତି

4.5. ମୁଣ୍ଡର କାତି :

ମୁଣ୍ଡ ଉପର କାତିଗୁଡ଼ିକ ପିଠି ଉପରେ ଥିବା କାତିପରି ସାନ ସାନ ହୋଇପାରେ । (ଉଦାହରଣ : ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା, ଧୂଳିନାଗ ଇତ୍ୟାଦି) । କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣତଃ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଥିବା କାତିଗୁଡ଼ିକର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଅଧିକ ଓ ପ୍ରସ୍ଥ କମ୍ ହୋଇଥାଏ । ଏ ପ୍ରକାର କାତିଗୁଡ଼ିକୁ 'ଢାଲ' (Shield) କୁହାଯାଏ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୀତିରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଅବସ୍ଥାନ ଅନୁଯାୟୀ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ । ଦୁଇ ଆଖି ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ; କିନ୍ତୁ ଆଖିକୁ ଛୁଉଁନଥିବା ଢାଲ (Shield)ଟିର ନାମ 'ଲଲାଟିକା' (Frontal), ଲଲାଟିକାର ସମ୍ମୁଖକୁ ଅବସ୍ଥିତ ଢାଲ ଦୁଇଟିର ନାମ 'ପୂର୍ବ ଲଲାଟିକା' (Prefrontal) । ପୂର୍ବ ଲଲାଟିକା ଢାଲର ସମ୍ମୁଖକୁ ଅବସ୍ଥିତ ଢାଲ ଦୁଇଟିର ନାମ 'ଅନ୍ତର୍ନାସା' (Internasal) । ଯେଉଁ ଢାଲରେ ନାସାରନ୍ଧ୍ର ଅବସ୍ଥିତ, ତାର ନାମ 'ନାସା' ଢାଲ (Nasal) । ଉପର ଓଠର ଧାରରେ ଥିବା ଢାଲଗୁଡ଼ିକର ନାମ 'ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ' (Supralabial ବା Upper lip shield) । ଏଗୁଡ଼ିକ ପାଟିର ଖୋଲା ଅଂଶ ଯାଏ ବିସ୍ତୃତ । ଉପର ଓଠର ଢାଲ (Supralabial) ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମୁହଁର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶକୁ ଥିବା ମଝି କାତିଟିର ନାମ 'ତୁଣ୍ଡୀୟ' (Rostral) ।

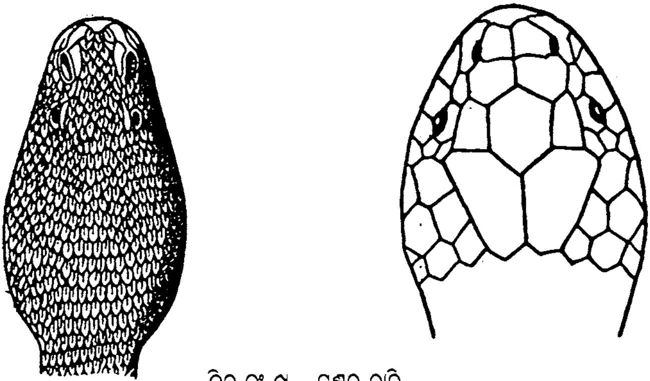

ଚିତ୍ର ନଂ ୯ - ମୁଣ୍ଡର କାତି

ଆଖିର ଉପର ଢାଲକୁ 'ଅଧିଅକ୍ଷିକ' (Supraocular), ଆଖିତଳ ଢାଲକୁ 'ଅଧଅକ୍ଷିକ' (Subocular), ଆଖିର ସମ୍ମୁଖକୁ ଥିବା ଢାଲକୁ 'ପୂର୍ବ ଅକ୍ଷିକ' (Preocular), ଆଖିର ପଛକୁ ଥିବା ଢାଲକୁ 'ଅନୁଅକ୍ଷିକ' (Post ocular) ଢାଲ କୁହାଯାଏ । ନାକ ଓ ଆଖି ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳକୁ 'ଲୋରିୟମ୍' (Loreum) କୁହାଯାଏ । ଏହି ଅଞ୍ଚଳର ଢାଲକୁ 'ଲୋରିଆଲ୍' ଢାଲ (Loreals) କୁହାଯାଏ ।

ଲଲାଟିକା (Frontal)ର ପଛକୁ ଥିବା ଢାଲ ଦୁଇଟିର ନାମ 'ମଧକପାଳୀୟ' (Parietal) । ମଧକପାଳୀୟ ଢାଲର ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଥିବା ଢାଲ ଦ୍ୱୟକୁ 'ଟେମ୍ପୋରାଲ୍' ଢାଲ (Temporal) କୁହାଯାଏ । ଅହିରାଜ ସାପର ମଧକପାଳୀୟ ଢାଲର ପଛକୁ ଆଉ ଦୁଇଟି ବଡ଼ ଢାଲ ଥାଏ । ଏ ଦୁଇଟିର ନାମ 'ପଶ୍ଚକପାଳୀୟ' ଢାଲ (Occipital) କୁହାଯାଏ ।

ତଳପାଟିର ଧାରରେ ଥିବା ଢାଲଗୁଡ଼ିକର ନାମ 'ଅଧ ଓଷ୍ଠୀୟ' (Infralabials ବା Lower labials) । ଏମାନଙ୍କ ମଧରୁ ମଝିଟିର ନାମ 'ଚିବୁକୀୟ' (Mental) । ଚିବୁକୀୟ ଢାଲର ଠିକ୍ ପଛକୁ ଜିଭର ଠିକ୍ ତଳେ ଗୋଟିଏ ହଳ ବା ଦୁଇହଳ ବା ତିନିହଳ ଢାଲ ଥାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକର ନାମ 'ଅବଜିହ୍ୱା' (Sublingual) । ଯଦି ଅବଜିହ୍ୱା ଢାଲ ୩ ହଳ ଥାଏ, ତେବେ ଚିବୁକୀୟ ଢାଲ (Mental)କୁ ଲାଗିଥିବା ଅବଜିହ୍ୱା ଢାଲ ଦୁଇଟିର ନାମ 'ଅଗ୍ର ଅବଜିହ୍ୱା' (Anterior Sublingual), ମଝି ଢାଲ ଦୁଇଟିର ନାମ 'ମଧ ଅବଜିହ୍ୱା' (Middle sublingual) ଓ ଶେଷ ଢାଲ ଦୁଇଟିର ନାମ 'ପଶ୍ଚାତ୍ ଅବଜିହ୍ୱା' (Posterior Sublingual) । ଯଦି ଅବଜିହ୍ୱା ଢାଲ ୨ ହଳ ଥାଏ, ତେବେ ସେଗୁଡ଼ିକର ନାମ ଯଥାକ୍ରମେ 'ଅଗ୍ର ଅବଜିହ୍ୱା' (Anterior Sublingual) ଓ 'ପଶ୍ଚାତ୍ ଅବଜିହ୍ୱା' (Posterior Sublingual) । ଯଦି ଅବଜିହ୍ୱା ଢାଲ କେବଳ ଗୋଟିଏ ହଳ ଥାଏ, ତେବେ ସେ ଦୁଇଟିକୁ କେବଳ 'ଅବଜିହ୍ୱା' (Sublingual) କୁହାଯାଏ । ଚିବୁକୀୟ (Mental) ଢାଲଠାରୁ ପଛଆଡ଼କୁ ଲମ୍ବିଥିବା ଯେଉଁ ସଳଖ ମଝିଗାରଟି ଅବଜିହ୍ୱା (Sublingual) ଢାଲମାନଙ୍କୁ ବାମ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବିଭକ୍ତ କରେ ଉକ୍ତ ଗାରଟିର ନାମ 'ଚିବୁକୀୟ ରେଖା' (Mental groove) ।

ତଳ ଓଠର ଧାରରେ ଥିବା ଢାଲ (Infralabial) ମାନଙ୍କ ମଧରୁ ଯେଉଁ ଶେଷ ଢାଲଟି ପଶ୍ଚାତ୍ ଅବଜିହ୍ୱା (Posterior Sublingual) ଢାଲକୁ ଛୁଏଁ, ସେଇଟିକୁ ଶେଷ ଅଧଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ (Infralabial) ବୋଲି ଧରିନିଆଯାଏ ।

4.6. ସଂକ୍ଷେପରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କାତିର ନାମ :

	ସ୍ଥାନ	କାତିର ଇଂରାଜୀ ନାମ	ଓଡ଼ିଆ ନାମ	ବର୍ଣ୍ଣନା
୧.	ପିଠି	Dorsals	ପୃଷ୍ଠୀୟ ଶଳ୍କ	ପିଠି ଉପରର କାତି
		ବା Costals		
		Vertebrals	ପୃଷ୍ଠର ମଧବର୍ତ୍ତୀ ଶଳ୍କ	ପିଠିର ଠିକ୍ ମଝିରେ
		ବା Spinals		ମେରୁଦଣ୍ଡ ଉପର କାତି

	ସ୍ଥାନ	କାତିର ଇଂରାଜୀ ନାମ	ଓଡ଼ିଆ ନାମ	ବର୍ଣ୍ଣନା
୨.	ପେଟ	Ventrals ବା Belly Plates	କୁକ୍ଷୀୟ ଶଳ୍କ	ବେକଠାରୁ ମଳଦ୍ୱାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥିବା ପେଟର କାତି
୩.	ମଳଦ୍ୱାର	Anal	ଗୁଦ ଶଳ୍କ	ମଳମୂତ୍ର ଦ୍ୱାର ଉପରେ ଥିବା କାତି
୪.	ଲାଞ୍ଜ	Subcaudals ବା Tail shields	ପୁଚ୍ଛୀୟ ଶଳ୍କ	ଲାଞ୍ଜର ତଳ ପାଖରେ ଥିବା କାତି
୫.	ମୁଣ୍ଡ	Frontal	ଲଲାଟିକା	ଦୁଇ ଆଖି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା କିନ୍ତୁ ଆଖିକୁ ଛୁଉଁ ନଥିବା ଡାଲ
		Parietal	ମଧ୍ୟକପାଳୀୟ	Frontal ର ପଛକୁ ବେକ ଆଡ଼କୁ ଥିବା ଦୁଇଟି ଡାଲ
		Temporal	ଟେମ୍ପୋରାଲ୍	Parietal ର ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଥିବା ଡାଲ
		Occipital	ପଶ୍ଚକପାଳ	Parietalର ପଛକୁ ଥିବା ଡାଲ (କେବଳ ଅହିରାଜ ସାପର ଥାଏ)
		Prefrontal	ପୂର୍ବ ଲଲାଟିକା	Frontalର ସମ୍ମୁଖକୁ ଥିବା ଦୁଇଟି ଡାଲ
		Internasal	ଅନ୍ତର୍ନାସା	Prefrontalର ସମ୍ମୁଖକୁ ଦୁଇ ନାକପୁଡ଼ା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଦୁଇଟି ଡାଲ ।
		Rostral ବା Beak shield	ତୁଣ୍ଡୀୟ	Internasal ର ସମ୍ମୁଖକୁ ଥିବା ଗୋଟିକିଆ ଡାଲ । ଏଇଟି ମଧ ଉପର ପାଟି ଧାରରେ ଥିବା ଡାଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମଝି ଡାଲ ଅଟେ ।

ସ୍ଥାନ	ଜାତିର ଇଂରାଜୀ ନାମ	ଓଡ଼ିଆ ନାମ	ବର୍ଣ୍ଣନା
	Nasal ବା Nose shield	ନାସା	ଯେଉଁ ଢାଲରେ ନାକପୁଡ଼ା ଅବସ୍ଥିତ
	Supralabial ବା upper labial ବା upper lip shields	ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ	ଉପରପାଟି ଧାରର ଢାଲ ଏହା ପାଟିର ମେଲା ଅଂଶ ଯାଏ ଗଣାଯାଏ ।
	Pre nasal	ପୂର୍ବନାସିକ	ନାକ ପୂର୍ବରୁ ଥିବା ଢାଲ
	Post nasal	ଅନୁନାସିକ	ନାକ ପଛକୁ ଥିବା ଢାଲ
	Loreal	ଲୋରିଆଲ୍	Post nasal ଓ Preocularର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଢାଲ
	Supra Ocular	ଅଧିଅକ୍ଷିକ	ଆଖି ଉପରର ଢାଲ, ଏହା Frontal ଢାଲର ଦୁଇ ପାଖକୁ ଦୁଇଟି ଥାଏ ।
	Sub Ocular	ଅଧ ଅକ୍ଷିକ	ଆଖିତଳ ଢାଲ
	Pre Ocular	ପୂର୍ବ ଅକ୍ଷିକ	ଆଖି ପୂର୍ବରୁ ଥିବା ଢାଲ
	Post Ocular	ଅନୁ ଅକ୍ଷିକ	ଆଖି ପଛକୁ ଥିବା ଢାଲ
	Pre Sub-Ocular	ପୂର୍ବ ଅଧ ଅକ୍ଷିକ	ଆଖି ପୂର୍ବ ଓ ଆଖି ତଳକୁ ବିସ୍ତୃତ ଢାଲ
	Post Sub-Ocular	ଅନୁ ଅଧ ଅକ୍ଷିକ	ଆଖିପଛ ଓ ଆଖିତଳକୁ ବିସ୍ତୃତ ଢାଲ
୫. ତଳପାଟି	Lower Labial ବା Infra labial ବା Lower lip shield	ଅଧଓଷ୍ଠୀୟ	ତଳପାଟି ଧାରରେ ଥିବା ଢାଲ
	Mental ବା Chin shield	ଚିବୁକୀୟ	ତଳପାଟି ଧାରରେ ଥିବା ଢାଲଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ସମ୍ମୁଖ ଆଡ଼କୁ ଥିବା ମଝି ଢାଲଟି
	Sub lingual	ଅବଜିହ୍ୱା	ଜିଭ ତଳର ଢାଲ
	Anterior Sub-lingual	ଅଗ୍ରଅବଜିହ୍ୱା	Mentalର ଠିକ୍ ପଛକୁ ଥିବା ଢାଲଦ୍ୱୟ Anterior

	ସ୍ଥାନ	କାତିର ଇଂରାଜୀ ନାମ	ଓଡ଼ିଆ ନାମ	ବର୍ଣ୍ଣନା
		Posterior Sublingual	ପଶ୍ଚ ଅବଜିହ୍ୱା	Sublingualର ଠିକ୍ ପଛକୁ ଥିବା ଢାଲଦ୍ୱୟ ଯଦି ୩ଯୁଗ୍ମ Sublingual ଥାଏ, ତେବେ ମଝି ହଳର ନାମ
		Middle Sublingual	ମଧ୍ୟ ଅବଜିହ୍ୱା	
୬.	ଅନ୍ୟାନ୍ୟ	Scale	କାତି ବା ଶଳ୍କ	ସାପର ପିଠିକୁ ଆବୃତ କରିଥିବା କାତି
		Shield	ଢାଲ	ଯେଉଁ କାତିର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଅଧିକ ଓ ପ୍ରସ୍ଥ କମ୍ (ନାଗ ବା ଢମଣାର ମୁଣ୍ଡ ଉପର କାତି)
		Plate	ପ୍ଲେଟ୍	ଯେଉଁ କାତିର ପ୍ରସ୍ଥ ଅଧିକ ଓ ଦୈର୍ଘ୍ୟ କମ୍ (ନାଗ ବା ଢମଣାର ପେଟ ପାଖ କାତି)
		Pit	ଗର୍ତ୍ତ	ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ାର ନାକ ଓ ଆଖିର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ଗାତ (ଉଦା : କଟକଟିଆ ନାଗ)
		Mental groove	ଚିବୁକୀୟ ରେଖା	Mental ଢାଲର ପଛକୁ ଥିବା ଗାରଟି ଯିଏ Sublingual ଢାଲ ଗୁଡ଼ିକୁ ବାମ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବିଭକ୍ତ କରେ ।

●

5. ଓଡ଼ିଶାର ବିଷାକ୍ତ ସାପ

ଯେଉଁ ସାପର ଗୋଟିଏ ଚୋଟରେ କ୍ଷତ ମଧ୍ୟକୁ ଯେତେ ବିଷ ପ୍ରବେଶ କରେ, ତାହା ଜଣେ ଲୋକର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟାଇବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ, ସେହି ସାପକୁ ବିଷାକ୍ତ ସାପ କୁହାଯାଏ ।

ଆମ ଭାରତରେ ମୋଟ ୨୩୫ ଜାତିର ସାପ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ମୋଟ ୫୫ ଜାତିର ସାପ ବିଷାକ୍ତ ଓ ଅବଶିଷ୍ଟ ୧୮୦ ଜାତିର ସାପ ବିଷହୀନ । ଏହି ୫୫ ପ୍ରକାର ବିଷାକ୍ତ ସାପଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ରଣା ଓ ଚିତି ଜାତୀୟ ୭ ପ୍ରକାରର, ପ୍ରବାଳ ସର୍ପ (Coral Snake) ୫ ପ୍ରକାରର, ଫଣାଧାରୀ ସାପ ୪ ପ୍ରକାରର, ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପ ୨୦ ପ୍ରକାରର ଓ ବୋଡ଼ା (Viper) ଜାତୀୟ ସାପ ୧୯ ପ୍ରକାରର ଦେଖାଯାନ୍ତି । ସମସ୍ତ ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପ ବିଷାକ୍ତ । ସେମାନଙ୍କୁ ବାଦ୍‌ଦେଲେ ସ୍ଥଳବାସୀ ବିଷାକ୍ତ ସାପଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ମୋଟ ୩୫ ପ୍ରକାର । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ରଣା ଜାତୀୟ ସାପ ୩ ପ୍ରକାର । ଫଣାଧାରୀ ସାପ ୪ ପ୍ରକାର ଏବଂ ବୋଡ଼ା (Viper) ଜାତୀୟ ସାପ ୩ ପ୍ରକାର, ଏହିପରି ମୋଟ ୧୦ ପ୍ରକାର ବିଷାକ୍ତ ସାପ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ ବାଦ୍‌ଦେଲେ ଆଉ ଯେତେ ପ୍ରକାର ସାପ ଆମେ ଦେଖିବା (ଅବଶ୍ୟ ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପଙ୍କୁ ବାଦ୍‌ଦେଇ) ସମସ୍ତେ ବିଷହୀନ ।

ସାପ ପ୍ରତି ଆମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଭୟ, ତା'ର କାମୁଡ଼ିବା ପ୍ରକୃତି ଯୋଗୁଁ ଆଦୌ ନୁହେଁ, ତା'ର କାମୁଡ଼ାରେ ଘଟୁଥିବା ମୃତ୍ୟୁ ଯୋଗୁଁ । କାରଣ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନଟି ଅତି ପ୍ରିୟ । ତେଣୁ ଆମେ ସେହି ବିଷଧର ସାପମାନଙ୍କ କଥା ପ୍ରଥମେ ଆଲୋଚନା କରିବା, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବିଷର ଭୟ ହେତୁ, ସାପକୁ ମନୁଷ୍ୟ ଏତେ ଭୟକରେ ଓ ତା'ର ପ୍ରଧାନ ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ମନେକରେ ।

5.1. କ୍ରେଟ୍ (Krait)

ବିଷାକ୍ତ ସାପ ରଣା ଓ ଚିତିଙ୍କୁ ଇଂରାଜୀରେ 'କ୍ରେଟ୍' (Krait) ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏମାନଙ୍କ ପାଟି ସାନ ଓ ବିଷଦାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ସାନ । ମନୁଷ୍ୟକୁ କାମୁଡ଼ିଲେ ଅତି ଅଳ୍ପ ପରିମାଣର ବିଷ ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀର ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରେ । ମାତ୍ର ଏହି ବିଷ ଖୁବ୍ ଉକ୍ରଟ ହୋଇଥିବାରୁ କ୍ଷତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ସେହି ଅଳ୍ପ ବିଷ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଲୋକର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟାଇବାପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ ।

ଏହି ସାପମାନେ ଜନବସତିର ଆଖପାଖର ସାଧାରଣ ସାପ । ସେମାନେ ଖୁବ୍ ଶାନ୍ତ ପ୍ରକୃତିର । ସହଜରେ କାମୁଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । କେବଳ କୁଦିମାଡ଼ି ପକାଇଲେ ବା ଆଘାତ କଲେ ସେମାନେ କାମୁଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି ।

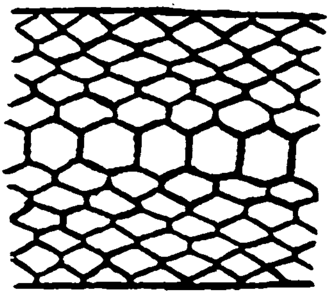

ଚିତ୍ର ନଂ ୧୦ - କ୍ରେଟ୍‌ର ପିଠିଉପର କାତି

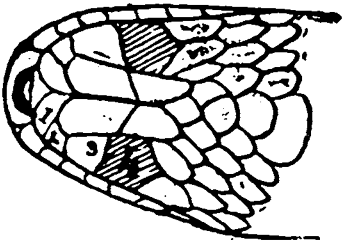

ଚିତ୍ର ନଂ ୧୧ - କ୍ରେଟ୍‌ର ତଳ ପାଟିର କାତି

କୌଣସି ସାପଠାରେ ତଳଲିଖିତ ୬ଟି ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଗଲେ ଏହା ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଏକ କ୍ରେଟ୍ ସାପ ।

କ୍ରେଟ୍‌ର ଲକ୍ଷଣାବଳୀ :

୧ । ଲାଞ୍ଜ ଚଟକା ନହୋଇ ଗୋଲାକାର ।

୨ । ପେଟତଳ କାତି ଓସାରିଆ ଓ ଏହା ଦୁଇକଡ଼ ଯାଏଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ।

୩ । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଛୋଟ କାତି ନଥାଇ ଢାଲ ଥାଏ ।

୪ । ପିଠି ମଝିରେ ମେରୁଦଣ୍ଡର ଠିକ୍ ଉପରକୁ ଥିବା କାତି (Spinal) ଧାଡ଼ିଟି ପିଠିର ଅନ୍ୟ କାତି ଅପେକ୍ଷା ଆକାରରେ ବଡ଼ ଓ ଷଡ଼ଭୁଜାକାର ।

୫ । ତଳପାଟିର ପ୍ରତି ପାର୍ଶ୍ୱର କାତି (Lower labials) ସଂଖ୍ୟା ୪ଟି ଓ ସେଥିରୁ ୪ର୍ଥ କାତିଟି ବୃହତ୍ତମ ।

୬ । ଲାଞ୍ଜ ତଳର କାତି (Sub caudals) ଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିକିଆ, ଦୁଇ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ନୁହେଁ ।

ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ୧୩ ଜାତିର କ୍ରେଟ୍ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଆମ ଭାରତବର୍ଷରେ ୭ଟି ଜାତିର କ୍ରେଟ୍ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ତା ମଧ୍ୟରୁ ସାଧାରଣତଃ ୨ଟି ଜାତିର କ୍ରେଟ୍ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଯଥା–

୧ । ଚିତି – Common Krait

୨ । ରଣା – Banded Krait

କେତେକ ସର୍ପବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କ ମତରେ ଓଡ଼ିଶାର ଉତ୍ତର ପୂର୍ବ ସୀମାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ 'Bungarus Walli' ନାମକ ଆଉ ଏକ ଜାତିର ଛୋଟ କ୍ରେଟ୍ ଦେଖାଯାନ୍ତି । (B. K. Behura, ଓଡ଼ିଶାର ସାପ, ପୃ: ୭୯; R. Whitaker, Common Indian Snakes, Page : 127; P. J. Deoras, ଭାରତର ସାପ, ପୃ.୧୧୪)

5.1.1. ଚିତି :

ଇଂରାଜୀ ନାମ – Common Krait

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Bungarus Caeruleus

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ଚିତି

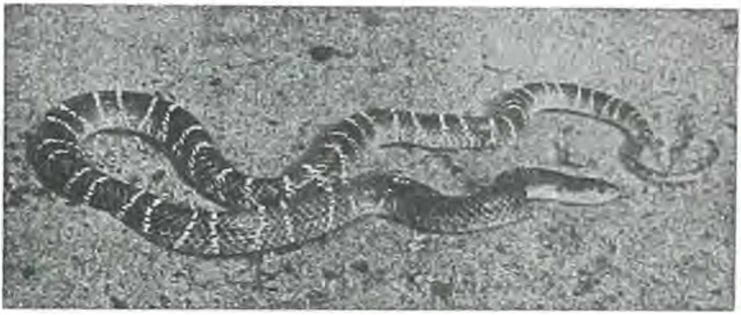

ଚିତ୍ର ନଂ ୧୨ - ଚିତି ସାପ

ଆକୃତି :

ଏହା ଏକ ମଧ୍ୟମ ଆକୃତିର ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରାୟ ୧ ମିଟରରୁ ୧.୭୫ ମିଟର । ଦେହ ଚିକ୍କଣ ଓ ଚକ୍‌ଚକ୍ କରୁଥିବା କାତି ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ । ମୁଣ୍ଡ ବେକ ଅପେକ୍ଷା ସାମାନ୍ୟ ଓସାରିଆ । ଦେହର ରଙ୍ଗ ଇସ୍ପାତ୍ ପରି ନୀଳ । ଏହାର ଦେହ ଉପରେ ଆଡ଼ବାଗରେ ଅସଂଖ୍ୟ ସରୁ ସରୁ ଧଳାଗାର ପଡ଼ିଥାଏ । ଏହି ଗାରଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ବା ଯୋଡ଼ି ଯୋଡ଼ି ହୋଇଥାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ବେକଠାରୁ କିଛି ଦୂରରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଲାଞ୍ଜର

ଶେଷମୁଣ୍ଡ ଯାଏଁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଛୋଟ ଚିତିମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବେକ ପାଖରେ । ଏହି ଧଳାଗାର ନପଡ଼ିଥିବା ଅଂଶରେ କେତେକ ସଂଖ୍ୟକ ଧଳା ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ସାପ ବଡ଼ହେବା ପରେ ସେହି ଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଏ । ଏହି ସାପର ପେଟପାଖର ରଙ୍ଗ ଧଳା ।

ଶଲ୍କସଜ୍ଜା :

ଏହାର ଲୋରିଆଲ୍ ଢାଲ ନାହିଁ । ଅନୁଅକ୍ଷିକ (Postocular) ଢାଲ ଦୁଇଟି, ପୂର୍ବ ଅକ୍ଷିକ (Preocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ । ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ (Supralabial) ଢାଲ ୭ଟି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ୩ୟ ଓ ୪ର୍ଥ ଢାଲ ଚକ୍ଷୁକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତି । ପିଠି ଉପର କାତି ୧୫-୧୭ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ପେଟତଳ ଶଲ୍କ (Ventral) ସଂଖ୍ୟା ୧୯୪-୨୩୪, ଲାଞ୍ଜତଳ ଶଲ୍କ (Subcaudals) ସଂଖ୍ୟା ୪୨-୫୨ । ଏହାଛଡ଼ା କ୍ରେଟ୍‌ର ସାଧାରଣ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ମଧ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ରାତ୍ରିଚର । ଦିନବେଳେ ମୂଷା ଗାତରେ ଲୁଚିରହେ ଓ ପ୍ରାୟତଃ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆମ ଘରର ଆଖପାଖର ଏହା ଏକ ସାଧାରଣ ସାପ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଏହା ସାଧାରଣତଃ ଆମ ଆଖିରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ ।

ଏହା ଏକ ଭୟାଳୁ ପ୍ରକୃତିର ସାପ ଓ ସାଧାରଣତଃ ଆକ୍ରମଣଶୀଳ ନୁହେଁ । ଏହା ଖୁବ୍ ଶାନ୍ତ ପ୍ରକୃତିର ଓ ସହଜରେ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ହୁଏନି । ଏହାକୁ କୁଦି ମାଡ଼ି ପକାଇଲେ ବା ଆଘାତ କଲେ ଯାଇ ଏହା କାମୁଡ଼େ । ଏହା ଆମ ବାସଗୃହର ଆଖପାଖରେ ରହିବାକୁ ଭଲପାଏ ଓ ପାଣିକୁ ଖୁବ୍ ଭଲପାଏ । ଏମାନେ ସାଧାରଣତଃ ହଳହଳ ହୋଇ ବୁଲନ୍ତି । ତେଣୁ ଘର ପାଖରେ ଗୋଟିକୁ ମାରିଲେ ଅନ୍ୟଟିକୁ ଖୋଜିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ବେଳେବେଳେ ରାତିରେ ଉତ୍ତାପ ପାଇବା ପାଇଁ ଏହା ମଣିଷର ବିଛଣା ଉପରକୁ ଚଢ଼ି ମଣିଷ ପାଖରେ ଶୋଇଯାଏ । କଡ଼ଲେଉଟାଇଲା ବେଳେ ଚାପି ହୋଇଯିବାରୁ ଏହା ରାଗିଯାଇ ଶୋଇଥିବା ଲୋକକୁ କାମୁଡ଼ିଦିଏ । ତେଣୁ ରାତିରେ ଶୋଇଥିବା ବେଳେ ଯେତେ ସାପକାମୁଡ଼ା ଘଟେ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଚିତି ସାପ କାମୁଡ଼ା ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଉଇହୁଙ୍କା, ମୂଷାଗାତ, ପଥର ଓ ଇଟାଗଦା, ଘରର ଚାଳ ଇତ୍ୟାଦି ଏହାର ବାସସ୍ଥାନ । ଆମ ବାସଗୃହର ଆଖପାଖର ଏକ ସାଧାରଣ ସାପ ହୋଇଥିବାରୁ ଘରର ବାରଣ୍ଡା, ଗାଧୁଆଘର, ବହିଥାକ, ବାହାରଘର ଆଦିରେ ଏହା ଦେଖାଯାଏ । ଏଣୁଅ,

ମୂଷା, କାଉଚିଆ ଆଦି ସାପ ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ । ବେଳେବେଳେ ଏହା ନିଜ ଜାତିର ଛୋଟ ସାପଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଖାଏ ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାର୍ଚ୍ଚରୁ ମେ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ମାଈସାପ ୮ରୁ ୧୨ଟି ଯାଏଁ ଅଣ୍ଡା ଦିଏ । ମାଈ ସାପ ଅଣ୍ଡା ପାଖରେ ଛୁଆ ଫୁଟିବା ଯାଏଁ ରୁହେ । ଅଣ୍ଡା ପ୍ରାୟ ୨ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ଫୁଟେ ।

ବିଷ :

ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହାର ବିଷ ଖୁବ୍ ଉତ୍କଟ । ଏହା ଗୋଖର ସାପର ବିଷଠାରୁ ୩ଗୁଣ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ଏହା ଏକ ସ୍ନାୟବିକ ବିଷ ଓ ସ୍ନାୟୁକୁ ଅଚଳ କରିଦିଏ । ଦଂଶନ ପରେ ଦଂଶିତ ସ୍ଥାନରେ କିଛି ଯନ୍ତ୍ରଣା ହୁଏ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍ ଦ୍ୱାରା ଚିକିତ୍ସା ନ କଲେ ରୋଗୀର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ ।

ମନ୍ତବ୍ୟ :

ଅନେକ ସମୟରେ ଲୋକେ 'ସାଧାରଣ ହେଟା ସାପ' (Common Wolf Snake) (ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Lycodon aulicus)କୁ ଚିତି ବୋଲି ଭୁଲ୍‌ରେ ଭାବିଥାନ୍ତି । କାରଣ ହେଟାସାପର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଚିତିର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ସହ ପ୍ରାୟ ସମାନ । ଏହା ଚିତିଭଳି ରାତ୍ରିଚର ଓ ଘରର ଆଖପାଖରେ ଦେଖାଯାଏ । ଏହାର ପିଠି ଉପରେ ଚିତି ପରି ଧଳାରଙ୍ଗର ସରୁ ଗାର ଅଛି ।

କିନ୍ତୁ ପାର୍ଥକ୍ୟ ହେଉଛି ହେଟାସାପର ପିଠି ଉପର ଧଳାଦାଗଗୁଡ଼ିକ ବେକଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଲାଞ୍ଜର ଶେଷ ଯାଏଁ ନଥାଏ । ମାତ୍ର ଚିତିର ଏହି ଧଳା ଦାଗଗୁଡ଼ିକ ବେକଠାରୁ କିଛି ଦୂରରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଲାଞ୍ଜର ଶେଷଯାଏଁ ପଡ଼ିଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ଚିତିର ମେରୁଦଣ୍ଡ ଉପର କାତି ଧାଡ଼ିକ ବଡ଼ ଓ ଷଡ଼ଭୁଜାକାର ଓ ଲାଞ୍ଜତଳର କାତି ଗୋଟିକିଆ । ମାତ୍ର ହେଟାସାପର ମେରୁଦଣ୍ଡ ଉପର କାତି ବଡ଼ ନୁହେଁ କି ଷଡ଼ଭୁଜାକାର ନୁହେଁ ଓ ଲାଞ୍ଜତଳର କାତି ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ଚିତି ଦେହର ରଙ୍ଗ ଇସ୍ପାତ୍ ପରି ନୀଳ; ମାତ୍ର ହେଟା ସାପର ଦେହର ରଙ୍ଗ ବାଦାମୀ ।

5.1.2. ରଣା :

ଇଂରାଜୀ ନାମ	–	Banded Krait
ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ	–	Bungarus Fasciatus
ଓଡ଼ିଆ ନାମ	–	ରଣା

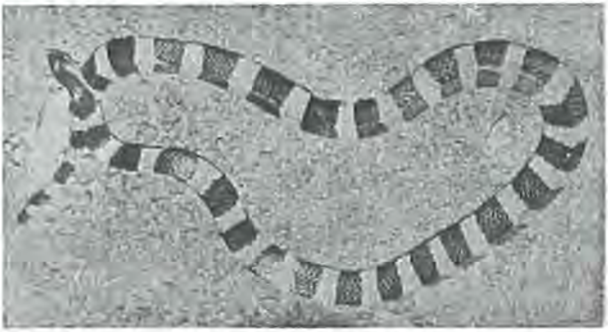

ଚିତ୍ର ନଂ ୧୩ - ରଣା ସାପ

ଆକୃତି :

ଏହା ମଧ୍ୟମରୁ ବୃହଦାକାର ଏକ ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୧.୫ ମିଟରରୁ ୨.୨୫ ମିଟର । ଏହାର ପିଠି ଉପର କାତିଗୁଡ଼ିକ ଚିକ୍କଣ ଓ ଚକ୍‌ଚକିଆ । ଏହାର ପିଠି ଉପରେ କଳା ଓ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ଗୁଡ଼ିଏ ଓସାରିଆ ପଟି ଆଡ଼ବାଗରେ ଥାଏ । ପେଟ ପାଖରେ ଏହି ଦାଗଗୁଡ଼ିକ ଫିକାଳିଆ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ପଟିଗୁଡ଼ିକର ଓସାର ପ୍ରାୟ ୫୦ ମି.ମି. । ଏହାର ବେକରେ ଗୋଟିଏ କଳା ଚିହ୍ନଥାଏ । ଏହି ଚିହ୍ନ ଆଖିଯାଏଁ ଲମ୍ବିଥାଏ । ବେଳେବେଳେ ମୁଣ୍ଡ ମଝିରେ କଳାଚିହ୍ନ ଥାଏ । ସାପଟି ଦେହରେ କଳା ଓ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ପଟି ଥିବାରୁ ଏହା ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଏ ।

ରଣା ସାପର ପିଠି ମଝିଅଂଶ ହୁଡ଼ା ପରି । ତେଣୁ ସାପଟିର ଦେହ ତ୍ରିଭୁଜାକାର (ପ୍ରିଜିମ୍ ଆକୃତିର) ଦେଖାଯାଏ । ଏହାର ଲାଞ୍ଜର ଅଗ୍ରଭାଗଟି ଥୁଣ୍ଡାଳିଆ ହୋଇଥାଏ ।

ଶଳ୍କ ସଜା :

ଏହାର ପିଠି ଉପର ଶଳ୍କ ୧୫ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ପେଟତଳ ଶଳ୍କ (Ventrals) ସଂଖ୍ୟା ୨୦୦-୨୩୪ । ଲାଞ୍ଜତଳ ଶଳ୍କ (Subcaudals) ସଂଖ୍ୟା ୨୩-୩୯ । ଏମାନଙ୍କଠାରେ ପୂର୍ବରୁ ବର୍ଣ୍ଣିତ କ୍ରେଟ୍‌ର ସମସ୍ତ ସାଧାରଣ ଲକ୍ଷଣ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ଏକ ରାତ୍ରିଚର ସାପ । ଏହା ଭୟାଳୁ, ଶାନ୍ତ ଓ ଅଳସ ପ୍ରକୃତିର । ଏହାକୁ ଛୁଇଁଲେ ଫଁ ଫଁ ଶବ୍ଦ କରେ; ମାତ୍ର ଅଳସ ପ୍ରକୃତି ଯୋଗୁଁ ପଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ନ କରି କୁଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ ମୁହଁ ଗୁଞ୍ଜି ରହେ ।

ଏହା ସହଜରେ କାମୁଡ଼େ ନାହିଁ । ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତରେ ରଣା କାମୁଡ଼ାରେ କୌଣସି ଲୋକର ମୃତ୍ୟୁ ହେବାର ଘଟଣା ଜଣା ନାହିଁ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏମାନେ ଚିତିସାପ ପରି ଏଣ୍ଡୁଅ ଓ ମୂଷାଙ୍କୁ ଖାଆନ୍ତି । ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ଚିତିସାପ ଓ ଅନ୍ୟ ସାପମାନଙ୍କୁ ଖାଇଥାନ୍ତି । ଏହି ସାପ ପାଣିଉସ ର ନିକଟରେ ଥିବା ଉଇହୁଙ୍କା, ମୂଷାଗାତ ଆଦିରେ ବାସ କରେ ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଈ ସାପ ଏପ୍ରିଲ୍ ମାସରେ ଅଣ୍ଡାଦିଏ ଓ ଏହି ଅଣ୍ଡାରୁ ପ୍ରାୟ ୨ ମାସ ପରେ ଛୁଆ ବାହାରେ ।

ବିଷ :

ଏହାର ବିଷ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍କଟ । ସର୍ପ ବିଶାରଦ କର୍ଣ୍ଣେଲ ଗାରପୁରେଙ୍କ ମତରେ ଏହାର ବିଷ ନାଗସାପର ବିଷ ଅପେକ୍ଷା ୧୬ ଗୁଣ ତୀବ୍ର । (K. G. Gharpurey – Snakes of India & Pakistan, Page 56)

ମନ୍ତବ୍ୟ :

ଅନେକ ଲୋକ ଏକ ବିଷହୀନ ସାପ (Banded Kukri Snake) (ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Oligodon arnensis)କୁ ଭୁଲ୍‌ରେ ରଣାସାପ ବୋଲି ଭାବିଥାନ୍ତି । କାରଣ ଏହି ସାପର ଧୂସର ବାଦାମୀ ଦେହ ଉପରେ ୧୦ରୁ ୨୦ଟି କଳାରଙ୍ଗର ଓସାରିଆ ପଟି ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହି ବିଷହୀନ ସାପର ଦେହ ରଣାର ଦେହପରି ତ୍ରିଭୁଜାକାର ନୁହେଁ । ଏହାର ଲାଞ୍ଜର ଅଗ୍ରଭାଗ ରଣା ଲାଞ୍ଜର ଅଗ୍ରଭାଗପରି ଥୁଣ୍ଟା ନୁହେଁ । କ୍ରେଟ୍‌ର ସାଧାରଣ ଲକ୍ଷଣ ନଂ.୪, ନଂ.୫, ଓ ନଂ.୬ ରଣା ସାପଠାରେ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସାପ ପାଖରେ ନ ଥାଏ ।

5.2. ଫଣାଧାରୀ ସାପ

ଫଣାଧାରୀ ବିଷାକ୍ତ ସାପଙ୍କୁ ଇଂରାଜୀରେ କୋବ୍ରା (Cobra) ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଆମ ଭାରତରେ ତଥା ଓଡ଼ିଶାରେ ମୋଟ୍ ଦୁଇଟି ଜାତିର ଫଣାଧାରୀ ସାପ ଦେଖାଯାନ୍ତି ।

୧ । ଗୋଖର – Indian Cobra

୨ । ଅହିରାଜ – King Cobra

ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଆମେ ପ୍ରଥମେ 'ଗୋଖର' କଥା ଆଲୋଚନା କରିବା ଓ ପରେ 'ଅହିରାଜ' କଥା ଆଲୋଚନା କରିବା ।

5.2.1. ଗୋଖର

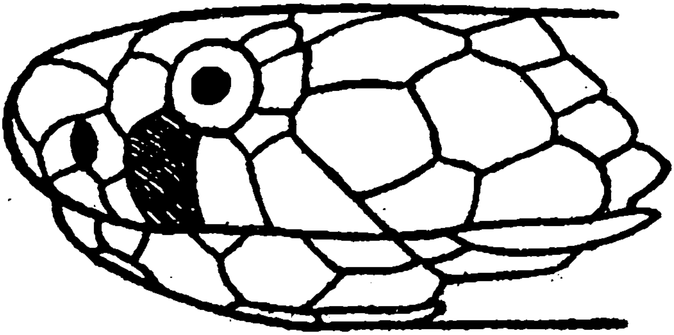

ଚିତ୍ର ନଂ ୧୪ - ଗୋଖର ସାପର ମୁଣ୍ଡର କାତି

ଆମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ ଗୋଖରର ସୁନ୍ଦର, ବିସ୍ତାରିତ ଫଣା ଦେଖିଛେ । ଗୋଖର ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲେ ଫଣା ଟେକେ । ଗୋଖର ଶାନ୍ତଥିବା ବେଳେ ବା ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିବା ଗୋଖରଠାରେ ବିସ୍ତାରିତ ଫଣା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । କେତେକ ଗୋଖରଙ୍କର ଫଣା ଉପରେ 'କଠଉ ଚିହ୍ନ', ଅନ୍ୟ କେତେକଙ୍କ ଫଣା ଉପରେ 'ଚକ୍ର ଚିହ୍ନ' ଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ କେତେକଙ୍କ ଫଣା ଉପରେ କୌଣସି ଚିହ୍ନ ନ ଥାଏ ।

ଗୋଖରର ଦେହର ବର୍ଣ୍ଣ ସାଧାରଣତଃ ହଳଦିଆ, ଫିକା ବା ଘନ ବାଦାମୀ ବା କଳାରଙ୍ଗ ହୋଇଥାଏ । କାରଣ ସାପର ରଙ୍ଗ ପରିବେଶ ସହ ଖାପଖୁଆଇ ଚଳିବା ପାଇଁ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଆମ ଦେଶରେ ବେଳେବେଳେ ଶ୍ୱେତ ବର୍ଣ୍ଣର ଗୋଖର, ଆଫ୍ରିକାର ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳରେ ଇଟାପରି ଲାଲ୍‌ରଙ୍ଗର ଗୋଖର, ଶ୍ୟାମ ଦେଶରେ ସବୁଜରଙ୍ଗର ଗୋଖର ଦେଖାଯିବା କଥା ଆଗରୁ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି ।

କିନ୍ତୁ ବର୍ଣ୍ଣ ଦେଖି ବା ଫଣା ଦେଖି ବା ଫଣା ଉପରେ ଥିବା ଚିହ୍ନ ଦେଖି ସାପ ଚିହ୍ନିବା ବିଜ୍ଞାନସମ୍ମତ ପଦ୍ଧତି ନୁହେଁ । କାରଣ ଆମେ ଯେଉଁ ରଙ୍ଗର ଗୋଖର ଆଗରୁ ଦେଖିଛେ ତା'ଠାରୁ ଅଲଗା ରଙ୍ଗର ଗୋଖରଟିଏ ଦେଖିଲେ ତାକୁ ଗୋଖର ବୋଲି ମାନିନେବାକୁ ଆମ ମନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏନି । ମଳାସାପର ତ ବିସ୍ତାରିତ ଫଣା ନ ଥାଏ କିମ୍ବା ଫଣା ଉପରେ

ଯଦି କୌଣସି ଚିହ୍ନ ଥାଏ ତେବେ ଫଣା ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ତାହା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏନି । ତା'ଛଡ଼ା ଫଣା ଉପରେ ଚିହ୍ନ ନ ଥିବା ଗୋଖର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାନ୍ତି ବୋଲି ଆମେ ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା କରିଛେ । ଯଦି ସେହି ପ୍ରକାରର ଗୋଟିଏ ମୃତ ଗୋଖର ଆମକୁ ମିଳେ ତେବେ ଆମେ ତାକୁ ଚିହ୍ନିବା କିପରି ?

ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ସେହି ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ଆଲୋଚନା କରିବା, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଗୋଖରଠାରେ ଥାଏ ।

ଗୋଖରର ଲକ୍ଷଣାବଳୀ :

୧ । ଲାଞ୍ଜ ଚଟକା ନ ହୋଇ ଗୋଲାକାର ।

୨ । ପେଟତଳ କାତି (Ventrals) ଓସାରିଆ ଓ ଦୁଇକଡ଼ଯାଏଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ।

୩ । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଛୋଟକାତି (Scales) ନଥାଇ ଢାଲ (Shields) ଥାଏ ।

୪ । ଲାଞ୍ଜର ତଳ ପାଖର କାତି (Subcaudals) ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ।

୫ । ଉପର ଓଠର ଢାଲ (Supralabials) ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ୩ୟ ଢାଲଟି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଏବଂ ଏହା ଆଖି ଓ ନାସା ଢାଲ (Nasal)କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ ।

୬ । ତଳ ଓଠର ଢାଲ (Infralabials)ର ୪ର୍ଥ ଓ ୫ମ ଢାଲ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ତ୍ରିଭୁଜାକାର ଢାଲ ଥାଏ ।

୭ । ଅନୁଅକ୍ଷିକ (Post ocular) ଢାଲ ସଂଖ୍ୟା ୩ଟି ଓ ଲଲାଟିକା ଢାଲ (Frontal)ର ଅଗ କଟା ।

୮ । ବେକର ତଳପାଖରେ ୨ ବା ୩ଟି ଫିକା କଳାରଙ୍ଗର ପଟି ଦାଗ ଥାଏ ।

ଏଥିମଧ୍ୟରୁ ନଂ.୫, ନଂ.୬, ନଂ.୭, ଓ ନଂ.୮ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଖର ସାପକୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ।

ଫଣା ଉପରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ଚିହ୍ନ ଅନୁଯାୟୀ ଭାରତୀୟ ଗୋଖରକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ୩ଟି ପ୍ରକାରରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ।

୧) ଫଣା ଉପରେ କଠଉ ଚିହ୍ନ :

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ନାଗ

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Naja naja naja

୨) ଫଣା ଉପରେ ଚକ୍ର ଚିହ୍ନ :

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ତମ୍ପ

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Naja naja kaouthia

୩) ଫଣା ଉପରେ କଠଉ ବା ଚକ୍ରଚିହ୍ନ ନଥାଏ :

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ଇଣା ନାହିଁ

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Naja naja oxiana

ସର୍ପବିଶେଷଜ୍ଞ ଡଃ ବସନ୍ତ କୁମାର ବେହୁରା, ତାଙ୍କ ଲିଖିତ ପୁସ୍ତକ 'ଓଡ଼ିଶାର ସାପ'ର ପୃ-୪୩ରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ତିନିପ୍ରକାର ଗୋଖର ସାପ ଦେଖାଯାନ୍ତି ବୋଲି ଲେଖିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏ ଲେଖକ ପ୍ରଥମ ଦୁଇପ୍ରକାର ଗୋଖର ଦେଖିଥିଲେ ହେଁ ୩ୟ ପ୍ରକାର ଗୋଖର ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେଉଁଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ନାହିଁ ।

ତେଣୁ ଏ ପୁସ୍ତକରେ ୩ୟ ପ୍ରକାର ଗୋଖରର ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ବାଦ୍‌ଦେଇ ପ୍ରଥମ ଦୁଇପ୍ରକାର ଗୋଖରଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଗଲା ।

5.2.1.1. ନାଗ :

ଇଂରାଜୀ ନାମ – Indian Spectacled Cobra

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Naja naja naja

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ନାଗ, ଗୋଖର

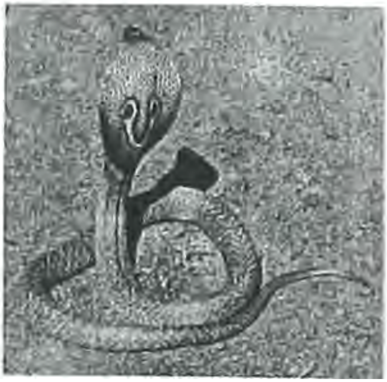

ଚିତ୍ର ନଂ ୧୫ - ନାଗ ସାପ

ଆକୃତି :

ଏହା ମଧ୍ୟମରୁ ବଡ଼ ଆକୃତିର ଏକ ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୧ ମିଟର୍‌ରୁ ପ୍ରାୟ ୨ ମିଟର । ଏହାର ଫଣା ଥାଏ ଏବଂ ଫଣା ଉପରେ ଏକ ପ୍ରକାର ଦ୍ୱିଅକ୍ଷିକ ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ଏହି ଚିହ୍ନକୁ ଲୋକେ 'କଠଉ ଚିହ୍ନ' ବା 'ଚଷମା ଚିହ୍ନ' କୁହନ୍ତି । ଏହାର ଫଣା ଉପରେ ଯେଉଁଠାରେ କଠଉ ଚିହ୍ନ ଥାଏ ତା'ର ଠିକ୍ ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଫଣାତଳେ ଦୁଇଟି ପ୍ରାୟ ଗୋଲାକାର କଳା ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ବେକର ଶେଷ ଅଂଶରେ ଗୋଟିଏ ଧଳା ବା ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ପଟି ପରି ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ଏହାର ଦେହର ରଙ୍ଗ ସାଧାରଣତଃ ହଳଦିଆ, ଫିକା ବା ଘନବାଦାମୀ ବା କଳା ହୋଇଥାଏ । ଏହାର ଚକ୍ଷୁତାରା ଗୋଲାକାର ।

ଶଳ୍କସଜ୍ଜା :

ଏହାର କାତିଗୁଡ଼ିକ ଚିକ୍କଣିଆ । ଦେହର ମଝି ଅଂଶରେ ପିଠିଉପର କାତି ୨୧ରୁ ୨୫ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ପେଟତଳ କାତି (Ventrals) ସଂଖ୍ୟା ୧୭୬-୨୦୦ । ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ (Supralabila) ଢାଲ ସଂଖ୍ୟା ୭ଟି । ଏହାଛଡ଼ା ଗୋଖରର ଲକ୍ଷଣାବଳୀର ସମସ୍ତ ଲକ୍ଷଣ ଥାଏ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ସାଧାରଣତଃ ଦିବାଚର । ଦିନବେଳେ ଖାଦ୍ୟ ବା ପାନୀୟ ଖୋଜି ବୁଲେ । ମାତ୍ର ଜନାକୀର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହା ରାତିରେ ବୁଲେ ।

ଏହା ଏକ ବଦରାଗୀ ସାପ ନୁହେଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ବିନା କାରଣରେ ଆସି ଚଢ଼ାଉକରିବା ଏହାର ପ୍ରକୃତି ନୁହେଁ । ତେଣୁ ତାର ଶାନ୍ତିଭଙ୍ଗ ହେଲେ ସେ ପଳାଇଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରିଥିବା ଗତିଶୀଳ ବସ୍ତୁ ଯଦି ପାଖରେ ଥାଏ ତେବେ ସେ ଫଣା ଉତ୍ତୋଳନ କରେ ଓ ଫଣାକୁ ବାଁକୁ ଡାହାଣକୁ ଦୋହଲାଇ ଫଁ ଫଁ ଗର୍ଜନ କରି ଚୋଟ ମାରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ଲୋକଟି ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ହୋଇ ସ୍ଥିର ଭାବରେ ଠିଆହୋଇ ରହେ ତେବେ ଏହା ଫଣାକୁ ସଙ୍କୁଚିତ କରିଦିଏ ଏବଂ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ଲୋକଟି କୌଣସି ଗତିକରେ ତେବେ ସାପ ପୁନର୍ବାର ଫଣାଟେକେ ଓ ଚୋଟ ମାରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୁଏ ।

ପୂର୍ବରୁ କର୍ଣ୍ଣେଲ ୱାଲଙ୍କ ପରୀକ୍ଷା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ସେଥିରେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥିଲା ଯେ ଗୋଖର ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାପଙ୍କର ଶ୍ରବଣଯନ୍ତ୍ର ଅଙ୍ଗ ବର୍ଜିତ, ତେଣୁ ସାପ

ବାୟୁ ମାଧମରେ ଗତି କରୁଥିବା ଶବ୍ଦ ଶୁଣିପାରେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ନାଗସାପ ତାର ଆଖି ସାମ୍ନାରେ କୌଣସି ଏକ ଗତିଶୀଳ ପଦାର୍ଥ ଦେଖିଲେ ବିପଦର ଆଶଙ୍କାରେ ଫଣାଟେକି ଏକଲୟରେ ଚାହିଁରହେ । ସାପୁଆ କେଳାମାନେ ନାଗସାପର ଏହି ପ୍ରକୃତିର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଫାଇଦା ଉଠାନ୍ତି । ସେମାନେ ଯେଉଁ ନାଗେଶ୍ୱର ବାଜା ବଜାନ୍ତି ବା ପଦ୍ମତୋଳା ବୋଲନ୍ତି, ସେଥିରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ଶବ୍ଦର ସାପ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ନ ଥାଏ । ମାତ୍ର ସେମାନେ ନାଗସାପ ପିଠିରେ ହାତମାରି ବା ତା'ର ଲାଞ୍ଜକୁ ଚିମୁଟିଦେଇ ସାପକୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରିଦିଅନ୍ତି । ଫଳରେ ସାପ ରାଗି ଫଣାଟେକି ଠିଆହୋଇଯାଏ । ତା'ପରେ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ନାଗେଶ୍ୱର ବାଜାକୁ ସ୍ଥିର ଭାବରେ ରଖି ନ ବଜାଇ, ତାକୁ ବଜାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଇଆଡ଼େ ସିଆଡ଼େ ହଲାଉଥାନ୍ତି । ଉକ୍ତ ଗତିଶୀଳତାକୁ ଦେଖି ସାପ ବାଜାଆଡ଼କୁ ଚାହିଁରହି ନିଜର ଫଣା ମଧ ଦୋହଲାଏ । ସମୟ ସମୟରେ କେଳାମାନେ ନିଜର ଆଣ୍ଠୁକୁ ହଲାଇ ବା ସାପପେଡ଼ିର ଉପର ଖୋଳକୁ ସାପ ଆଗରେ ହଲାଇ ସାପକୁ ଉତ୍ତେଜିତ ଅବସ୍ଥାରେ ରଖି ଖେଳାନ୍ତି । ନାଗ ଓ ତମ୍ପ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାପ ଗତିଶୀଳ ବସ୍ତୁପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ନ ଥିବାରୁ କେଳା ସେମାନଙ୍କୁ ଖେଳାଇବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଛୁଆ ନାଗସାପ ଖୁବ୍ ବଦ୍‌ମିଜାଜୀ । ସାମାନ୍ୟ ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲେ ଏହା ସଜୋରରେ କାମୁଡ଼ିଦିଏ । ଏଣୁ ବୟସ୍କ ନାଗ ଅପେକ୍ଷା ଛୁଆ ନାଗସାପ ଅଧିକ ବିପଜ୍ଜନକ । ଏଣୁ କେଳାପେଡ଼ିରେ ନାଗଛୁଆ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ ।

ନାଗସାପ ସାଧାରଣତଃ ଚୋଟ ମାରେ; କିନ୍ତୁ ବେଳେବେଳେ ଏହା ଖୁବ୍ ରାଗି ଯାଇଥିଲେ ଜୋରରେ କାମୁଡ଼ି ଧରେ ଓ ଚୋବାଏ । ଫଳରେ ତା'ର ଦାନ୍ତଦ୍ୱାରା ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ କ୍ଷତ ହୋଇଯାଏ । ସେ ତା'ର ରାଗ ଅନୁସାରେ ୨ରୁ ୫ ସେକେଣ୍ଡ ଯାଏଁ କାମୁଡ଼ି ଧରେ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଛୋଟ ନାଗସାପମାନେ କୀଟ ପତଙ୍ଗ, ଏଣ୍ଡୁଅ, ଛୋଟବେଙ୍ଗ ଓ ସାନ ସାପ ଖାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ନାଗର ମୁଖ୍ୟ ଆହାର ମୂଷା, ଗୁଣ୍ଡୁଚି ମୂଷା, ବେଙ୍ଗ, ଚଢ଼େଇ ବା ଚଢ଼େଇ ଅଣ୍ଡା । ଏହିସବୁ ଖାଦ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନାଗସାପ ଘର ଆଖପାଖରେ ଦେଖାଯାଏ । ପୁରୁଣା କୋଠା ଘରର ଫାଟ, ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଇଟା ବା ପଥର ଗଦା, ଉଇହୁଙ୍କା, ମୂଷାଗାତ ଇତ୍ୟାଦି ନାଗର ବାସସ୍ଥାନ ଅଟେ । ଅନ୍ୟ ସାପମାନଙ୍କ ପରି ଏହାକୁ ଖୁବ୍ ଶୋଷ ହୁଏ ଓ ଏହା ପ୍ରଚୁର ପାଣି ପିଏ । ଏଣୁ ବେଳେବେଳେ ଖରାଦିନେ ନାଗସାପକୁ ଗାଧୁଆଘରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ପ୍ରଜନନ :

ଏପ୍ରିଲ୍‌ରୁ ମେ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ମାଈ ଗୋଖର ଅଣ୍ଡାଦିଏ । ମା' ନାଗ ସାପ ଏହି ଅଣ୍ଡାଗୁଡ଼ିକୁ ଉଷୁମାଏ । ପ୍ରାୟ ୨ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ଅଣ୍ଡାରୁ ଛୁଆ ଫୁଟେ । ଛୁଆମାନଙ୍କର ଫଣାଥାଏ ଓ ବିଷଥଳୀରେ ମଧ୍ୟ ବିଷ ଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ ଦଂଶନରେ ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇପାରେ ।

ଯୌନ ମିଳନଠାରୁ ଅଣ୍ଡାରୁ ଛୁଆ ଫୁଟିବା ଯାଏଁ ନାଗମାନେ ଯୋଡ଼ି ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ବାସ କରନ୍ତି । ମାଈ ଓ ଅଣ୍ଡିରା ଉଭୟ ଅଣ୍ଡାକୁ ପହରା ଦିଅନ୍ତି ।

ବିଷ :

ନାଗସାପର ଉପର ମାଡ଼ିର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶକୁ ୨ଟି ଛୋଟ ଛୋଟ ବିଷଦାନ୍ତ ଥାଏ । ସାପ କାମୁଡ଼ିଲେ ଏହି ବିଷଦାନ୍ତ ବାଟେ କ୍ଷତ ମଧ୍ୟକୁ ବିଷ ପ୍ରବେଶ କରେ । ଏହି ବିଷ ସ୍ନାୟୁକୁ ଅଚଳ କରିଦିଏ । ଫଳରେ ପକ୍ଷାଘାତ ଦେଖାଯାଏ । ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା ବନ୍ଦହୋଇ ରୋଗୀର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ । ଏହାର ଦଂଶନର ଏକମାତ୍ର ଫଳପ୍ରଦ ଚିକିତ୍ସା ହେଉଛି ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍ ସାହାଯ୍ୟରେ ଚିକିତ୍ସା ।

5.2.1.2. ତମ୍ପ :

ଇଂରାଜୀ ନାମ – Indian Monocled Cobra
ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Naja Naja Kaouthia
ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ତମ୍ପ

ଚିତ୍ର ନଂ ୧୬ - ତମ୍ପ ସାପ

ଆକୃତି :

ଏହା ମଧ୍ୟମ ଆକୃତିର ଏକ ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୧ ମିଟରରୁ ୧.୫ ମିଟର ପ୍ରାୟ । ଏହା ଚିକ୍କଣ ଛାତିଥିବା ଏକ ଫଣାଧାରୀ ସାପ । ଏହାର ଫଣା ନାଗର ଫଣାଠାରୁ ସାମାନ୍ୟ ସାନ ଓ ଗୋଲାକାର । ମୁଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ନାଗସାପର ମୁଣ୍ଡଠାରୁ ସାନ । ରଙ୍ଗ ହଳଦିଆରୁ ଗାଢ଼ ବାଦାମୀ । ଦେହ ଉପରେ ଆଡ଼ବାଗରେ ଛିଣ୍ଡା ଛିଣ୍ଡା ପଟିପରି ଦାଗ ଥାଏ । ଫଣା ଉପରେ ଏକ ଗୋଲାକୃତି ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ଏହି ଚିହ୍ନକୁ ଲୋକେ 'ଚକ୍ରଚିହ୍ନ' ବା 'ପଦ୍ମଚିହ୍ନ' ବୋଲି କୁହନ୍ତି ।

ଶଳ୍କସଜ୍ଜା :

ଏହାର ଶଳ୍କସଜ୍ଜା ନାଗସାପର ଶଳ୍କସଜ୍ଜା ସହ ସମାନ । କେବଳ ଫଣା ଉପର ଚିହ୍ନର ପାର୍ଥକ୍ୟ ନେଇ ଏହାକୁ ନାଗସାପଠାରୁ ଅଲଗା ବୋଲି ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଏ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ରାତ୍ରିଚର । ଅଧିକାଂଶ ଖୁବ୍ ରାଗୀ ଓ ଚଞ୍ଚଳ ପ୍ରକୃତିର । ଟିକକରେ ବିରକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଓ ଫଣାଟେକି ଫଁ ଫଁ ଶବ୍ଦ କରନ୍ତି ଓ କାମୁଡ଼ିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୁଅନ୍ତି ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏହା ସନ୍ତସନ୍ତିଆ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରିବାକୁ ଭଲ ପାଏ । ତେଣୁ ଗହୀର ବିଲ ଓ ପାଟକୁଳିଆ ଜମିରେ ତାକୁ ସାଧାରଣତଃ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହା ମାଛ, ଛୋଟସାପ, ପାଣିବେଙ୍ଗ ଖାଇବାକୁ ଭଲପାଏ । ଏହା ମଧ୍ୟ ମୂଷା ଖାଏ ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଈସାପ ଜାନୁଆରୀରୁ ମାର୍ଚ୍ଚ ମଧ୍ୟରେ ଅଣ୍ଡାଦିଏ । ଛୁଆମାନଙ୍କର ରଙ୍ଗ ସାଧାରଣତଃ କଳା ଓ ଛୁଆମାନଙ୍କର ଫଣା ଉପରେ ଚକ୍ରଚିହ୍ନ ଥାଏ । ଛୁଆମାନେ ବଡ଼ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ରଙ୍ଗ ବାଦାମୀ ହୋଇଯାଏ ।

ବିଷ :

ସର୍ପବିତ୍‌ମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହାର ବିଷ ନାଗସାପର ବିଷଠାରୁ କମ୍ ବିଷାକ୍ତ । ଏହି ସାପଦ୍ୱାରା ଦଂଶିତ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍ ସାହାଯ୍ୟରେ ଚିକିତ୍ସା କଲେ ଦଂଶିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଲ ହୋଇଯିବ ।

5.2.2. ଅହିରାଜ :

ଇଂରାଜୀ ନାମ – King Cobra, Hamadryad
ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Ophiophagus Hannah
ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ଅହିରାଜ, ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼, ମଣିଚୂଡ଼

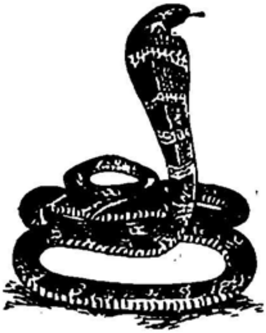

ଚିତ୍ର ନଂ ୧୭ - ଅହିରାଜ

ଆକୃତି :

ଏହା ଫଣାଥିବା ଏକ ବୃହଦାକାର ସାପ । ଏହା ପୃଥିବୀର ବିଷଧର ସାପମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୃହତ୍ତମ । ଲମ୍ବାରେ ପ୍ରାୟ ୩ମିଟରରୁ ୫ ମିଟର୍ । ଦେହର କାତି ଚିକ୍କଣ ଓ ଚକ୍‌ଚକିଆ । ଦେହର ରଙ୍ଗ ହଳଦିଆ ବା ଜଳପାଇ ପରି ଶାଗୁଆ (Olive green) ବା ବାଦାମୀ ବା କଳା । ଲାଞ୍ଜ ଅଂଶ ଚିକ୍କଣ କଳା । ଏହାର ଫଣା ନାଗ ବା ତମ୍ପର ଫଣା ଭଳି ସେତେ ଓସାରିଆ ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ଲମ୍ବାଳିଆ । ଇଂରାଜୀ 'V' ଅକ୍ଷର ଓଲଟିଗଲେ ଯେପରି ଦେଖାଯିବ (∧) ସେହିପରି ପଟିଦାଗ ଏହାର ଫଣା ଉପରେ ଥାଏ । ଏହି ପଟିଗୁଡ଼ିକ ଫିକା ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର । ପିଠି ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଫିକା ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ସଳଖପଟି ଆଡ଼ବାଗରେ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହି ପଟି ଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଲାଞ୍ଜଆଡ଼କୁ ପ୍ରାୟ ନ ଥାଏ । ଛୁଆ ଅହିରାଜର ବର୍ଣ୍ଣ ଘନକଳା ଓ ପଟିଗୁଡ଼ିକର ରଙ୍ଗ ଧଳା ବା ହଳଦିଆ ।

ଶଲ୍କସଜ୍ଜା :

ଏହାର ପେଟତଳ ଶଲ୍କସଂଖ୍ୟା ୨୪୦-୨୫୪ । ଗୋଖରର ଲଲାଟିକା (Frontal) ଢାଲପରି ଏହାର ଲଲାଟିକା ଢାଲର ଅଗ କଟା ନୁହେଁ । ଗୋଖର ପରି ଏହାର ୪ର୍ଥ ଓ ୫ମ ଅଧଓଷ୍ଠୀୟ (Infralabial) ଢାଲ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ତ୍ରିକୋଣାକାର ଢାଲ ନଥାଏ ।

କିନ୍ତୁ ଗୋଖର ପରି ଏହା ୩ୟ ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ (Supralabial) ଢାଲ ଚକ୍ଷୁ ଓ ନାସା ଢାଲକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ଏହାର ମଧ୍ୟକପାଳ (Parietal) ଢାଲ ପଛକୁ ଦୁଇଟି ପଶ୍ଚକପାଳ (Occipital) ଢାଲ ଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ଏହାର ଲାଞ୍ଜତଳ (Subcaudal) କାତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମଳଦ୍ୱାର ନିକଟସ୍ଥ କେତେକ ସଂଖ୍ୟକ କାତି ଗୋଟିକିଆ; କିନ୍ତୁ ତାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଲାଞ୍ଜ ଶେଷଯାଏଁ ସମସ୍ତ କାତି ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ।

ପ୍ରକୃତି :

ସର୍ବସାଧାରଣରେ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ଏହା ଏକ ଭୟଙ୍କର ସାପ । ଅତି ଉଗ୍ର ପ୍ରକୃତିର । ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ଗୋଡ଼ାଇ କାମୁଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ସର୍ପ ବିଶେଷଜ୍ଞ Whitakerଙ୍କ ମତରେ ଏସବୁ କପୋଳକଳ୍ପିତ ମାତ୍ର । ସେ କୁହନ୍ତି ଯେ, ସେ ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଜାଗାରେ ଅହିରାଜକୁ ଭେଟିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନୁଭୂତିରେ ଏହା ଏକ ଭୟାଳୁ ସାପ, ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ଏବଂ ସମ୍ଭବପର ହେଲେ ସର୍ବଦା ପଳାୟନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ସାପଟିଏ । ଏପରିକି ଅଣ୍ଡା ଉଷୁମାଉଥିବା ମାଈ ଅହିରାଜ ସାଧାରଣ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମଣିଷକୁ ଆକ୍ରମଣ କରେ ନାହିଁ । କେବଳ ଚାରିପାଖରୁ ଜଗିଦେଲେ ବା ଆଘାତପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ଏହା କାମୁଡ଼ିବାକୁ ଗୋଡ଼ାଇପାରେ । (Common Indian Snakes, R.Whitaker, Page-61)

କିନ୍ତୁ ଅହିରାଜ ଯେତେବେଳେ ଆକ୍ରମଣ କରେ ସେତେବେଳେ ସେ ଦୃଢ଼ସଂକଳ୍ପରେ ଗୋଡ଼ାଇଆସି ନଛୋଡ଼ବନ୍ଧା ଭାବରେ କାମୁଡ଼ି ଧରେ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ସାପମାନଙ୍କୁ ଖାଏ । ଢମଣା, ଧଣ୍ଡ, ଚିତି, ନାଗ ଆଦି ବଡ଼ବଡ଼ ସାପ ଅହିରାଜର ଖାଦ୍ୟ । ସେ ଖାଉଥିବା ସାପକୁ ମୁଣ୍ଡପାଖରୁ ଜୋର୍‌ରେ କାମୁଡ଼ିଧରି ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇଯାଏ । ବିଷ ପ୍ରଭାବରେ ଉକ୍ତ ସାପଟି ମରିଗଲା ପରେ, ସେ ତାକୁ ମୁଣ୍ଡପଟୁ ଗିଳେ ।

ଏହି ସାପ ସମ୍ଭବତଃ ଅଧିକ ବର୍ଷା ଓ ଘଞ୍ଚ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଭଲପାଏ । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶାର ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ଓ ଭିତର କନିକା ଅଞ୍ଚଳରେ ଏମାନେ ଦେଖାଯାନ୍ତି ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଈ ଅହିରାଜ ନିଜ ଶରୀର ସାହାଯ୍ୟରେ କିଛି ଝଡ଼ି ପଡ଼ିଥିବା ଶୁଖିଲା ପତ୍ର ଏକାଠି କରି ପ୍ରାୟ ୩୦ ସେ.ମି. ଉଚ୍ଚର ଏକ ଶଙ୍କୁ (Cone) ଆକାରର ବସା ତିଆରି

କରେ । ଏହି ବସାର ତଳ ଅଂଶରେ ଅଣ୍ଡାଦେଇସାରି ସେ ଏହି ପତ୍ରଗଦାର ଚାରିପାଖରେ କୁଣ୍ଡଳୀ ପକାଇ ଅଣ୍ଡାରୁ ଛୁଆ ଫୁଟିବା ଯାଏଁ ଜଗିବସେ । ଫଳରେ ଅଣ୍ଡାଗୁଡ଼ିକ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଯାଏ ।

ବିଷ :

କେତେକ ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କ ମତରେ ଅହିରାଜର ବିଷ ନାଗସାପର ବିଷଠାରୁ କମ୍ ବିଷାକ୍ତ । ମାତ୍ର ତା'ର ଦଂଶନବେଳେ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣର ବିଷ କ୍ଷତ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶକରେ ଯାହା ୧୦ ଜଣ ଲୋକଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ । ତେଣୁ ଦଂଶନର ୧୫-୨୦ ମିନିଟ୍ ମଧ୍ୟରେ ଦଂଶିତ ପ୍ରାଣୀର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ ।

ଆମ ଦେଶରେ ଯେଉଁ ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍ ମିଳୁଛି ତାହା ଅହିରାଜ ଦଂଶନ ପାଇଁ ସେତେ ଫଳପ୍ରଦ ନୁହେଁ । ଏହାର ବିଷ ପ୍ରଶମିତ କରିବା ପାଇଁ ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍ କେବଳ ଥାଇଲ୍ୟାଣ୍ଡରେ ମିଳେ ।

5.3. ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପ

ଆକୃତି :

ଏମାନେ ମଧ୍ୟମରୁ ବୃହତ୍ ଆକାରର । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୧ ମିଟରରୁ ୧.୨ ମିଟର । କେତେକ ମଧ୍ୟ ୨.୭ ମିଟର ଯାଏଁ ଲମ୍ବା । ପିଠିର ରଙ୍ଗ ଫିକା ସବୁଜ ବା ନୀଳ । ତା ଉପରେ କଳା, ଶାଗୁଆ ବା ନୀଳ ବର୍ଣ୍ଣର ଗାର ବା ଓସାରିଆ ପଟା ପଟା ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ନାସାରନ୍ଧ୍ର ମୁଣ୍ଡର ଉପର ଆଡ଼କୁ ଥାଏ । ଆଖି ଅତି ସାନ । ସେମାନଙ୍କର ଲାଞ୍ଜ ଠିକ୍ ତୋଡ଼ି ମାଛର ଲାଞ୍ଜପରି ଚଟକା । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ବିଷାକ୍ତ; କିନ୍ତୁ ବିଷଦାନ୍ତ ଗୁଡ଼ିକ ସାନସାନ ।

ଚିତ୍ର ନଂ ୧୮ - ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପ

ଶଳ୍କ ସଜ୍ଜା :

ସମସ୍ତ ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପ ବିଷାକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ପେଟତଳ କାତି ଦୁଇକଡ଼କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ନୁହେଁ ।

ପ୍ରକୃତି :

ନିଜ ଚଟକା ଲାଞ୍ଜ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେମାନେ ପାଣିରେ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ପହଁରି ପାରନ୍ତି । ପହଁରିଲା ବେଳେ ସେମାନେ ମୁଣ୍ଡକୁ ପାଣି ଉପରକୁ ସାମାନ୍ୟ ଟେକି ପହଁରନ୍ତି । ନାସାରନ୍ଧ୍ର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟାରେ କିଛି ଅସୁବିଧା ହୁଏନାହିଁ । ପହଁରୁଥିବାବେଳେ କିଛି ଭୟର କାରଣ ଦେଖିଲେ ସେମାନେ ବୁଡ଼ି ଗଭୀର ପାଣିକୁ ଚାଲିଯାନ୍ତି । ସେମାନେ ପାଣିତଳେ ପ୍ରାୟ ୫ ଘଣ୍ଟା ଯାଏଁ ବୁଡ଼ିରହି ପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ସ୍ଥଳଭାଗରେ ସେମାନେ ଖୁବ୍ ଅସହାୟ । ସହଜରେ ଗତି କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଶାନ୍ତ ପ୍ରକୃତିର ଓ ସାଧାରଣତଃ କାମୁଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଉଭୟ ଦିନ ଓ ରାତିରେ ସକ୍ରିୟ ଥାଆନ୍ତି । ଅନ୍ଧାର ହେବାପରେ ଯେକୌଣସି ଆଲୋକ ପାଣିଉପରେ ଧରିଲେ ସେମାନେ ସେଠାକୁ ଚାଲି ଆସନ୍ତି ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ, ନଈ ମୁହାଣରେ ଓ ସମୁଦ୍ରରେ ଅଳ୍ପ ବୁଡ଼ିରହିଥିବା ପଥର ଉପରେ ବା କଡ଼ରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ ମାଛ । ତାଙ୍କର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବିଷ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେମାନେ ଖାଦ୍ୟପ୍ରାଣୀକୁ ଶୀଘ୍ର ଅବଶ କରିଦିଅନ୍ତି ଓ ତା'ପରେ ଗିଳନ୍ତି ।

ପ୍ରଜନନ :

ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଜାତିର ସାପ ଅଣ୍ଡା ଦିଅନ୍ତି । ବାକି ସମସ୍ତେ ଛୁଆ ଜନ୍ମ କରନ୍ତି ।

ବିଷ :

ସେମାନଙ୍କର ବିଷ ସ୍ନାୟବିକ । ଏହା ନାଗସାପ ବିଷଠାରୁ ଢେର ଶକ୍ତିଶାଳୀ । କିନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କର ବିଷଦାନ୍ତ ସାନ ଓ ପାଟିର ପଛ ଆଡ଼କୁ ରହିଥିବାରୁ ସାପ ଭଲକରି କାମୁଡ଼ି କ୍ଷତରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବିଷ ଭର୍ତ୍ତି କରିପାରେନି । ଏହି ସାପ ସମୁଦ୍ର ପାଣି ମଧ୍ୟରେ କାମୁଡୁଥିବାରୁ ବିଷ ପାଣି ସହ ମିଶି ଲଘୁ ହୋଇଯାଏ । ଏହି ସାପମାନେ ମଧ୍ୟ କାମୁଡ଼ିବାକୁ ସେତେ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ଦଂଶନରେ ମୃତ୍ୟୁହାର ଅତି କମ୍ ।

ଏମାନଙ୍କ ଦଂଶନର ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍ ଭାରତରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏନାହିଁ ।

ମନ୍ତବ୍ୟ :

ଭାରତରେ ପ୍ରାୟ ୨୦ ଜାତିର ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପ ଦେଖାଯାନ୍ତି । Dr. B. K. Behuraଙ୍କ ମତରେ ଓଡ଼ିଶାର ସମୁଦ୍ରକୂଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରାୟ ୧୬ ଜାତିର ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପ ଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ।

5.4. ବୋଡ଼ା (Viper)

ଏହି ବଂଶର ସବୁ ସାପ ଅଣ୍ଡା ନ ଦେଇ ସିଧାସଳଖ ଛୁଆ ଜନ୍ମ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ନାମ ଇଂରାଜୀରେ 'ଭାଇପର' । ଏମାନଙ୍କର ବିଷଦାନ୍ତ ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା ଓ ଚଳନଶୀଳ । ସେମାନଙ୍କ ବିଷଦାନ୍ତ ଅଧିକ ଲମ୍ବା ହୋଇଥିବାରୁ ଗୋଖର ବା କ୍ରେଟ୍‌ମାନଙ୍କର ବିଷଦାନ୍ତ ପରି ସଳଖ ଭାବରେ ନ ରହି ପାଟିର ଭିତର ଆଡ଼କୁ ଶୋଇ ରହିଥାଏ । କେବଳ ଦଂଶନ କଲାବେଳକୁ ଏହି ଚଳନଶୀଳ ବିଷଦାନ୍ତ ଦୁଇଟି ଠିଆ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସାପ ଦଂଶନ କରିସାରିବା ପରେ ପୁନଶ୍ଚ ପଛଆଡ଼କୁ ଭାଙ୍ଗିହୋଇ ରହିଯାଏ ।

ବୋଡ଼ା ବଂଶର ସାପମାନଙ୍କଠାରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ଦେଖାଯାଏ ।

୧ । ସେମାନଙ୍କ ଦେହ ମୋଟା ସୋଟା ଓ ଲାଞ୍ଜଟି ସାନ ।

୨ । ସେମାନଙ୍କର ବେକ ସରୁଆ, ମୁଣ୍ଡ ଓସାରିଆ ଓ ଚେପ୍ଟା ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ତ୍ରିଭୁଜାକାର ଦେଖାଯାଏ ।

୩ । ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଦେହର କାତିପରି ସାନକାତି (Scales) ଥାଏ ।

୪ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିପୁଅ ଅଣ୍ଡାକୃତି ଓ ଭୂଲମ୍ବଭାବେ ଅବସ୍ଥିତ ।

୫ । ସମସ୍ତଙ୍କର ପେଟପାଖର କାତି (Ventrals) ଓସାରିଆ ଓ ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ।

୬ । ସମସ୍ତଙ୍କର ତଳପାଟିରେ ଅବଜିହ୍ୱା ଢାଲ (Sublinguals) ଗୋଟିଏ ହଳ ଓ ଚିବୁକୀୟ ରେଖା (Mental grove) ଥାଏ ।

ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକଙ୍କର ନାକ ଓ ଆଖିର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗୋଟିଏ ଗର୍ତ୍ତ ଥାଏ । ଏହି ଗର୍ତ୍ତର ଉପସ୍ଥିତି ବା ଅନୁପସ୍ଥିତିକୁ ନେଇ ଏମାନଙ୍କୁ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରିହୁଏ ।

5.4.1. ଗର୍ତ୍ତହୀନ ବୋଡ଼ା ବା Pitless Viper (Viperinae)

5.4.2. ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା ବା Pit Viper (Crotalinae)

ପୁନଶ୍ଚ ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ାମାନେ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର –

(i) ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାରର ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ାମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଢାଲ (Shields) ଥାଏ ।

(ii) ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାରର ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ାମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ସାନସାନ କାତି (Scales) ଥାଏ ।

ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ୪୨ ପ୍ରକାରର ଗର୍ତ୍ତହୀନ ବୋଡ଼ା ଦେଖାଯାନ୍ତି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଆମ ଭାରତରେ ୩ ପ୍ରକାରର ଓ ସେଥିରୁ ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ୨ ପ୍ରକାରର ଗର୍ତ୍ତହୀନ ବୋଡ଼ା ଦେଖାଯାନ୍ତି । ସେମାନେ ହେଲେ 'ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା' ଓ 'ଧୂଳିନାଗ' ।

ସେହିପରି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ୬୫ ପ୍ରକାରର ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା ଦେଖାଯାନ୍ତି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଆମ ଭାରତରେ ୧୬ ପ୍ରକାରର ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା ଅଛନ୍ତି । ସେଥିରୁ ୨ ପ୍ରକାର ହେଉଛନ୍ତି ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଢାଲ ଥିବା ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା । ଏମାନେ ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ । ବାକି ୧୪ ପ୍ରକାର ହେଉଛନ୍ତି ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ସାନକାତି ଥିବା ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ାରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ଦେଖାଯାଏ । ତାର ନାମ 'କଟକଟିଆ ନାଗ' ।

ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆରେ ବୋଡ଼ା ସାପ (Viper) ଆଦୌ ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ । ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାରେ ଯେତେ ବୋଡ଼ା (Viper) ଅଛନ୍ତି ସମସ୍ତେ ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ । ସେଠାରେ ଗର୍ତ୍ତହୀନ ବୋଡ଼ା ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହିପରି ଆଫ୍ରିକାର ସମସ୍ତ ବୋଡ଼ାମାନେ ଗର୍ତ୍ତହୀନ ବୋଡ଼ା । ସେଠାରେ ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା ଆଦୌ ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ ।

ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଯଦି କୌଣସି ସାପର ପେଟତଳ କାତି (Ventrals) ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ଓ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ପିଠି ଉପର ଭଳିଆ ଛୋଟ ଛୋଟ କାତିଥାଏ, ତେବେ ସାପଟି ନିଶ୍ଚୟ ଏକ ଗର୍ତ୍ତହୀନ ବୋଡ଼ା (Pitless Viper) ।

ପୁନଶ୍ଚ ଯଦି କୌଣସି ସାପର ପେଟତଳ କାତି ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ଓ ଆଖି ଓ ନାସାରନ୍ଧ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଗର୍ତ୍ତଥାଏ ତେବେ ସାପଟି ନିଶ୍ଚୟ ଏକ ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା (Pit Viper) ।

5.4.1.1. ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା :

ଇଂରାଜୀ ନାମ – Russel's viper ବା Daboia ବା Chain Viper

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Vipera russellii

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା, ଚନ୍ଦ୍ରମୁଠିଆ ବୋଡ଼ା

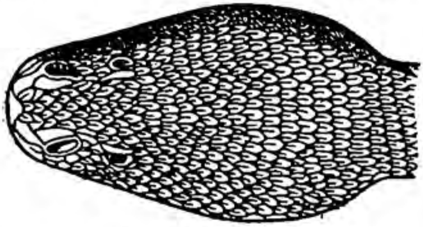

ଚିତ୍ର ନଂ ୧୯ - ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ାର ମୁଣ୍ଡ ଉପର କାତି

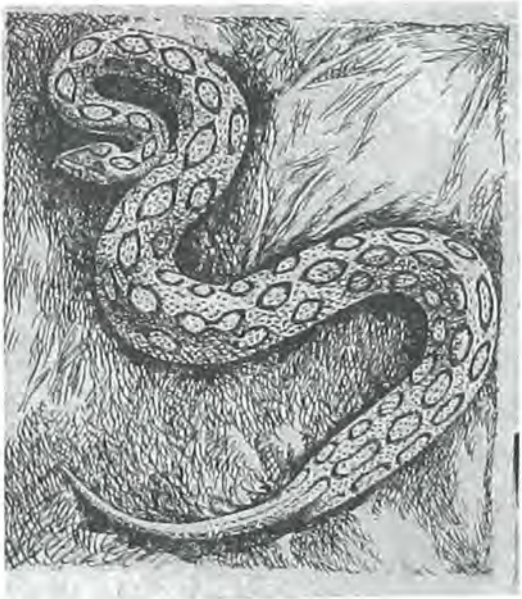

ଚିତ୍ର ନଂ ୨୦ - ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା

ଆକୃତି :

ଏହା ମଧ୍ୟମରୁ ବଡ଼ ଆକୃତିର ଏକ ସାପ । ଲାଞ୍ଜ ସହ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରାୟ ୧ ମିଟରରୁ ୧.୮ ମିଟର । ଏହାର ଲାଞ୍ଜଟି ଖୁବ୍ ସାନ ଓ ହଠାତ୍ ସରୁଆ ହୋଇଥାଏ । ଲାଞ୍ଜର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରାୟ ୧୨ରୁ ୨୦ ସେ.ମି. । ଦେହର ରଙ୍ଗ ମାଟିଆ ହଳଦିଆରୁ କୋଳଥିଆ ବାଦାମୀ । ବେକ ସରୁଆ, ମୁଣ୍ଡ ବେକଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ତ୍ରିଭୁଜାକାର ଓ ଚେପ୍ଟା । ଆଖି ପୁଅ ଅଣ୍ଡାକାର ଓ ଭୂଲମ୍ବ ଭାବେ ଅବସ୍ଥିତ । ନାକପୁଡ଼ା ବଡ଼ ବଡ଼ ଓ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଅବସ୍ଥିତ । ସାପର ପିଠି ଉପରେ ଗାଢ଼ କଳା ରଙ୍ଗର ଚିହ୍ନ ୩ ଧାଡ଼ି ଥାଏ । ପିଠି ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ି ଓ ଦୁଇ କଡ଼କୁ ଦୁଇଧାଡ଼ି ଚେନ୍ ପରି ଚିହ୍ନ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏହି ଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକ ବେକଠାରୁ ଆରମ୍ଭହୋଇ ଲାଞ୍ଜ ଆରମ୍ଭଯାଏଁ ବିସ୍ତୃତ । ମେରୁଦଣ୍ଡ ଉପରେ ଏହି ଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଉପବୃତ୍ତାକାର ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ୨୨-୨୪ଟି ଓ ବେଳେବେଳେ ଦୁଇଟି ପାଖାପାଖି ଚିହ୍ନ ଏକାଠି ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ପିଠି କଡ଼ର ଦୁଇଧାଡ଼ିର ଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକ ବେକ ଓ ଲାଞ୍ଜ ପାଖରେ ଉପବୃତ୍ତାକାର; ମାତ୍ର ଶରୀରର ମଝି ଅଂଶରେ ପ୍ରାୟ ବୃତ୍ତାକାର । ପ୍ରତି ପାର୍ଶ୍ୱର ଚିହ୍ନସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ୨୦-୨୩ଟି । ଦେହର ଏହି ଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଳା ହୋଇପାରେ ବା ଚାରିପାଖ କଳାହୋଇ ମଝିଅଂଶ ଦେହର ରଙ୍ଗ ସହ ସମାନ ହୋଇପାରେ । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ଚିହ୍ନଥିବା ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତି ଚିହ୍ନ କଳାରଙ୍ଗର ଓ ବଳୟାକାର ଓ ବଳୟର ଭିତର ଅଂଶ ଦେହ ରଙ୍ଗର । ପ୍ରତି ଚିହ୍ନର ବାହାର ପାଖକୁ ଲାଗି ଧଳା ରଙ୍ଗର ସରୁ ଧାର ଥାଏ । ପିଠିର ଦୁଇ ପାଖର ଦୁଇଧାଡ଼ିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚିହ୍ନର ତଳ ଆଡ଼କୁ ଅର୍ଥାତ୍ ପେଟ୍ସ ପାଖକୁ ଦୁଇ ତିନିଟି କଳା ଓ ଧଳା ଟିପା ଦାଗ ଥାଏ । ଦୁଇ ପାଖାପାଖି ଚେନ୍ ଧାଡ଼ିର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା କେତେକ କାତି ଉପରେ କଳାଟିପା ଦାଗ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ।

ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଇଂରାଜୀ 'V' ଅକ୍ଷର ଓଲଟା ପରି ଏକ ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ଏହା ଗୋଜିଆ ରାମାନନ୍ଦୀ ଚିତା ପରି ଦେଖାଯାଏ । ମୁଣ୍ଡର ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କରି କଳାଛାପ ଚିହ୍ନଥାଏ । ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲର କଡ଼ରେ କଳାରଙ୍ଗର ଦାଗ ଥାଏ । ଏହାର ଉପର ପାଟିର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶକୁ ଦୁଇଟି ପୋଲା ଓ ପ୍ରାୟ ୧ ସେ.ମି. ଲମ୍ବା ବଙ୍କା ବିଷଦାନ୍ତ ଥାଏ । ଏଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼ ହୋଇଥିବାରୁ ପଛ ଆଡ଼କୁ ଶୋଇକରି ରହିଥାଏ । ପ୍ରତି ମୁଖ୍ୟ ବିଷଦାନ୍ତ ପାଖରେ ସାନ ବିଷଦାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଗଜା ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ପେଟପାଖ ଧଳାକ୍ରିମ୍ ରଙ୍ଗର । ପ୍ରତି ପେଟ ପାଖ କାତି (Ventrals)ରେ ଗୋଟିଏ ବା ଦୁଇଟି କଳା ଅର୍ଦ୍ଧବୃତ୍ତାକାର ଦାଗ ଥାଏ । ବେକଠାରୁ ଦେହର ଅଧାଯାଏଁ ଏହି ଦାଗଗୁଡ଼ିକ କଳା ଓ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ; କିନ୍ତୁ ଦେହର ଅଧାଠାରୁ ମଳଦ୍ୱାର ଯାଏଁ ଏହି ଦାଗଗୁଡ଼ିକ ଫିକା ବାଦାମୀ

ଓ ଅସ୍ପଷ୍ଟ । ପ୍ରତି ପେଟପାଖ କାତିର ଦୁଇପ୍ରାନ୍ତ ଆଡ଼କୁ ଫିକା ମାଟିଆ କଳାରଙ୍ଗର ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଦାଗ ଥାଏ । ଲାଞ୍ଜତଳ କାତି (Subcaudals) ଉପରେ କୌଣସି ଦାଗ ନଥାଏ ।

ଶଳ୍କ ସଜ୍ଜା :

ଏହାର ଦେହର କାତିଗୁଡ଼ିକ ନୌତଳାକାର (keeled) ଓ ଚକ୍‌ଚକ୍ କରେ ନାହିଁ । ଏହି ନୌତଳାକାର କାତି ଥିବା ଯୋଗୁଁ ସାପର ପିଠିକୁ ଛୁଇଁଲେ ଖଦଡ଼ିଆ ଲାଗେ । ଶରୀରର ମଝି ଅଂଶରେ ପିଠି ଉପର କାତି ୨୯ରୁ ୩୧ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ମୁଣ୍ଡ ଉପର କାତିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ପିଠି ଉପର କାତିପରି ସାନସାନ, ନୌତଳାକାର ଓ ଖପରଲି ପରି ଗୋଟିକ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ । ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ (Supralabial) ସଂଖ୍ୟା ୧୦-୧୨ । ସେଥିରୁ ଚତୁର୍ଥ ଢାଲଟି ବୃହତ୍ତମ । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଳ ଆଖିକୁ ଛୁଏଁ ନାହିଁ । ଆଖି ଚାରିପାଖରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଛୋଟଶଳ୍କ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଅଧଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ (Infralabial) ସଂଖ୍ୟା ୫ଟି । ତଳପାଟିରେ ଗୋଟିଏ ହଳ ଅବଜିହ୍ୱା (Sublingual) ଢାଲ ଥାଏ । ଚିବୁକୀୟ ରେଖା (Mental groove) ମଧ୍ୟ ଥାଏ । ଉଭୟ ତୁଣ୍ଡୀୟ (Rostral) ଓ ଚିବୁକୀୟ (Mental) ଢାଲ ତ୍ରିଭୁଜାକାର । ପେଟତଳ କାତି ଓସାରିଆ ଓ ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରାୟ ୧୬୦-୧୭୦ଟି । ଲାଞ୍ଜ ତଳକାତି ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରାୟ ୪୫-୬୦ଟି । ମଳଦ୍ୱାର ଉପର କାତି ଗୋଟିକିଆ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ଉଭୟ ଦିବା ଓ ରାତ୍ରିଚର । ଏହା ସାଧାରଣତଃ ଖରା ପଡୁଥିବା ଖୋଲା ଜାଗାରେ ବାସ କରେ । ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଏହା କୁଣ୍ଡଳୀ ପକାଇ ରହେ ଓ ତାର ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡଳୀର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରେ ରହିଥାଏ । ଦେଖିବାକୁ ଏହା ଏକ ମାନ୍ଦା ସାପପରି ମନେହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲେ ଏହା ଅବିରାମ ଭାବରେ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଫଁ ଫଁ ଶବ୍ଦ କରେ ଓ ଢେଙ୍କୁଁପିଡ଼ି ଜୋରରେ କାମୁଡ଼ି ଧରେ । ଭାରତରେ ଯେତେ ସାପ ଅଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ାର ଗର୍ଜନ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ । କ୍ଷେତ ବାଡ଼ିରେ କାମ କରୁଥିବାବେଳେ ବୁଦା ତଳେ ଥିବା ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା ଉପରେ ହାତ ବା ଗୋଡ଼ ପଡ଼ିଗଲେ ଏହା କାମୁଡ଼ିଦିଏ କିମ୍ବା ରାତିରେ ଅନ୍ଧାରରେ ତାକୁ କୁଦିଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା କାମୁଡ଼ି ଥାଏ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏହା ପାହାଡ଼ିଆ ଜଙ୍ଗଲିଆ ଅଞ୍ଚଳ, ବିଲବାଡ଼ି, ଉଇହୁଙ୍କା, ମୂଷାଗାତ, ପଥର ବା ଇଟାଗଦା ମଧ୍ୟରେ ବା କିଆବୁଦା ଥିବା ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସକରେ । ଏହା ଏଣ୍ଡୁଅ, ମୂଷା,

କଙ୍କଡ଼ା, କଙ୍କଡ଼ାବିଛା, ପକ୍ଷୀ ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କୁ ଖାଏ । ମାତ୍ର ମୂଷା ଖାଇବାକୁ ଏହା ଖୁବ୍ ଭଲପାଏ । ଛୁଆ ସାପମାନେ ବେଳେବେଳେ ନିଜ ଜାତିର ବା ଅନ୍ୟ ଜାତିର ଛୋଟସାପଙ୍କୁ ଖାଇଯାଆନ୍ତି ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଈ ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା 'ମେ'ରୁ 'ଜୁଲାଇ' ମାସ ମଧ୍ୟରେ ଥରକେ ୨୦ରୁ ୪୦ ଯାଏଁ ଛୁଆ ଜନ୍ମକରେ । ଛୁଆମାନଙ୍କ ଦେହରେ ବଡ଼ମାନଙ୍କ ପରି ଚେନ୍ ପରି ଦାଗ ଥାଏ । ଛୁଆମାନେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ସାପଙ୍କ ପରି ବିଷାକ୍ତ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ କମ୍ ପରିମାଣର ବିଷ ବାହାରେ ।

ବିଷ :

ଏହାର ବିଷଦାନ୍ତ ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା । ତେଣୁ ଏହା ଯେଉଁ ଚୋଟ ବସାଏ, ସେଥିରେ ବିଷ ମାଂସପେଶୀର ଖୁବ୍ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଥାଏ । ଏହି ବିଷ ଶରୀରର ରକ୍ତ ଉପରେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୁଏ । ଦଂଶିତ ଅଂଶ ଫୁଲିଯାଏ, ଯନ୍ତ୍ରଣା ହୁଏ ଓ କଳା ପଡ଼ିଯାଏ । କ୍ଷତରୁ ଲାଲ୍‌ବର୍ଣ୍ଣର ତରଳ ପଦାର୍ଥ ନିର୍ଗତ ହୁଏ ଓ ଏହା ବନ୍ଦ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦେହର ବିଭିନ୍ନ ଦ୍ୱାର ଦେଇ ରକ୍ତସ୍ରାବ ହୁଏ । କ୍ଷତସ୍ଥାନ ପଚିଯାଏ ଓ ରକ୍ତ ଦୂଷିତ ହୋଇ ରୋଗୀର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ ।

ମନ୍ତବ୍ୟ :

ଅନେକ ଲୋକ 'ଥୁଣ୍ଟା ବୋଡ଼ା' (Common Sand Boa) ସାପକୁ ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା ବୋଲି ଭୁଲରେ ମନେକରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଥୁଣ୍ଟା ବୋଡ଼ାଠାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ାର ପାର୍ଥକ୍ୟ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ଥୁଣ୍ଟା ବୋଡ଼ାର ପିଠି ଉପର ଦାଗଗୁଡ଼ିକ ଇତସ୍ତତଃ ପଡ଼ିଥାଏ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆକୃତିର ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ାର ପିଠି ଉପରେ ୩ଧାଡ଼ି ଉପବୃତ୍ତାକାର ବଳୟାକାର ଚିହ୍ନ ଚେନ୍‌ପରି ବେକଠାରୁ ଲାଞ୍ଜ ଆରମ୍ଭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବିଥାଏ । ଥୁଣ୍ଟାବୋଡ଼ାର ଲାଞ୍ଜଟି ଅତି ସାନ ଓ ଥୁଣ୍ଟାଳିଆ, କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ାର ଲାଞ୍ଜର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଓ ଥୁଣ୍ଟାଳିଆ ନୁହେଁ । ଥୁଣ୍ଟାବୋଡ଼ାର ପେଟତଳ କାତି (Ventrals) ଓସାରିଆ; କିନ୍ତୁ ଉଭୟ ପାଖକୁ ବିସ୍ତୃତ ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ାର ପେଟତଳ କାତି ଓସାରିଆ ଓ ଉଭୟ ପାଖକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ।

5.4.1.2. ଧୂଳିନାଗ :

ଇଂରାଜୀ ନାମ – Saw scaled viper ବା Phoorsa ବା Echis ବା Side Winder ବା Carpet Viper

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Echis carinatus

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ଧୂଳିନାଗ

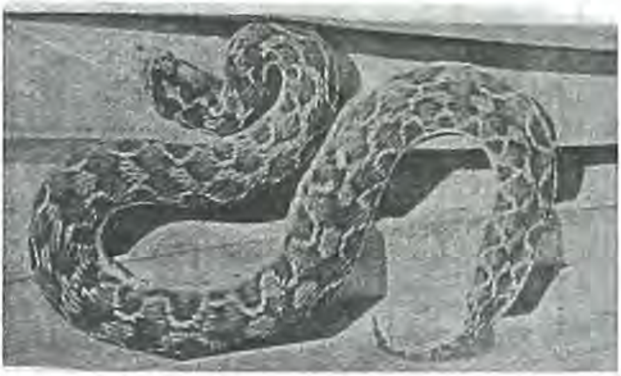

ଚିତ୍ର ନଂ ୨୧ - ଧୂଳି ନାଗ

ଆକୃତି :

ଏହା ଏକ ସାନ ଆକୃତିର ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରାୟ ୩୦ ସେ.ମି.ରୁ ୫୦ ସେ.ମି. । ସର୍ବାଧିକ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୮୦ ସେ.ମି. । ଏହାର ମୁଣ୍ଡ ବେକଠାରୁ ଓସାରିଆ ଓ ତ୍ରିଭୁଜାକାର । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଚଢ଼େଇର ପାଦଚିହ୍ନ ପରି ଏକ ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ଏହାର ଦେହର ରଙ୍ଗ ବାଦାମୀ ଧୂସର । ଦେହ ମୋଟାସୋଟା । ପିଠିର ଦୁଇପାଖକୁ ଧଳାରଙ୍ଗର ଦୁଇଟି ତରଙ୍ଗାୟିତ ଗାର ପଡ଼ିଥାଏ । ପିଠି ଉପରେ ଧଳାରଙ୍ଗର ଅନେକ ଦାଗ ଥାଏ । ଏହି ଦାଗଗୁଡ଼ିକ ପିଠି କରର ଧଳାରଙ୍ଗର ତରଙ୍ଗାୟିତ ଗାରକୁ ପ୍ରାୟ ସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତି । ପେଟପାଖର ରଙ୍ଗ ଧଳା ଓ ତା ଉପରେ ବାଦାମୀ ରଙ୍ଗର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଦାଗ ଥାଏ । ଲାଞ୍ଜଟି ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ାର ଲାଞ୍ଜପରି ସାନ । ଚକ୍ଷୁ ତାରା ଅଣ୍ଡାକାର ଓ ଭୂଲମ୍ବ ଭାବେ ଅବସ୍ଥିତ । ନାକ ଓ ଆଖି ମଧ୍ୟରେ ଗର୍ତ୍ତ ନଥାଏ ।

ଶଳ୍କ ସଜ୍ଜା :

ଏହାର ଦେହର କାତିଗୁଡ଼ିକ ଅତି ନୌତଳାକାର (Keeled) । ବେକର ପଛଆଡ଼କୁ ଥିବା ପିଠିର ଦୁଇପାଖର ପ୍ରତି ନୌତଳାକାରର କାତିର ମଝିର ହୁଡ଼ା ଅଂଶ କରତ ଦାଢ଼ ପରି ଦନ୍ତୁରିତ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ଏହାକୁ 'କରତ କାତିଆ ବୋଡ଼ା' (Saw scaled viper) ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି ସ୍ଥାନର ଯେ କୌଣସି ଏକ କାତିକୁ ନେଇ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖିଲେ ଏହି କରତ ଦାଢ଼ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିହେବ । ଏହାର ମୁଣ୍ଡ ଉପର କାତିଗୁଡ଼ିକ ସାନସାନ ଓ ଗୋଟିକ ଉପରେ ଅନ୍ୟଟି ଚଢ଼ିକରି ରହିଥାଏ । ଏହାର ଦେହର ମଝି ଅଂଶରେ

ପିଠି ଉପର କାତି ୩୦ରୁ କମ୍ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ଏହାର ଲାଞ୍ଜତଳ କାତିଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିକିଆ, ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା ପରି ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ନୁହେଁ । ସେଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ୨୪ରୁ ୨୫ଟି ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏଇଟି ସାନ ସାପଟିଏ ହେଲେ କଅଣ ହେବ ଏହା ଅତି ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରକୃତିର । ସାମାନ୍ୟ ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲେ ଦେହକୁ ବଙ୍କାଇ ରଖି ଇଂରାଜୀର '8' ଆକାର ଧାରଣ କରେ । ଏହି ସମୟରେ ଏହା ନିଜର କୁଣ୍ଡଳୀକୁ ପରସ୍ପର ସହ ଲଗାଇ କାତି ଘଷେ । ଫଳରେ ବାଲି କାଗଜକୁ କାଠରେ ଘଷିଲେ ବା କରତଦ୍ୱାରା କାଠ କାଟିଲେ ଯେପରି ଶବ୍ଦ ହୁଏ ସେହିପରି ଶବ୍ଦ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଏହାଛଡ଼ା ସେ ମଧ୍ୟ ଜୋରରେ ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା କରି ଫଁ ଫଁ ଶବ୍ଦ କରେ । ଦଂଶନ କରିବାକୁ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ପାଖରେ ଥିଲେ ଧୂଳିନାଗ ଟିକିଏ ମଧ୍ୟ ଇତସ୍ତତଃ ନହୋଇ ହଠାତ୍ ଆସି କାମୁଡ଼ି ଦିଏ । ଏହା ପାର୍ଶ୍ୱଗତି (Side winding) ଦ୍ୱାରା ଖୁବ୍ କ୍ଷିପ୍ରବେଗରେ ଗତି କରିପାରେ ।

ପ୍ରଖର ସୂର୍ଯ୍ୟୋତ୍ତାପ ଏହାକୁ ଭଲ ଲାଗେ । ତେଣୁ ଉଦୁଉଦିଆ ଖରାବେଳେ ଏହାକୁ ବାଲି ଉପରେ କିମ୍ବା ପଥର ତଳେ ଶୋଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଅନେକ ସମୟରେ ଏହା ଦୁଇଥର ବକ୍ରହୋଇ ଇଂରାଜୀ 'S' ଅକ୍ଷର ପରି ରହିଥାଏ । ଏହାର ମୁଣ୍ଡ ଏହି ସମୟରେ ଏହି ବକ୍ରାବସ୍ଥାର କେନ୍ଦ୍ରରେ ଥାଏ । ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକ ରାତ୍ରିଚର ସାପ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏମାନେ ଘଞ୍ଚ ଜଙ୍ଗଲ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଦୌ ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଶୁଷ୍କ, ବାଲିଆ, ବୁଦୁବୁଦିଆ ଟାଙ୍ଗର ଅଞ୍ଚଳରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଦିନବେଳେ ପଥରତଳେ, ବୁଦାରେ ବା ଗାତ୍ରରେ ଲୁଚି ରହନ୍ତି ଓ ରାତିରେ ଖାଦ୍ୟ ଅନ୍ୱେଷଣରେ ବାହାରନ୍ତି । ଏଣ୍ଡୁଅ, ବେଙ୍ଗ, କଙ୍କଡ଼ା, ବିଛା, ସାତକାମୁଡ଼ା ପୋକ ଆଦି ଏମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଇସାପ ଏପ୍ରିଲ୍‌ରୁ ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ୪ରୁ ୮ଟି ଯାଏଁ ଛୁଆ ଜନ୍ମ କରେ ।

ବିଷ :

ଏହା ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଆକୃତିର ସାପ । ଏଣୁ ଏହାର ଦଂଶନରେ କମ୍ ପରିମାଣର ବିଷ କ୍ଷତ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରେ । ଏହାର ଦଂଶନରେ ଶୀଘ୍ର ମୃତ୍ୟୁ ହେବାର ଭୟ ନଥାଏ ।

ରକ୍ତରେ ଫାଇବ୍ରିନ୍ ନାମକ ପଦାର୍ଥ ଥାଏ ଯାହା ରକ୍ତକୁ ଜମାଟ ବାନ୍ଧିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଧୂଳିନାଗର ବିଷ ରକ୍ତର ଫାଇବ୍ରିନ୍‌କୁ ଅକାମୀ କରିଦିଏ । ଫଳରେ ଶରୀରର ବିଭିନ୍ନ ଦ୍ୱାରଦେଇ ରକ୍ତସ୍ରାବ ହୁଏ । କିଛିଦିନ ପରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଉପସର୍ଗ ଦେଖାଦେଇ ରୋଗୀର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ ।

କିନ୍ତୁ ଏହାର ଦଂଶନମାତ୍ରେ ଯଥାଶୀଘ୍ର ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍ ସାହାଯ୍ୟରେ ଚିକିତ୍ସା କଲେ ରୋଗୀ ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ କରେ ।

5.4.2. ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା ବା Pit Viper (Cortalinae)

5.4.2.1. କଟକଟିଆ ନାଗ :

ଇଂରାଜୀ ନାମ — Bamboo pit viper, Bamboo snake
ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ — Trimeresurus Gramineus
ଓଡ଼ିଆ ନାମ — କଟକଟିଆ ନାଗ

ଚିତ୍ର-ନଂ ୨୨ - କଟକଟିଆ ନାଗ

ଆକୃତି :

ଏହା ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରାୟ ୪୦ ସେ.ମି.ରୁ ୮୦ ସେ.ମି. । ଦେହର ବର୍ଣ୍ଣ ଫିକା ସବୁଜ । ଏହାର ପିଠି ଉପରେ ଛୋଟ ଛୋଟ କଳାରଙ୍ଗର ଦାଗ ଇତସ୍ତତଃ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏହାର ମୁଣ୍ଡ ଚେପ୍ଟା, ଓସାରିଆ ଓ ତ୍ରିଭୁଜାକାର । ବେକ ଖୁବ୍ ସରୁଆ । ନାକପୁଡ଼ା ଓ ଆଖି ମଧ୍ୟରେ ଗର୍ତ୍ତଥାଏ । ଲାଞ୍ଜଟି ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା ବା ଧୂଳିନାଗର

ଲାଞ୍ଜପରି ହଠାତ୍ ସାନ ନହୋଇ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଲମ୍ବାଳିଆ । ଆଖିପୁଅ ଅଣ୍ଡାକୃତି ଓ ଭୂଲମ୍ବ ଭାବେ ଅବସ୍ଥିତ । ପିଠିର ଦୁଇ କଡ଼ରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କରି ଧଳା ବା ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ଗାର ପଡ଼ିଥାଏ । ଏହି ଗାର ବେକଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଲାଞ୍ଜର କିଛି ଅଂଶଯାଏ ଲମ୍ବିଥାଏ ।

ଶଲ୍କସଜ୍ଜା :

ଏହାର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ସାନ ସାନ କାତି (Scales) ଥାଏ । ପିଠି ଉପର କାତିଗୁଡ଼ିକ ସାମାନ୍ୟ ନୌତଳାକାର (Keeled) । ସାପର ଦେହର ମଝିଅଂଶରେ ଏହି ପିଠି ଉପର କାତିଗୁଡ଼ିକ ୨୧ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ପେଟତଳ କାତି (Ventrals) ସଂଖ୍ୟା ୧୪୫ରୁ ୧୭୫ । ଲାଞ୍ଜତଳର କାତି ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ସେଗୁଡ଼ିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ୫୩ରୁ ୭୫ ମଧ୍ୟରେ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷବାସୀ ସର୍ପ । ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ରାତ୍ରିଚର । ଦିନବେଳେ ଖୋଲା ଜାଗାରେ ଶୁଏ । ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ତାର ଲମ୍ବା ଲାଞ୍ଜକୁ ଗୋଟିଏ ଗଛଡାଳରେ ଗୁଡ଼ାଇ ସେହି ଗଛଉପରେ ବିଶ୍ରାମ ନିଏ । ଗଛର ପତ୍ରର ରଙ୍ଗ ସବୁଜ ଓ ସାପର ଦେହର ରଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ସବୁଜ । ତେଣୁ ପତ୍ରର ସବୁଜରଙ୍ଗ ସହିତ ଏହାର ଦେହର ରଙ୍ଗ ମିଶି ଯାଉଥିବାରୁ, ପତ୍ର ଗହଳରେ ଥିବାବେଳେ ଏହାକୁ ସହଜରେ ଦେଖି ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଏହାକୁ ବିରକ୍ତ କଲେ ବା ଆଘାତ କଲେ ଏହା ଦେହକୁ ସିଧାକରି ବାରମ୍ବାର ଝୁଙ୍କି ଚୋଟ ମାରେ । ତାର ଏହି ବାରମ୍ବାର ଝୁଙ୍କି ଚୋଟମାରିବା ପ୍ରକୃତି ଯୋଗୁଁ ଲୋକେ ତାକୁ 'ନାଗ' ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ପବନ ବହିଲାବେଳେ ବାଉଁଶବୁଦାରୁ 'କଟକଟ' ଶବ୍ଦ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଲୋକମାନଙ୍କର ଧାରଣା ଯେ, ବାଉଁଶ ବୁଦାରେ ରହୁଥିବା ପୂର୍ବୋକ୍ତ 'ନାଗ'ଟି ଏହି 'କଟକଟ' ଶବ୍ଦ କରୁଛି । ତେଣୁ ଲୋକେ ତାକୁ 'କଟକଟିଆ ନାଗ' କୁହନ୍ତି ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏହା ଥଣ୍ଡା, ଗହଳିଆ, ବୁଦାଳିଆ ଗଛରେ ଓ ବାଉଁଶ ଗଛରେ ବାସ କରେ । ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ବେଙ୍ଗ, ଝିଟିପିଟି, ଏଣ୍ଡୁଅ, ମୂଷା ଓ ଛୋଟ ଚଢ଼େଇଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ଆକାରରେ ଖାଏ ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଈ ସାପ ଥରକରେ ୪/୫ଟି ଛୁଆ ଜନ୍ମ କରେ । ଛୁଆମାନେ ନିଜର ଲାଞ୍ଜକୁ ଇତସ୍ତତଃ ହଲାନ୍ତି । ଫଳରେ ଛୋଟ ବେଙ୍ଗ ଓ ଏଣ୍ଡୁଅମାନେ ଏହାକୁ ଦେଖି ଖାଦ୍ୟ ବୋଲି ଭାବି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସନ୍ତି ଓ ନିଜେ ସାପର ଆହାର ବନନ୍ତି ।

ବିଷ :

ଏହା ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ସାପ ଓ ଏହାର ବିଷ ସେତେ ଉତ୍କଟ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଏ ସାପର ଦଂଶନ ସେତେ ମାରାତ୍ମକ ନୁହେଁ । ଏହାର ଦଂଶନରେ ପ୍ରଥମରେ ରୋଗୀକୁ ବାନ୍ତି ମଡ଼ାଏ ଓ ପରେ ପରେ ବାନ୍ତି ହୁଏ । ଏହାପରେ ସାମାନ୍ୟ ଜ୍ୱର ଆସେ । କାମୁଡ଼ା ସ୍ଥାନଟି ଜଳାପୋଡ଼ା କରେ ଓ ଫୁଲିଯାଏ । କ୍ଷତସ୍ଥାନର ଚାରିପାଖ ବିବର୍ଣ୍ଣ ଦେଖାଯାଏ ଓ ବେଳେବେଳେ ସେ ଜାଗାଟି ପଚିଯାଏ । କ୍ରମଶଃ ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ମଧ୍ୟରେ ରୋଗୀର ଅସୁସ୍ଥତା ଆପେ ଆପେ ଦୂର ହୋଇଯାଏ ଓ ରୋଗୀ ବିନା ଚିକିତ୍ସାରେ ଭଲ ହୋଇଯାଏ ।

ଏହି ସାପର ଦଂଶନରେ ମୃତ୍ୟୁର ଆଶଙ୍କା ସେତେ ନ ଥିବାରୁ ଏହାର ବିଷକୁ ନଷ୍ଟ କରିବାପାଇଁ ‘ସର୍ପ ବିଷହାରକ’ (ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍) ତଆରି ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଛୋଟ ସାପର କାମୁଡ଼ା ସେତେ ବିପଜ୍ଜନକ ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ୬୦ ସେ.ମି.ରୁ ବଡ଼ ଆକୃତିର ସାପ କାମୁଡ଼ିଲେ ମୃତ୍ୟୁର ଆଶଙ୍କା ଥାଏ ।

●

6. ଓଡ଼ିଶାର ବିଷହୀନ ସାପ

ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚିତ ବିଷାକ୍ତ ସାପମାନଙ୍କୁ ବାଦ୍‌ଦେଲେ ଆଉ ଯେତେପ୍ରକାର ସାପ ଦେଖାଯାନ୍ତି ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ବିଷହୀନ । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ସତ୍ୟ ଯେ, ଅଧିକାଂଶ ବିଷହୀନ ସାପ ନିଜର ଖାଦ୍ୟ ଜୀବକୁ ବିଷଦ୍ୱାରା ମାରି ଖାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ବିଷାକ୍ତ ସାପମାନଙ୍କ ପରି ବିଷଦାନ୍ତ ବା ବିଷଥଳୀ ନଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଟିର କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥିରୁ ଯେଉଁ ରସ କ୍ଷରିତ ହୁଏ, ସେହି ରସଗୁଡ଼ିକ ସାମାନ୍ୟ ପରିମାଣରେ ବିଷାକ୍ତ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଷାକ୍ତ କହିଲେ ଯେ ବହୁତ ଭୁଲ ହୋଇଯିବ, ଏପରି ନୁହେଁ ।

କିନ୍ତୁ ଏହି ସାପମାନଙ୍କର ପାଟିରୁ ଯେଉଁ ବିଷାକ୍ତ ରସ କ୍ଷରିତ ହୁଏ ସେଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍ କମ୍ ମାତ୍ରାରେ ବିଷାକ୍ତ । ଫଳରେ ଏହି ସାପମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ବା ଅନ୍ୟ ବୃହଦାକାର ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ କାମୁଡ଼ିଲେ ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ବା ଉକ୍ତ ପ୍ରାଣୀଠାରେ ବିଷକ୍ରିୟାର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ ।

ତେଣୁ ଆମେ ସେହି ସାପମାନଙ୍କୁ ବିଷହୀନ ସାପ ବୋଲି କହିବା ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା କେତେକ ବିଷହୀନ ସାପ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

6.1. ତେଲିଆ ସାପ :

ଇଂରାଜୀ ନାମ — Common blind snake, Common worm snake
ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ — Typhlina bramina
ଓଡ଼ିଆ ନାମ — ତେଲିଆ ସାପ, ଅନ୍ଧସାପ, ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ

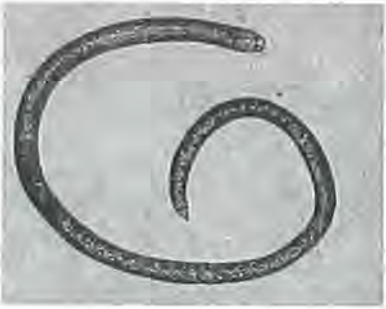

ଚିତ୍ର ନଂ ୨୩ - ତେଲିଆ ସାପ

ଆକୃତି :

ଏହା ଗୋଟିଏ ଅତି ଛୋଟ ସାପ । ଦେଖିବାକୁ ଜିଆପରି । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୧୦ ସେ.ମି.ରୁ ୧୫ ସେ.ମି. । ଦେହ ଚିକ୍କଣିଆ । ଦେହରେ ଧୂଳିମଳି ଲାଗେ ନାହିଁ । କାତିଗୁଡ଼ିକ ସବୁବେଳେ ଚକ୍‌ଚକ୍ କରୁଥାଏ । ତେଣୁ ଲୋକେ ଏହାକୁ 'ତେଲିଆ ସାପ' କୁହନ୍ତି । ଏହାର ଆଖିଗୁଡ଼ିକ ଅତି ସାନ ଓ ଶଳ୍କଦ୍ୱାରା ଆବୃତ । ତେଣୁ ଖାଲି ଆଖିରେ ସହଜରେ ବାରି ହୁଏନି । ତେଣୁ ଏହାକୁ 'ଅନ୍ଧ ସାପ' ମଧ୍ୟ କୁହନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ଏହାର ଦେହର ମୋଟେଇ ସବୁଆଡ଼େ ପ୍ରାୟ ସମାନ । ମୁଣ୍ଡ ଓ ଲାଞ୍ଜ ଥୁଣ୍ଟା, ଆଖି ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖା ନ ଯାଉ ଥିବାରୁ କେଉଁ ପାଖଟି ମୁଣ୍ଡ ଓ କେଉଁ ପାଖଟି ଲାଞ୍ଜ ସହଜରେ ଜାଣିହୁଏ ନାହିଁ । ଏହାର ଦେହର ରଙ୍ଗ ବାଦାମୀ ଲାଲ୍‌ରୁ ହାଲୁକା ଚକୋଲେଟ୍ । ଦେହ ଉପରେ କୌଣସି ଚିହ୍ନ ନ ଥାଏ । ପେଟପାଖ ପିଠିପାଖ ଅପେକ୍ଷା ହାଲୁକା ରଙ୍ଗର । ମୁଣ୍ଡ ଦେହଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ । ଲାଞ୍ଜ ଅତି ସାନ । ମଳଦ୍ୱାର ଲାଞ୍ଜର ଅଗ ଆଡ଼କୁ ଥାଏ । ଲାଞ୍ଜ ଅଗରେ କଣ୍ଟାପରି ଏକ ମୁନିଆଁ ଅଂଶ ଥାଏ । ଏହାର କେବଳ ଉପର ପାଟିରେ ଦାନ୍ତ ଥାଏ ।

ଶଳ୍କ ସଜ୍ଜା :

ଏହାର ଶଳ୍କଗୁଡ଼ିକ ଅତି ସାନ । ଖପରିଲି ପରି ଦେହସାରା ସଜା ହୋଇଥାଏ । ପିଠି ଓ ପେଟର ଶଳ୍କ ଏକାଭଳି । ଦେହ ଚାରିପାଖରେ ଶଳ୍କଗୁଡ଼ିକ ୨୦ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ଏହାର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ତୁଣ୍ଡୀୟ (Rostral), ନାସା (Nasal) ଓ ପୂର୍ବ ଅକ୍ଷିକ (Preocular) ଢାଲଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼ବଡ଼ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ଦିନବେଳେ ମାଟିତଳେ ଲୁଚି ରହେ । କେବଳ ରାତିରେ ଭୂଇଁ ଉପରକୁ ଆସେ । ଏହା ଏକ ଅତି ନିରାପଦ ସାପ । ଆଦୌ କାମୁଡ଼େ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହାକୁ ଖାଲି ହାତରେ ମଧ୍ୟ ଧରାଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ହାତରେ ଧରିବାମାତ୍ରେ ଏମାନେ ନିଜ ମଳଦ୍ୱାରରୁ ଧଳା ରଙ୍ଗର ଏକ ଦୁର୍ଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ରସ ହାତରେ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ନିଜର ଲାଞ୍ଜର ଗୋଜିଆ ଅଂଶକୁ ଆମ ଦେହରେ ଗେଞ୍ଜିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଭୂଇଁ ଉପରେ ଗତି କଲାବେଳେ ଲାଞ୍ଜ ଅଗରେ ଥିବା ମୁନିଆ ଅଂଶଟି ତାକୁ ଗତି କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ସେ ଏହି ମୁନିଆ ଅଂଶଟିକୁ ମାଟିରେ ଗେଞ୍ଜି ଠେଲି ହୋଇ ଆଗକୁ ଗତି କରେ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏହା ଓଦାଳିଆ ଓ ହାଲୁକା ମାଟିଥିବା ଅଞ୍ଚଳରେ ଭୂଇଁରେ ଗାତକରି ବାସ କରେ । ଏହାକୁ ବେଳେବେଳେ କାଠଗଡ଼ ତଳେ, ପଚା ପତର ଗଦାତଳେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କୀଟପତଙ୍ଗଙ୍କର ଶୂକ (Larva), ଝିଆ, ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଓ ଉଇଙ୍କର ଅଣ୍ଡା ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ ।

ପ୍ରଜନନ :

ବିଶେଷଜ୍ଞ R. Whitakerଙ୍କ ମତରେ ଏହି ଜାତିର ସବୁ ସାପ ମାଈ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯୌନ ମିଳନ ନ ହୋଇ ବଂଶବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ (parthenogenesis) । ଏହି ସାପ ୫ରୁ ୮ଟି ନିଜେ ନିଜେ ସମାୟିତ ହୋଇଥିବା (Self fertilized) ଅଣ୍ଡା ଦିଏ । କିନ୍ତୁ କେଉଁ ମାସରେ ସେ ଅଣ୍ଡା ଦିଏ, ଏହା ଠିକ୍ ରୂପେ ଜଣା ନାହିଁ ।

ମନ୍ତବ୍ୟ :

ଏହାର ମୁଣ୍ଡପାଖ ଓ ଲାଞ୍ଜପାଖ ଥୁଣ୍ଟା ଓ ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରାୟ ଏକାଭଳିଆ । ଆଖି ସାନ ସାନ ହେତୁ ଜଣା ପଡ଼େନି । ତେଣୁ ଭୁଲରେ ଲୋକେ ଏହାର ଦୁଇଟି ମୁଣ୍ଡ ଅଛି ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହାକୁ ଭୁଲରେ 'ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ' ବୋଲି କୁହନ୍ତି ।

6.2. ଥୁଣ୍ଟା ବୋଡ଼ା :

ଇଂରାଜୀ ନାମ – Common Sand Boa, Russel's Earth Snake, Common Earth Snake, Red Earth Boa

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Eryx conicus

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ବୋଡ଼ା, ଥୁଣ୍ଟା ବୋଡ଼ା

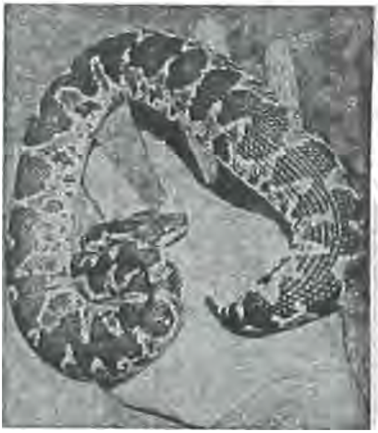

ଚିତ୍ର ନଂ ୨୪ - ଥୁଣ୍ଟା ବୋଡ଼ା

ଆକୃତି :

ଏହା ଏକ ସାନ ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୫୦ ସେ.ମି.ରୁ ୧ ମିଟର । ଦେହ ମୋଟା ସୋଟା । ପିଠିର ରଙ୍ଗ ହଳଦିଆ ବା ବାଦାମୀ ବା ମାଟିଆ । ଦେହସାରା ଗାଢ଼ ଚକୋଲେଟ୍ ରଙ୍ଗର ଚିହ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆକୃତି ନ ଥାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ୩ ଧାଡ଼ିରେ ଥାଏ ଓ ବେକଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଲାଞ୍ଜ ଶେଷଯାଏ ଥାଏ । ସେଥିରୁ ମେରୁଦଣ୍ଡ ଉପରେ ଥିବା ଧାଡ଼ିର ଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼ ଆକୃତିର ଓ ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଥିବା ଦାଗଗୁଡ଼ିକ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସାନ ଆକୃତିର । ପ୍ରତିଦାଗର ବାହାର ଚାରିପାଖ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର କାତିଦ୍ୱାରା ବେଷ୍ଟିତ ହୋଇଥାଏ । ଦୁଇ ପାଖାପାଖି ଚିହ୍ନର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଦେହ ରଙ୍ଗର କାତି ଥାଏ । ମାତ୍ର ଲାଞ୍ଜ ଆଡ଼କୁ ଥିବା ଦାଗ ଚାରିପାଖରେ କେବଳ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର କାତି ଥାଏ ।

ଏହାର ମୁଣ୍ଡ ବେକଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ । ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟି ସାନ । ଆଖିପୁଅ ଅଣ୍ଡାକାର ଓ ଭୂଲମ୍ବଭାବେ ଅବସ୍ଥିତ । କନୀନିକା ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର । ମୁଣ୍ଡର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ କଳାଦାଗ ଥାଏ । ଏହି ଦାଗ ନାକଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଆଖିର ତଳଅଂଶ ଉପରଦେଇ ଶେଷ ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲର (Supralabial) ଉପର ଯାଏ ବିସ୍ତୃତ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଦାଗ କୌଣସି ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲକୁ ଛୁଏଁ ନାହିଁ । ଏହି ଦାଗ ଯୋଗୁଁ କନୀନିକାର ତଳ ଅଂଶରେ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ କଳାଦାଗ ଦେଖାଯାଏ । ଫଳରେ କନୀନିକାର ଉପର ଅଂଶ ହଳଦିଆ; କିନ୍ତୁ ନିମ୍ନାଂଶ କଳାରଙ୍ଗର ହୋଇଥାଏ ।

ଏହାର ଲାଞ୍ଜ ଅତି ସାନ ଓ ଥୁଣ୍ଟାଳିଆ, ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ ୪-୫ ସେ.ମି. । ଏହା ପ୍ରାୟ ଏକ କୋନ୍ ଆକୃତିର । ଏଣୁ ଅନେକ ଏହାର ଲାଞ୍ଜ ପାଖଟି ଏକ ମୁଣ୍ଡପାଖ ବୋଲି ଭୁଲରେ ଧାରଣା କରନ୍ତି ଓ ଏହାର ଦୁଇଟି ମୁଣ୍ଡ ଅଛି ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ଏହାର ମୁହଁର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶ ସାମାନ୍ୟ ଗୋଜିଆ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ତାକୁ ଭୂଇଁରେ ଗାତ ଖୋଳିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।

ଶଲ୍କସଜ୍ଜା :

ଏହାର ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ତୁଣ୍ଡୀୟ (Rostral) ଓ ଦୁଇଟି ନାସା (Nasal) ଢାଲ, ଏହିପରି ୩ଟି ଶଲ୍କ ବଡ଼ । ବାକି ସବୁ ଶଲ୍କ ସାନ । ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ ୧୩ଟି । ଦେହର ଶଲ୍କଗୁଡ଼ିକ ସାନ ସାନ ଓ ୪୦-୪୭ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ପିଠି ଉପର ଓ ଲାଞ୍ଜ ଉପର ଶଲ୍କ ନୌତଳାକାର (Keeled) କିନ୍ତୁ ପାର୍ଶ୍ୱର ଶଲ୍କ ଚିକ୍କଣ । ପେଟ ତଳର କାତି ଓସାରିଆ; ମାତ୍ର ଦୁଇପାଖକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ନୁହେଁ ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ୧୬୯ଟି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କେତେକ

ଗୋଟିଏ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଗୋଟିକିଆ ଓ ଅନ୍ୟପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଲାଞ୍ଜତଳ କାତି (Subcaudals) ପେଟତଳ କାତି ଭଳିଆ ଗୋଟିକିଆ ଓ ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ନୁହେଁ ଏବଂ ସଂଖ୍ୟାରେ ୨୦ଟି । ମଳଦ୍ୱାର ଉପର କାତି ଗୋଟିକିଆ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ନିଜର ଗୋଜିଆ ମୁହଁ ସାହାଯ୍ୟରେ ବାଲିଆମାଟି ବା ହାଲୁକା ମାଟିରେ ଅଗଭୀର ଗାତ ଖୋଳି ସେଥିରେ ଲୁଚି ରହେ । ଏହା ଅତି ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରକୃତିର । ଟିକିଏ ଛୁଇଁଦେଲେ ଚଟ୍‌କରି କାମୁଡ଼ିଦିଏ ଓ କିଛିସମୟ ପାଇଁ ଜୋରରେ କାମୁଡ଼ି ଧରେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଏକ ମାଦ୍ଧା ସାପ । ଏହାର ପ୍ରକୃତି ହେଉଛି କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ନିଜ ମୁଣ୍ଡକୁ ନିଜ ଶରୀର ତଳେ ଲୁଚାଇବା ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ବେଙ୍ଗ, ମୂଷା, ଏଣ୍ଡୁଅ ଇତ୍ୟାଦି ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ । ଏହା ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲାପରେ ମୂଷା ଗାତ ମଧ୍ୟକୁ ପଶି ମୂଷା ଖୋଜେ କିମ୍ବା ଏକ ଗାତରେ ପଶି ମୁହଁ ବାହାରକୁ ରଖି ଶିକାର ଧରିବାକୁ ଛକି ବସେ । ଏହା ନିଜର ଖାଦ୍ୟପ୍ରାଣୀକୁ କାମୁଡ଼ିଧରି ତା ଚାରିପାଖେ ଗୁଡ଼ାଇ ହୋଇଯାଏ । ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଖାଦ୍ୟପ୍ରାଣୀଟି ମରିଗଲା ପରେ ତାକୁ ଗିଳେ । ବାଲିଆ ମାଟିରେ ନିଜେ ଖୋଳିଥିବା ଅଗଭୀର ଗାତ, ମୂଷାଗାତ, ଇଟାଗଦା ଇତ୍ୟାଦି ଏହାର ବାସସ୍ଥାନ । ଛୁଆ ସାପମାନେ କୀଟପତଙ୍ଗ, ଛୋଟମୂଷା ଓ ଛୋଟ ସାପ ଖାଆନ୍ତି ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଈସାପ ମେ'ରୁ ଜୁଲାଇ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ୬ରୁ ୮ଟି ଛୁଆ ଜନ୍ମକରେ । ଛୁଆଗୁଡ଼ିକର ରଙ୍ଗ ଓ ଦେହର ଚିହ୍ନ ବଡ଼ମାନଙ୍କ ସହ ସମାନ ହୋଇଥାଏ ।

ମନ୍ତବ୍ୟ :

କେତେକ ଲୋକ ଭୁଲରେ ଏହି ସାପକୁ 'ଅଜଗର' ସାପର ଛୁଆ ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଭୁଲରେ 'ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା' ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି ।

6.3. ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ :

ଇଂରାଜୀ ନାମ — John's Earth Snake, John's Sand Boa, Black Earth Boa, Red Sand Boa

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Eryx Johnii

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ

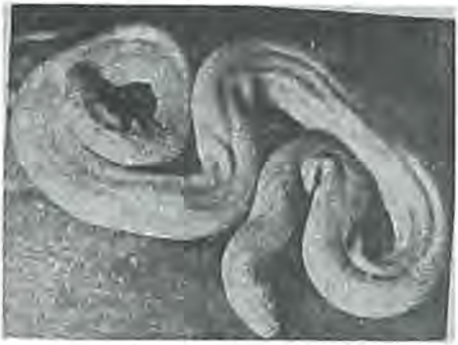

ଚିତ୍ର ନଂ ୨୫ - ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ

ଆକୃତି :

ଏହା ଏକ ମଧ୍ୟମ ଆକୃତିର ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୭୫ ସେ.ମି.ରୁ ୧ ମିଟର । ଏହାର ଲାଞ୍ଜଟି ଖୁବ୍ ସାନ ଓ ଥୁଣ୍ଟାଳିଆ । ମଳମୂତ୍ର ଦ୍ୱାର ଲାଞ୍ଜ ପାଖରେ ଅବସ୍ଥିତ । ତେଣୁ ଲାଞ୍ଜ ପାଖଟି ମଧ୍ୟ ମୁଣ୍ଡ ପାଖପରି ଦେଖାଯାଏ । ତେଣୁ ଏହି ସାପର ଦୁଇଟି ମୁଣ୍ଡ ଅଛି ବୋଲି ଲୋକେ ମନେକରନ୍ତି ଏବଂ ଏହାକୁ 'ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ ସାପ' ବୋଲି କୁହନ୍ତି । ଏହାର ମୁଣ୍ଡ ବେକଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ । ଆଖି ସାନ । ନିରେଖି ନ ଦେଖିଲେ ବାରି ହୁଏନି । ଆଖିପୁଅ ଅଣ୍ଡାକୃତି ଓ ଭୂଲମ୍ବ ଭାବରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଦେହ ମୋଟା ସୋଟା । ଦେହର ରଙ୍ଗ ଗାଢ଼ ବାଦାମୀ ବା କଳା ହୋଇଥାଏ । ଏହା ଏକ ଅସୁନ୍ଦରିଆ ସାପ । ପେଟ ପାଖ ଧଳା ବା ବାଦାମୀ । ଉପର ପାଟି ସାମାନ୍ୟ ଗୋଜିଆ ହୋଇ ଆଗକୁ ବାହାରିଥାଏ । ଏହା ସାହାଯ୍ୟରେ 'ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ' ମାଟିରେ ଗାତ କରିପାରେ ।

ଶଲ୍କସଜ୍ଜା :

ଦେହ ଛୋଟ ଛୋଟ ଚିକ୍କଣିଆ କାତିଦ୍ୱାରା ଆବୃତ । ଏହାର ପେଟତଳ କାତି ଓସାରିଆ; ମାତ୍ର ଦୁଇପାଖକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବିସ୍ତୃତ ନୁହେଁ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ଏକ ରାତ୍ରିଚର ସାପ । ଖୁବ୍ ଧୀର ପ୍ରକୃତିର । ତାକୁ ଧରାଧରି କଲେ 'ଥୁଣ୍ଟାବୋଡ଼ା' ପରି କାମୁଡ଼େ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ନିଜ ମୁଣ୍ଡକୁ କୁଣ୍ଡଳୀ ତଳେ ଲୁଚାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା

କରେ । ଏହା ଖୁବ୍ ଅଳସ ପ୍ରକୃତିର ଓ ଗତି ଧୀର । କେହି ଆକ୍ରମଣ କଲେ ଏହା ନିଜ ମୁଣ୍ଡକୁ ଦେହ ତଳେ ଲୁଚାଇଦେଇ ଲାଞ୍ଜ ହଲାଇ ଶତ୍ରୁର ଦୃଷ୍ଟି ସେ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷଣ କରେ । ଏଣୁ ଅଧିକାଂଶ ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ ସାପମାନଙ୍କର ଲାଞ୍ଜ ଖଣ୍ଡିଆ ଦଣ୍ଡିଆ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହାକୁ ଖୁବ୍ ଶୋଷ କରେ, ତେଣୁ ଏହା ଜଳ ନିକଟରେ ବାସ କରେ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏହା ଶୁଷ୍କ ବାଲିଆ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରେ । ନିଜର ଗୋଜିଆ ମୁହଁ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏହା ମାଟି ଖୋଳି ନିଜ ପାଇଁ ଗାତ ତିଆରି କରିପାରେ । ତା’ଛଡ଼ା ଏହା ମଧ ମୂଷା ଗାତରେ ବାସକରେ । ଏହା ଗୁଣ୍ଡୁଚିମୂଷା, ମୂଷା, ଏଣ୍ଡୁଅ ଆଦି ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଖାଏ । ଏହା ଅନ୍ୟ ସାପ ମଧ ଖାଏ । ଏହା ଥୁଣ୍ଟାବୋଡ଼ା ପରି ଖାଦ୍ୟଜୀବକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରି ତା ଦେହରେ ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇଯାଏ । ଖାଦ୍ୟ ଜୀବଟି ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କଲେ ସେ ତାକୁ ଖାଏ ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଈସାପ ଜୁନ୍‌ମାସ ଆଡ଼କୁ ୬ରୁ ୮ଟି ଛୁଆ ଜନ୍ମ କରେ । ଛୁଆମାନଙ୍କର ଦେହରେ ଈଷତ୍ ଆଡ଼କୁ ପଟାପଟା ଦାଗ ଥାଏ । ଛୁଆମାନେ ବଡ଼ ହୋଇଗଲା ପରେ ଏ ଦାଗ ଉଭେଇଯାଏ ।

ମନ୍ତବ୍ୟ :

ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ଏହି ସାପକୁ ଦେଖି ନ ଥିବାରୁ ‘ତେଲିଆସାପ’କୁ ଭୁଲରେ ‘ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ ସାପ’ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ତେଲିଆସାପଗୁଡ଼ିକ ଏହା ତୁଳନାରେ ଖୁବ୍ ସାନ, ଦେହ ଚିକ୍କଣ ଓ ଚକଚକିଆ ଓ ତା’ର ପେଟତଳ କାତିଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍ ସାନ ସାନ, ଓସାରିଆ ନୁହେଁ ।

6.4. ଅଜଗର :

ଇଂରାଜୀ ନାମ — Indian Rock Python

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ — Python molurus

ଓଡ଼ିଆ ନାମ — ଅଜଗର, ବୋଡ଼ା ସାପ, ବୁଢ଼ା ସାପ

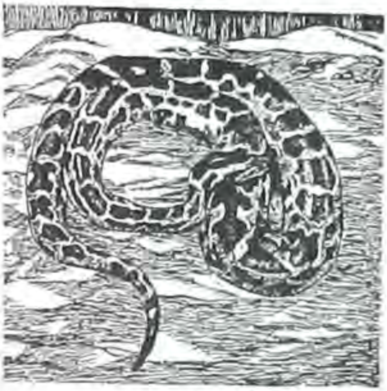

ଚିତ୍ର ନଂ ୨୬ - ଅଜଗର

ଆକୃତି :

ଏହା ଏକ ବୃହଦାକାର ସାପ । ଓଡ଼ିଶା ତଥା ଭାରତର ସାପମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୃହତ୍ତମ । ଦେହ ମୋଟାସୋଟା । ଲମ୍ବା ପ୍ରାୟ ୩ମିଟର । ସର୍ବାଧିକ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୬ମିଟର । ଏହାର ଲାଞ୍ଜ ଛୋଟ । ମୁଣ୍ଡ ବେକଠାରୁ ଓସାରିଆ । ମୁଣ୍ଡର ଉପର ଅଂଶର ମଝିରେ ବର୍ଚ୍ଛାପରି ଏକ କଳା ରଙ୍ଗର ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ନାକ ପାଖରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଗାତ ଥାଏ । ପିଠି ଉପରେ ଗାଢ଼ ବାଦାମୀ ରଙ୍ଗର ବଡ଼ ବଡ଼ ଦାଗ ଇତସ୍ତତଃ ପଡ଼ିଥାଏ । ମଳଦ୍ୱାରର ଦୁଇପାଖରେ ୨ଟି କଣ୍ଟାପରି ଅଂଶ ଥାଏ । ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ ଯେ ବହୁ ପୁରାତନ କାଳରେ ଅଜଗରର ୪ଟି ଗୋଡ଼ ଥିଲା । କ୍ରମବିବର୍ତ୍ତନ ଘଟି ଏହାର ଆଗଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋପ ପାଇଯାଇଛି । ପଛଗୋଡ଼ ମଧ ଲୋପ ପାଇଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ପଛଗୋଡ଼ର କିଛି ଅବଶେଷ ଏହି 'ପଦକଣ୍ଟ' ରୂପରେ ଆଜିଯାଏ ଅଛି । ଅଜଗରର ଆଖି ବିଲେଇର ଆଖିପରି । ଅର୍ଥାତ୍ ତାର ଆଖିପୁଅ ଦିନବେଳେ ଗୋଟିଏ କଟା ଦାଗ ପରି ଓ ରାତିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋଲହୁଏ । ତେଣୁ ସେ ଦିନରେ ବା ରାତିରେ ଭଲ ଦେଖିପାରେ ।

ଶଳ୍କସଜ୍ଜା :

ଏହାର ଦେହର କାତି ଚିକ୍କଣ ଓ ଚକ୍‌ଚକ୍ କରେ । ଏହାର ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ (Supralabial) ଢାଲସଂଖ୍ୟା ୧୧ରୁ ୧୩ଟି । ସେଥିରୁ ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଢାଲରେ ଅନେକ ଗର୍ତ୍ତ ଥାଏ ଏବଂ ୬ଷ୍ଠ ଓ ୭ମ ଢାଲ ଚକ୍ଷୁକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତି । ଅଧଃଓଷ୍ଠୀୟ (Infralabial) ଢାଲ ସଂଖ୍ୟା ୧୬ରୁ ୧୮ଟି । ପିଠି ଉପର ଶଳ୍କ ସାନ ସାନ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ ୬୦-୭୫ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ।

ଏହାର ତୁଣ୍ଡୀୟ ଢାଲ (Rostral)ର ଦୁଇପଟେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କରି ଗଭୀର ଗର୍ତ୍ତ ଥାଏ । ଏହା ସାହାଯ୍ୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ସେ ବାୟୁର ତାପମାତ୍ରା ଜାଣିପାରେ ।

ଏହାର ପେଟତଳର ମଝିଅଂଶର କାତିଗୁଡ଼ିକ ଓସାରିଆ; ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକ ପେଟର ଦୁଇପାଖକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ବିସ୍ତୃତ ନୁହଁନ୍ତି ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ଏକ ଅଳସ ପ୍ରକୃତିର ସାପ । ଦିନବେଳେ ଶୋଇରହେ ବା ଖରାପୁଆଁଏ । ରାତିରେ ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାପାଇଁ ବୁଲେ । ତା'ର ଖାଦ୍ୟଜୀବମାନେ ଯେଉଁ ରାସ୍ତାରେ ଯିବାଆସିବା କରନ୍ତି ସେହି ବାଟରେ ବା ସେମାନେ ଯେଉଁଠାରେ ଆସି ପାଣି ପିଅନ୍ତି ସେହି ତୁଠ ପାଖରେ ସେ ଛକି ରହିଥାଏ । ଆହାର ଜୀବ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ସେ ଖୁବ୍ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଉଠେ । ଧୀରେ ଧୀରେ ଖାଦ୍ୟଜୀବର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୁଏ । ତା'ପରେ ହଠାତ୍ ଖାଦ୍ୟ ଜୀବକୁ କାମୁଡ଼ିଧରି ସେ ତା ଚାରିପାଖରେ ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇଯାଏ । ଫଳରେ ଉକ୍ତ ଜୀବଟି ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରେ । ଜୀବଟି ମରିଗଲା ପରେ ସେ ନିଜ ଜିଭ ସାହାଯ୍ୟରେ ମୃତଜୀବର ମୁଣ୍ଡ ପାଖକୁ ଠାବ କରେ ଓ ତାକୁ ମୁଣ୍ଡପଟୁ ଗିଳିବାରେ ଲାଗେ । ଅଜଗର ମଧ କ୍ଷିପ୍ରବେଗରେ ଗଛ ଚଢ଼ିପାରେ । ସେ ବେଳେବେଳେ ଉଚ୍ଚ ଗଛ ଉପରକୁ ଚଢ଼ି ନିଜ ଲାଞ୍ଜକୁ ଏକ ଡାଳରେ ଗୁଡ଼ାଇ ମୁଣ୍ଡତଳକୁ କରି ଝୁଲି ରହେ । ଖାଦ୍ୟ ଜୀବ ସେହି ଡାଳତଳକୁ ଆସିଲାମାତ୍ରେ ସେ ତାକୁ ହଠାତ୍ ଆକ୍ରମଣ କରେ ।

ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବା ପରେ ସେ ଖୁବ୍ ମାନ୍ଦା ହୋଇଯାଏ ଓ ହଜମ କାମ ଚାଲିଥିବା ଯାଏ ଅର୍ଥାତ୍ କେତେଦିନ ବା କେତେ ସପ୍ତାହ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଶ୍ରାମ ନିଏ । ବେଳେବେଳେ ସେ ଗୋଟିଏ ଗଛ ଗଣ୍ଡିର ଚାରିପାଖରେ ଗୁଡ଼ାଇ ହୁଏ । ବୋଧହୁଏ ଏପରି କରିବାଦ୍ୱାରା ସେ ଗିଳିଥିବା ପ୍ରାଣୀର ହାଡ଼ଭାଙ୍ଗି ଗୁଣ୍ଡ ହୋଇଯାଏ ।

ବିନାଖାଦ୍ୟରେ ସେମାନେ ମାସ ମାସ ଧରି ବଞ୍ଚିରହନ୍ତି । ଅଜଗର ମଧ ପାଣିରେ ଭଲ ପହଁରିପାରେ । ତା'ର ମଳଦ୍ୱାର ନିକଟସ୍ଥ ପଦକଣ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ସାଂଘାତିକ ଆଘାତ କରିପାରେ । ଉପଯୁକ୍ତ ଯତ୍ନ ନେଲେ ଅଜଗର ଭଲ ପୋଷାମାନେ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏହା ବୁଦୁବୁଦିଆ ଜଙ୍ଗଲ ଥିବା ପାହାଡ଼ିଆ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସକରିବାକୁ ଭଲପାଏ । ଗୁମ୍ଫା, ପଥରକୋରଡ଼, ଠେକୁଆ ଆଦି ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଗାତ, ଗଛକୋରଡ଼ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥାନରେ ଅଜଗର ରହେ । ଗହଳିଆ ଜଙ୍ଗଲ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହା ଗଛ ଉପରେ ବାସକରେ ।

ତାର ବାସସ୍ଥାନ ଏକ ସବୁଦିନିଆ ଜଳଉତ୍ସର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥାଏ । ସେ ଉଷ୍ଣରକ୍ତ ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଭଲପାଏ । ସାଧାରଣତଃ ସେ ମୂଷା, ଚଢ଼େଇ, ଠେକୁଆ, ଛେଳି, ବିଲୁଆ, ବଣକୁକୁଡ଼ା, ଗୋଧି, ଶାରିଆପତନି, ବଣୁଆ ବାର୍‌ହା ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ଆକାରରେ ଖାଏ । ଅଜଗର ମଣିଷକୁ ଗିଳିଥିବାର କୌଣସି ଘଟଣା ଜଣା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିବା ଘଟଣା ବହୁବାର ଘଟିଛି । ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଘଟିଥିବା ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ପୂର୍ବରୁ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ପ୍ରଜନନ :

ଅଜଗରମାନେ ଶୀତଦିନେ ଶୀତନିଦ୍ରା ଯାଆନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଯୌନମିଳନ ଘଟେ । ମାର୍ଚ୍ଚରୁ ଜୁନ୍ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ମାଈ ଅଜଗର ସାପ ନିରାପଦ ଜାଗାରେ ୧୦୭ ଯାଏଁ ଅଣ୍ଡା ଦିଏ । ତା'ପରେ ସେ ଏହି ଅଣ୍ଡାଗୁଡ଼ିକ ଚାରିପାଖରେ କୁଣ୍ଡଳୀ ପକାଇ ଛୁଆ ଫୁଟିବାଯାଏ ରହେ । ଫଳରେ ଅଣ୍ଡାଗୁଡ଼ିକ ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷାପାଏ । ସେହି ସମୟରେ ଅଜଗର ତା'ର ଦେହର ମାଂସପେଶୀକୁ କମ୍ପିତ କରେ । ଏହି କମ୍ପନ ଫଳରେ ଯେଉଁ ଉତ୍ତାପ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ତାହା ତା'ର ଅଣ୍ଡାକୁ ଉଷୁମେଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଅଣ୍ଡାରୁ ଛୁଆ ବାହାରିବାକୁ ପ୍ରାୟ ୬୦ରୁ୮୦ ଦିନ ଲାଗେ ।

6.5. ଡମଣା :

ଇଂରାଜୀ ନାମ – Rat Snake

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Ptyas mucosus

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ଡମଣା

ଚିତ୍ର ନଂ ୨୭ - ଡମଣା

ଆକୃତି :

ଏହା ଏକ ବୃହଦାକାର ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୨ ମିଟରରୁ ୨.୫ ମିଟର । ସର୍ବାଧିକ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରାୟ ୩.୫ ମିଟର । ଦେହର ରଙ୍ଗ ଫିକା ହଳଦିଆ ବା ଜଳପାଇ ପରି ସବୁଜ (Olive green) ବା ହଳଦିଆ ବାଦାମୀ ହୋଇପାରେ । ବେକ ସରୁଆ ଓ ମୁଣ୍ଡ ବେକଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଆଖି ଦୁଇଟି ବଡ଼ ଓ ଆଖିପୁଅ ଗୋଲାକାର । ଦେହର ପ୍ରଥମ ଅଧା ଅଂଶର ଶଳ୍କଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଏକା ରଙ୍ଗର ମାତ୍ର ଲାଞ୍ଜ ପାଖକୁ ଥିବା ବାକି ଅଧା ଅଂଶରେ ଥିବା ଶଳ୍କଗୁଡ଼ିକର ଧାରରେ ଇତସ୍ତତଃ ଭାବରେ ଆଡ଼ବାଗରେ କଳାଦାଗ ସବୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଓଷ୍ଠର ଢାଲର ପଛ ଧାରରେ, ଗଳାର ଦୁଇପାଖରେ ଓ ଲାଞ୍ଜତଳର କାତିଗୁଡ଼ିକର ଧାର କଳା । ମୁଣ୍ଡପାଖ ଦେଖାନଯାଇ କେବଳ ଲାଞ୍ଜପାଖ ଦେଖାଯାଉଥିବା ବା ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ପଳାଇ ଯାଉଥିବା ସାପର ଲାଞ୍ଜ ଉପରର କଳାଦାଗ ଦେଖି ସାପଟି ଯେ ଢମଣା, ଏକଥା ଦୃଢ଼ତାର ସହ କୁହାଯାଇପାରିବ ।

ଏଣୁ ଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲର ଧାରର କଳାଦାଗ ଓ ଲାଞ୍ଜ ଉପର ଅଂଶର କଳାଦାଗ ଢମଣା ସାପର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷଣ ।

ଶଳ୍କସଜ୍ଜା :

ଏହାର ଦେହର କାତି ଚକଚକିଆ । ପିଠି ଉପର କାତି ୧୬ରୁ ୧୭ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଧାଡ଼ିର କାତି ସାମାନ୍ୟ ନୌତଳାକାର (Keeled) । ପେଟତଳ କାତି (Ventral) ସଂଖ୍ୟା ୧୮୦-୨୧୩ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଓସାରିଆ ଓ ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ । ଲାଞ୍ଜତଳ କାତି ଦୁଇ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ୯୫-୧୪୬ । ମଳଦ୍ୱାର ଉପର କାତି ଦ୍ୱିବିଭକ୍ତ । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଢାଲ ଥାଏ । ପୂର୍ବ ଅକ୍ଷିକ (Pre-ocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ । ଅନୁଅକ୍ଷିକ (Post ocular) ଢାଲ ଦୁଇଟି । ଅଧି ଅକ୍ଷିକ (Supra ocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ ଓ ଏହା ଆଖି ଉପରକୁ ଏକ ହୁଡ଼ା ଗଠନ କରିଥାଏ । ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ (Supralabials) ୮ଟି ଓ ଅଧଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ (Infralabials) ୬ଟି । ୪ର୍ଥ ଓ ୫ମ ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ ଚକ୍ଷୁକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତି । ନାସାରନ୍ଧ୍ର ବଡ଼ ଓ ୨ଟି ନାସାଢାଲ (Nasal) ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ନାସାରନ୍ଧ୍ର ଓ ଆଖିର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଲୋରିଆଲ୍ ଅଞ୍ଚଳ ଅବତଳାକାର ଓ ୨ବା ୩ଟି ଢାଲ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ଆମ ଘର ଆଖପାଖର ଏକ ସାଧାରଣ ସାପ । ଏହା ଦିବାଚର । ଖୁବ୍ ଭୟାଳୁ । ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ପଳାୟନ କରେ । କିନ୍ତୁ ଚାରିପାଖରେ

ଜଗିଦେଲେ ଯଦି ପଳାଇବାକୁ ସୁଯୋଗ ନ ପାଏ ତେବେ ଏହା ବେକକୁ ଫୁଲାଇଦିଏ, ମୁଣ୍ଡ ଓ ବେକକୁ ଉପରକୁ ଟେକି ଫଁ ଫଁ ଶବ୍ଦ କରେ ଓ ଦୌଡ଼ିଆସି କାମୁଡ଼ିଦିଏ । ଏହା ଶତ୍ରୁର ମୁହଁ ଆଡ଼କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଚୋଟ ମାରେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଏକ ବିଷହୀନ ସାପ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର କାମୁଡ଼ାରେ ମୃତ୍ୟୁର ଆଶଂକା ନ ଥାଏ । କେବଳ କାମୁଡ଼ା ଜନିତ କ୍ଷତର କଷ୍ଟ ଭୋଗିବାକୁ ହୋଇଥାଏ ।

ଢମଣା ଅତି ସହଜରେ ଗଛ ଚଢ଼ିପାରେ । ଏହାର ଲମ୍ବା ଲାଞ୍ଜକୁ ଗଛ ଡାଳରେ ଗୁଡ଼ାଇ ତଳକୁ ଓହଳି ରହିପାରେ । ଭୂଇଁ ଉପରେ ଏହା ଖୁବ୍ ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ଗତି କରିପାରେ । ଏହା ମଧ ପାଣିରେ ଭଲ ପହଁରିପାରେ ।

ଏହା ଖୁବ୍ ସହଜରେ ପୋଷାମାନେ । ପୋଷା ମାନିଗଲେ ତା' ସହ କାରବାର କଲେ ମଧ କାମୁଡ଼େ ନାହିଁ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ମୂଷାଗାତ ଓ ଉଇହୁଙ୍କା ଏହାର ପ୍ରିୟ ବାସସ୍ଥାନ । ଏହାଛଡ଼ା ଗଦା ହୋଇଥିବା ଜିନିଷ ଯଥା ଇଟାଗଦା, ପଥରଗଦା, କାଠଗଦା ଓ ଭଙ୍ଗା ଆସବାବ ପତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଢମଣା ମଧ ବାସ କରେ । ଏହା ବେଳେବେଳେ ଚାଳଘରର ଛଣଛାତ ତଳେ ମଧ ରହେ ।

ମୂଷା ଏହାର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରିୟ ଖାଦ୍ୟ । ଢମଣାମାନେ ବହୁତ ସଂଖ୍ୟାରେ ମୂଷାଖାଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଶେଷ ଉପକାର କରନ୍ତି । ମୂଷା ବ୍ୟତୀତ ଏହା ବେଙ୍ଗ, ଏଣ୍ଡୁଅ ଜାତୀୟ ସରୀସୃପ, ଚଢ଼େଇ, ଏପରିକି ଅନ୍ୟ ସାପ ମଧ ଖାଆନ୍ତି । ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଏମାନେ ଜୀବନ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଗିଳିଦିଅନ୍ତି ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଈ ଢମଣା ମାର୍ଚ୍ଚରୁ ଜୁଲାଇ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ୮ରୁ ୧୬ଟି ଅଣ୍ଡା ଦିଏ । ଅଣ୍ଡାରୁ ଛୁଆ ପ୍ରାୟ ୨ ମାସରେ ବାହାରନ୍ତି ।

୬.୬. ପିଠିରେ ନୌତଳାକାର କାତିଥିବା ସାପ (Keel back)

ଜାହାଜର ତଳପାଖର ମଝି ପଟାଟି ଉଚ୍ଚହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ କ୍ରମଶଃ ଗଡ଼ାଣିଆ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପ୍ରକାର ଆକୃତିକୁ 'ନୌତଳାକାର' (Keel) ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଯେକୌଣସି ଚଢ଼େଇର ଛାତି ଉପର ମଧ ଏହି ଆକୃତିର । ଯେକୌଣସି ଛୋଟ ପତ୍ରକୁ

ଓଲଟାଇ ଦେଖିଲେ ତା'ର ମଝିରେ ଏକ ଉଚହୁଡ଼ା ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ଏବଂ କେତେକାଂଶରେ ଏହା ନୌତଳାକାର ଆକୃତିର ।

ଅଧିକାଂଶ ଜାତିର ସାପଙ୍କର ପିଠି ଉପର କାତି ଚିକ୍କଣିଆ ଓ ସମତଳ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ପିଠି ସମତଳ, ଚିକ୍କଣିଆ ଲାଗେ ଓ ଚକ୍‌ଚକ୍ କରେ । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ କେତେକ ଜାତିର ସାପ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପିଠି ଉପରର ପ୍ରତି କାତି ମଝିରେ ହୁଡ଼ାପରି ଏକ ଉଚ୍ଚା ଅଂଶ ଥାଏ । ଏହି ନୌତଳାକାର କାତି ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଦେହ ଉପର ମସୃଣ ନୁହେଁ । ସେହି ସାପମାନଙ୍କୁ ପିଠିରେ ନୌତଳାକାର କାତିଥିବା ସାପ (Keel back) କୁହାଯାଏ ।

ଆମର ସୁପରିଚିତ କାଉଚିଆ, ଧଣ୍ଡ ଆଦି ଅନେକ ସାପ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଆମର 'ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା, 'ଧୂଳିନାଗ' ଆଦି ସାପ ଏହି ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ବିଷଧର ସାପ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ପୂର୍ବରୁ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଗଲା ନାହିଁ । ଏଠାରେ କେବଳ ଓଡ଼ିଶାରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ବିଷହୀନ; କିନ୍ତୁ ପିଠିରେ ନୌତଳାକାର କାତି ଥିବା ସାପମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଗଲା ।

6.6.1. କାଉଚିଆ :

ଇଂରାଜୀ ନାମ – Striped Keel Back
ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Amphiesma Stolata
ଓଡ଼ିଆ ନାମ – କାଉଚିଆ, ମାଟିବିରାଡ଼ି, ବ୍ରାହ୍ମଣୀ, କାଣ୍ଡନଳିଆ (ବାଙ୍କୀ ଅଞ୍ଚଳ)

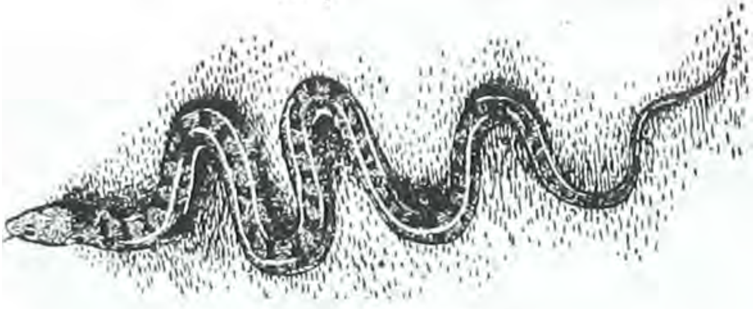

ଚିତ୍ର ନଂ ୨୮ - କାଉଚିଆ

ଆକୃତି :

ଏହା ଏକ ଛୋଟସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୪୦ ସେ.ମି.ରୁ ୮୦ ସେ.ମି. । ପିଠିର କାତି ନୌତଳାକାର (Keeled) ହୋଇଥିବାରୁ ଦେହ ଅମସୃଣ । ଦେହର ରଙ୍ଗ କଳାସିଆ ବାଦାମୀ ଏବଂ ଏହି କଳାସିଆ ବାଦାମୀ କାତିଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ହାଲୁକା ନୀଳରଙ୍ଗ ଥାଏ । ପିଠିର ଦୁଇପାଖରେ ବେକଠାରୁ ଲାଞ୍ଜଯାଏ ଦୁଇଟି ବାଦାମୀ ରଙ୍ଗର ଗାର ପଡ଼ିଥାଏ । ଏହି ଗାର ଦୁଇଟି ଦେହର ଶେଷ ଅଂଶରେ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ । ଏହି ବାଦାମୀ ରଙ୍ଗର ଗାରର କାତିଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ କଳାରଙ୍ଗ ଥାଏ । ପିଠି ଉପରେ ଆଡ଼ବାଗରେ ଅସଂଖ୍ୟ କଳାରଙ୍ଗର ଓସାରିଆ ପଟି ବେକଠାରୁ ଲାଞ୍ଜ ଆରମ୍ଭଯାଏ ପଡ଼ିଥାଏ । ଦେହର ପ୍ରଥମ ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶରେ ଏହି କଳାପଟିଗୁଡ଼ିକ ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱର ଦୁଇ ବାଦାମୀ ଗାର ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ରହି ପିଠିର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଶେଷ ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶରେ ଏହି କଳାପଟିଗୁଡ଼ିକ କମ୍ ଓସାରର ହୋଇଥାଏ କେବଳ ପିଠି ଉପରେ ଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱର ଦୁଇ ବାଦାମୀ ଗାର ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ଥାଏ । ଏହି କଳାପଟି ଯେଉଁ ଜାଗାରେ ବାଦାମ ଗାରଦ୍ୱୟକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଥାଏ, ସେ ଜାଗାର ଶଲ୍କ ରଙ୍ଗ ବାଦାମୀ ନ ହୋଇ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଫିକା ହୋଇଥାଏ ।

ମୁଣ୍ଡର ରଙ୍ଗ ଫିକା ବାଦାମୀ । ଆଖି ଦୁଇଟି ବଡ଼ ବଡ଼ ଓ ଆଖିପୁଅ ଗୋଲାକାର । ମୁଣ୍ଡର ଦୁଇପାଖ, ଦୁଇଓଷ୍ଠ, ବେକର ଦୁଇପାକ ଓ ତଳପାଟିର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶର ଶଲ୍କ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର । ମୁଣ୍ଡର ପ୍ରତି ପାର୍ଶ୍ୱରେ କଳାରଙ୍ଗର ୩ଟି ଲେଖାଏଁ ସରୁ ଗାର ଥାଏ । ଲୋରିଏଲ୍ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗୋଟିଏ କଳାଗାର, ଆଖିତଳୁ ପଞ୍ଚମ ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ (Supralabial) ଢାଲର ପଛପାଖ ଦେଇ ଅନ୍ୟ ଏକ କଳାଗାର ଓ ଅନୁଅକ୍ଷିକ ଢାଲର ପଛରୁ ଷଷ୍ଠ ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲର ପଛପାଖଦେଇ ପାଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଅନ୍ୟ ଏକ କଳାଗାର ଥାଏ ।

ବେକଠାରୁ ଦେହର ଅଧାଯାଏ କେତେକ ପେଟତଳ କାତି (Ventrals)ର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ କଳାଟିପା ପରି ଦାଗ ଥାଏ ।

ଶଲ୍କସଜ୍ଜା :

ପିଠି ଉପର ଶଲ୍କ ସାନ ସାନ ଓ ୧୯ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ପେଟତଳ କାତି ଓସାରିଆ, ପେଟର ଦୁଇକଡ଼ ଯାଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ଓ ୧୨୦-୧୬୧ଟି । ମଳଦ୍ୱାର ଉପର କାତି (Anal) ଦ୍ୱିବିଭକ୍ତ । ଲାଞ୍ଜତଳ କାତି ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ଓ ୪୬-୮୬ଟି । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଢାଲ ଥାଏ । ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ ୮ଟି ଓ ସେଥିରୁ ୩ୟ, ୪ର୍ଥ ଓ ୫ମ ଢାଲ ଚକ୍ଷୁକୁ ସର୍ଶ କରନ୍ତି । ପୂର୍ବ ଅକ୍ଷିକ

(Pre-ocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ । ଅନୁଅକ୍ଷିକ (Post ocular) ଢାଲ ୩ଟି । ଅଧିଅକ୍ଷିକ (Supra ocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ । ତଳ ପାଟିରେ ଅଧଓଷ୍ଠୀୟ (Infralabial) ଢାଲ ୭ଟି । ଅବଜିହ୍ୱା (Sublingual) ୨ ହଳ । ଚିବୁକୀୟ ରେଖା (Mental groove) ମଧ ଥାଏ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ଦିବାଚର । ରାତିରେ ପଥରତଳେ, ଗାତରେ ବା ବୁଦାରେ ଶୋଇକରି କଟାଏ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଅତି ଧୀର ସାପ । ବୁଲୁଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଖାଲିହାତରେ ଧରି ପକାଇଲେ ମଧ ପ୍ରାୟ କାମୁଡ଼େ ନାହିଁ । ଏହା ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରାପଦ ସାପ ହୋଇଥିବାରୁ ସାପ ଧରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ, ଇଚ୍ଛାକଲେ, ଏହାକୁ ଖାଲିହାତରେ ନିର୍ଭୟରେ ଧରିପାରିବେ । କେବଳ ଏହାକୁ ଠିକ୍‌ରୂପେ ଚିହ୍ନିଥିଲେ ହେଲା ।

ଏମାନେ ଖରାଦିନେ ଖରା ସହି ନ ପାରି ଗ୍ରୀଷ୍ମନିଦ୍ରା ଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଶୀତ ସହି ନ ପାରି ଶୀତନିଦ୍ରା ଯାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ଏମାନେ ଖରାଦିନେ ବା ଶୀତଦିନେ କ୍ୱଚିତ୍ ଦେଖାଯାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବର୍ଷାଦିନ ହେଲାମାତ୍ରେ ଏମାନେ ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ ବାହାରକୁ ବାହାରି ବୁଲନ୍ତି ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ବେଙ୍ଗ ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଆହାର । ବେଙ୍ଗ ଛଡ଼ା ଏହା ଛୋଟ ଏଣ୍ଡୁଅ ଜାତୀୟ ପ୍ରାଣୀ ଓ ଛୋଟ ମୂଷା ଖାଏ । ଏହା ନିଜର ଖାଦ୍ୟ ଜୀବକୁ ଜୀବନ୍ତ ଗିଳିଦିଏ । ଛୁଆ ସାପମାନେ କୀଟପତଙ୍ଗ, ବେଙ୍ଗଫୁଲା ଓ ଛୁଆ ବେଙ୍ଗ ଖାଆନ୍ତି । ଏହା ପାଣି ନିକଟରେ ବାସ କରିବାକୁ ଭଲପାଏ । ଧାନଜମି, ପୋଖରୀକୂଳ, ବାଡ଼ିବଗିଚାରେ ଏହା ବାସ କରେ ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଈ ସାପ ଏପ୍ରିଲ୍‌ରୁ ମେ ମାସରେ ୫ରୁ ୧୦ଟି ଅଣ୍ଡା ଦିଏ । ବର୍ଷାଋତୁରେ ଅଣ୍ଡାରୁ ଫୁଟିଥିବା ଛୁଆମାନେ ଦେଖାଯାନ୍ତି ।

6.6.2. ଶଙ୍କରା ଧଣ୍ଡ :

ଇଂରାଜୀ ନାମ — Checkered Keel Back, Checkered Water Snake, Common Pond Snake

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ — Xenochropis Piscator

ଓଡ଼ିଆ ନାମ — ଧଣ୍ଡ, ପାଣିଧଣ୍ଡ, ଶଙ୍କରା ଧଣ୍ଡ (ବାଙ୍କୀ ଅଞ୍ଚଳ)

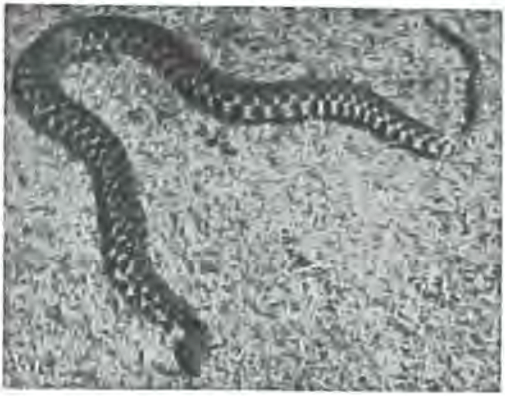

ଚିତ୍ର ନଂ ୨୯ - ଶଙ୍କରାଧଣ୍ଡ

ଆକୃତି :

ଏହା ଏକ ମଧମ ଆକୃତିର ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୬୦ ସେ.ମି.ରୁ ୧.୭୫ ମିଟର । ପିଠି ଉପର କାତି ଚକଚକିଆ ଓ ନୌତଳାକାର । ପେଟପାଖ ଚକଚକିଆ ଧଳା । ଆଖି ବଡ଼ ଓ ଆଖିପୁଅ ଗୋଲାକାର । ନାକପୁଡ଼ା ମୁଖର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶର ଉପର ଆଡ଼କୁ ଥାଏ । ଦେହର ରଙ୍ଗ କୋଳଥିଆ ବା ହଳଦିଆରୁ ଗାଢ଼ ସବୁଜ ବାଦାମୀ । ତା ଉପର କଳାରଙ୍ଗର ପ୍ରାୟ ବର୍ଗାକାର ଚିହ୍ନ ନକ୍ସା ପରି ଧାଡ଼ିଧାଡ଼ି ସହିତ । ମେରୁଦଣ୍ଡ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ୨ ଧାଡ଼ି ଲେଖାଏଁ, ଏହିପରି ମୋଟ ୫ ଧାଡ଼ି ଚିହ୍ନ, ଠିକ୍ ଚେସ୍‌ବୋର୍ଡର ନକ୍ସା ପରି ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକ ବେକଠାରୁ ଦେହର ଅଧାଯାଏ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ମୁଣ୍ଡ ବେକଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଆଖିଠାରୁ ତଳକୁ ଗୋଟିଏ ଓ ଆଖିପଛରେ ଗୋଟିଏ, ଏହିପରି ମୁଣ୍ଡର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୁଇଟି ଲେଖାଏଁ ସରୁଆ କଳାଗାର ଥାଏ ।

ଆଖିତଳକୁ ଲମ୍ବିଥିବା କଳାଗାରଟି ଆଖିତଳ କାତିର ତଳୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଷଷ୍ଠ ଓ ସପ୍ତମ ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ (Supralabial) ଢାଲର ମଝି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ । ଆଖି ପଛକୁ ପଡ଼ିଥିବା କଳାଗାରଟି ଆଖିପଛ କାତିର ଶେଷ ଅଂଶରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଅଷ୍ଟମ ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲର ମଝି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଗାର ଦୁଇଟି ଶଙ୍କରାଧଣ୍ଡର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷଣ ।

ଶଳ୍କସଜ୍ଜା :

ପିଠିଁ ଉପର କାତି ୧୯ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ପେଟତଳ କାତି ପେଟର ଉଭୟପାର୍ଶ୍ୱ ଯାଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ୧୨୫-୧୫୨ । ଲାଞ୍ଜତଳେ କାତି ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ

ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ୬୪-୯୫ । ମଳଦ୍ୱାର ଉପର କାତି ଦ୍ୱିବିଭକ୍ତ । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଢାଲ ଥାଏ । ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ ୯ଟି । ତନ୍ମଧରୁ ୪ର୍ଥ ଓ ୫ମ ଢାଲ ଚକ୍ଷୁକୁ ସ୍ୱର୍ଶ କରନ୍ତି । ପୂର୍ବଅକ୍ଷିକ (Pre-ocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ, ଅଧିଅକ୍ଷିକ (Supraocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ, ଅନୁଅକ୍ଷିକ (Post ocular) ଢାଲ ୨ଟି, ଅନୁଅଧଅକ୍ଷିକ (Post Subocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ । ଅଧଓଷ୍ଠୀୟ (Infralabial) ଢାଲ ୬ଟି ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ମଧୁର ଜଳ ଆଖପାଖର ଏକ ସାଧାରଣ ସାପ । ଏହା ଉଭୟ ଦିନ ଓ ରାତିବେଳେ ସକ୍ରିୟ ଥାଏ । ପୋଖରୀ ଓ ପାଣି ଜମିଥିବା ବିଲର ପାଣି ଧାରର ପାଖରେ ଥାଏ । ସାମାନ୍ୟ ବିପଦର ସୂଚନା ପାଇଲେ ଏହା ପାଣି ଭିତରକୁ ପଶିଯାଏ । ଏହା ପାଣିରେ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ପହଁରିପାରେ ।

ଏହା ଭାରି ଦୁଷ୍ଟ ଓ କାମୁଡ଼ା ପ୍ରକୃତିର । ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲେ ଏହା ମୁଣ୍ଡକୁ ଉପରକୁ ଟେକି ଠିଆ ହୋଇଯାଏ ଓ ବେକର ପଞ୍ଜରାସ୍ଥିକୁ ପ୍ରସାରିତ କରେ । ଫଳରେ ଅନେକ ଲୋକ ତାକୁ ନାଗସାପ ବୋଲି ଭୁଲରେ ମନେକରନ୍ତି । ତାକୁ କୁନ୍ଦିପକାଇଲେ ବା ଧରିପକାଇଲେ ସେ ତେଇଁପଡି କାମୁଡ଼ି ଦିଏ । କାମୁଡ଼ିବା ବେଳେ ସେ କିଛି ସମୟ ଯାଏଁ ସେହିପରି କାମୁଡ଼ି ଧରିଥାଏ ଓ ସହଜରେ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ । ତା'ର କାମୁଡ଼ା ପରେ ରକ୍ତସ୍ରାବ ହୁଏ ଓ ଖୁବ୍ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହୋଇଥାଏ । ଜଳଭଣ୍ଡାର ନିକଟରେ ଅଧିକାଂଶ ସାପକାମୁଡ଼ା ଏହି ସାପଯୋଗୁଁ ଘଟିଥାଏ । ଧଣ୍ଡ ଏକ ଦୁଷ୍ଟସାପ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଯତ୍ନନେଲେ ଏହା ପୋଷା ମାନେ ଓ ଧରାଧରି କଲେ କାମୁଡ଼େ ନାହିଁ ।

ଅଧିକ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିବା ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହା ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ନିଦ୍ରା ଯାଏ । ବର୍ଷାକାଳ ଆରମ୍ଭ ହେବାପରେ ପଦାକୁ ବାହାରେ । ଅଧିକ ଶୀତ ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିବା ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହା ଶୀତ ନିଦ୍ରା ଯାଏ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏହା ହ୍ରଦ, ପୋଖରୀ, କୂଅ, ନଈ, ଝରଣା ଓ ପାଟକୁଳିଆ ଜମିର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଥିବା ଗାତରେ ବାସକରେ । ବେଙ୍ଗଫୁଲା, ଜଳବାସୀ କୀଟ, ମାଛ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ବେଙ୍ଗ ଆଦି ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ । ସେ ନିଜର ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରାଣୀକୁ ଧରିବାମାତ୍ରେ ପ୍ରାଣୀଟି ମଲାଯାଏଁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜୀବନ୍ତ ଗିଳିଦିଏ । ଧାନଜମିମାନଙ୍କରେ ଧଣ୍ଡ ଜୀବନ୍ତ ବେଙ୍ଗଧରି ଗିଳୁଥିବା ବେଳେ ବେଙ୍ଗର ମରଣକାଳୀନ ଆର୍ତ୍ତଚିତ୍କାର ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଣସାପ ମାର୍ଚ୍ଚରୁ ଏପ୍ରିଲମାସ ମଧ୍ୟରେ ମୂଷାଗାତ, ବିଲହୁଡ଼ାରେ ଥିବା ଗାତ ବା ଜଳଭଣ୍ଡାରର ବନ୍ଧରେ ଥିବା ଗାତରେ ୮ରୁ ୮୦ଟି ଯାଏଁ ଅଣ୍ଡା ଦିଏ । ସେ ଅଣ୍ଡା ଦେଇସାରି ନିଜର ଅଣ୍ଡାକୁ ଜଗେ ଓ ଉଷୁମାଏ । ଅଣ୍ଡା ୬୦-୭୦ ଦିନରେ ଫୁଟେ ।

6.6.3. ଧଣ୍ଡ :

ଇଂରାଜୀ ନାମ — Olivaceous Keel Back Water Snake

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ — Atretium Schistosum

ଓଡ଼ିଆ ନାମ — ଧଣ୍ଡ (ବାଙ୍କୀ ଅଷ୍ଟଚ)

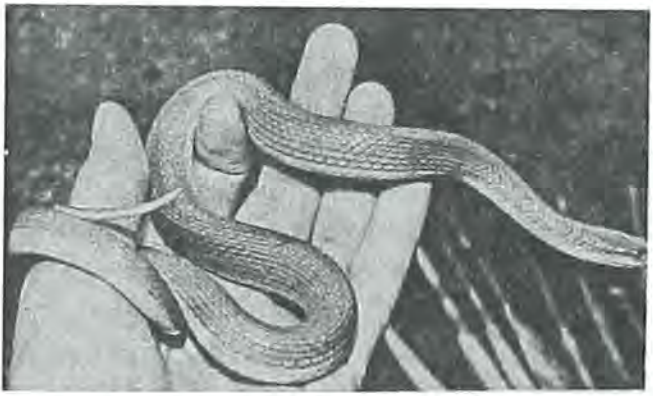

ଚିତ୍ର ନଂ ୩୦ - ଧଣ୍ଡ

ଆକୃତି :

କ୍ଷୁଦ୍ରରୁ ମଧ୍ୟମ ଆକୃତିର । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୪୫ ସେ.ମି.ରୁ ୧ ମିଟର । ବେକ ସରୁ । ମୁଣ୍ଡ ବେକଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଲାଞ୍ଜ ସାନ । ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା ସାପର ଲାଞ୍ଜପରି ହଠାତ୍ ସରୁ ହୋଇଥାଏ । ଦେହର ମଝିଅଂଶ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ମୋଟା । ମୁଣ୍ଡର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପିଠି ଉପର ଦେଇ ଲାଞ୍ଜ ଶେଷଯାଏ ଦେହର ରଙ୍ଗ ଜଳପାଇ ପରି ସବୁଜ । ପିଠି ଉପର କାତି ନୌତଳାକାର (Keeled), କିନ୍ତୁ ଚକ୍‌ଚକ୍ କରେ । ପେଟପାଖ ହଳଦିଆ ବା କମଳା ରଙ୍ଗର । ପେଟର ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱ ହାଲୁକା କୋଳଥିଆ ରଙ୍ଗର । ଆଖି ଚାରିପାଖେ କଳାରଙ୍ଗ ଥାଏ । ନାକପୁଡ଼ା କଟାଦାଗ ପରି ଓ ମୁଣ୍ଡର ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱରେ ଉପରଆଡ଼କୁ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଉପର ଓ ତଳଓଠର ଢାଲଗୁଡ଼ିକ ଧଳାରଙ୍ଗର । ପ୍ରତି ଆଖିର ପଛକୁ ଥିବା ୩ଟି ଢାଲ ମଧ୍ୟରୁ ମଝି ଢାଲଟିର ପଛରୁ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ କଳାଗାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଗାର ପିଠି ଉପରର ଜଳପାଇ ପରି ସବୁଜରଙ୍ଗ ଥିବା ଅଂଶର ଦୁଇ କରଦେଇ ଲାଞ୍ଜଶେଷ ଯାଏଁ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଥାଏ ।

ଶଲ୍କସଜ୍ଜା :

ଦେହର ମଝି ଅଂଶରେ ପିଠି ଉପର କାତି ୧୯ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ପେଟତଳ କାତି ଓସାରିଆ ଓ ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ୧୨୯-୧୫୭ । ମଳଦ୍ୱାର ଉପର କାତି ଦ୍ୱିବିଭକ୍ତ । ଏହା କାତିର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ପେଟତଳ କାତି (Ventral)ଟି ତ୍ରିବିଭକ୍ତ । ଲାଞ୍ଜତଳ କାତିଗୁଡ଼ିକ ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ୫୫-୫୮ଟି । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଢାଲ ଥାଏ । ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ (Supralabial) ୮ଟି । ସେଥିରୁ ୩ୟ ଓ ୪ର୍ଥ ଢାଲ ଚକ୍ଷୁକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ପୂର୍ବ ଅକ୍ଷିକ (Pre-ocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ, ଅନୁଅକ୍ଷିକ (Post ocular) ଢାଲ ୩ଟି । ଅଧିଅକ୍ଷିକ (Supraocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ । ଏହି ସାପର ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି ଯେ, ଅନ୍ୟ ସାପମାନଙ୍କ ପରି ଏହାର ଅନ୍ତର୍ନାସା (internasal) ଢାଲ ଦୁଇଟି ନ ଥାଇ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଥାଏ । ତଳପାଟିରେ ଅଧଓଷ୍ଠୀୟ (Infralabial) ଢାଲ ୭ଟି, ଅବଜିହ୍ୱା ଢାଲ (Sublingual) ୨ ହଳ ଓ ଚିବୁକୀୟ ରେଖା (mental groove) ଥାଏ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ଖୁବ୍ ଶାନ୍ତ ପ୍ରକୃତିର । ଧରାଧରି କଲେ କ୍ୱଚିତ୍ କାମୁଡ଼ିଥାଏ । ପାଣି ପାଖାପାଖି ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରିବାକୁ ଏହା ଭଲପାଏ । ଏହା ଉଭୟ ଦିବା ଓ ରାତ୍ରିଚର ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ବେଙ୍ଗ, ବେଙ୍ଗଫୁଲା ଓ ମାଛ ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ । ଏହା ମଧ ମଶାଙ୍କର ଲାର୍ଭାଙ୍କୁ ଖାଏ । ଏହି ସାପ ପାଣିରେ ପହଁରି ଶିକାର ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଅତିକ୍ରମ କରେ । ତା'ପରେ ହଠାତ୍ ବୁଲିପଡ଼ି ଶିକାରର ମୁଣ୍ଡକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରିନିଏ । ପୋଖରୀ, ଗଡ଼ିଆ ବା ପାଟକୂଳିଆ ଜମିରେ ଥିବା କଙ୍କଡ଼ାଗାତ ବା ଅନ୍ୟ ଗାତରେ ଏହି ସାପ ବାସ କରେ ।

ପ୍ରଜନନ :

ଡିସେମ୍ବରରୁ ମାର୍ଚ୍ଚ ମଧ୍ୟରେ ମାଈସାପ ୧୨ ରୁ ୩୦ଟି ଯାଏ ଅଣ୍ଡା ଦିଏ ।

6.7. ବୃକ୍ଷବାସୀ ସର୍ପ (Tree Snakes)

ଏହି ଶ୍ରେଣୀ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ସାପମାନେ ଗଛ ଓ ବୁଦା ଉପରେ ରହିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ଏମାନ ସାଧାରଣତଃ ପତଳା ଓ ଲମ୍ବା । ସେମାନଙ୍କ ଲାଞ୍ଜ ମଧ ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା । ସେମାନେ ବେଳେବେଳେ ଗଛ ଆଖପାଖରେ ଭୂମି ଉପରେ ମଧ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଦେହର ରଙ୍ଗ ସାଧାରଣତଃ ସବୁଜ ବାଦାମୀ । ଦେହର ରଙ୍ଗ ସେମାନଙ୍କୁ ଶତ୍ରୁଠାରୁ ଆତ୍ମରକ୍ଷାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ସବୁଜ ରଙ୍ଗର ସାପଗୁଡ଼ିକ ସବୁଜ ପତ୍ରଗହଳରେ ଓ ବାଦାମୀ ରଙ୍ଗର ସାପଗୁଡ଼ିକ ଗଛର ଶୁଖିଲା ଡାଳରେ ଥିବାବେଳେ ଦେହର ରଙ୍ଗ ଓ ପରିବେଶର ରଙ୍ଗ ମିଶିଯାଉଥିବାରୁ ଏମାନଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ସହଜରେ ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ ।

ଅଧିକାଂଶ ଗଛ ସାପଙ୍କର ପେଟତଳ କାତି ଦୁଇପାଖରେ ପିଠି ଆଡ଼କୁ ଭାଙ୍ଗିହୋଇ ରହିଥାଏ । ଫଳରେ ପେଟର ଦୁଇପାଖରେ ଦୁଇଟି ଭାଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ସାପ ତା'ର ମାଂସପେଶୀକୁ ସଙ୍କୁଚିତ କରିଦିଏ, ପେଟପାଖ କାତିଗୁଡ଼ିକ ଭିତରପଟକୁ ଖାଲୁଆ (Concave) ହୋଇଯାଏ । ପେଟଟି ଖାଲୁଆ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ସାପ ଗୋଟିଏ ଗଛରୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ଗଛକୁ ଡେଇଁଲାବେଳେ ବାୟୁର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଚାପ ସାପକୁ ଭସାଇ ରଖିବାରେ କିଛି ପରିମାଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ତେଣୁ ସାପ ବାୟୁରେ ଉଡୁଥିବାର ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ସାପ ଗଛଉପରୁ ତଳକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲେ ମଧ ଭୂମିରେ ଯେତେ ଜୋରରେ ମାଡ଼ହୋଇ ପଡ଼ିବା କଥା ସେତେ ଜୋରରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ ।

ଏହି ସାପମାନଙ୍କୁ ହାରାହାରି ୪ଟି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ।

୧. ଚାବୁକ ସାପ (Whip snake) ବା ନାକବାଲା ଗଛ ସାପ (Long nosed tree snake)

ଭାରତରେ ଏ ପ୍ରକାର ସାପ ୬ଟି ଜାତିର ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେଥିରୁ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଜାତିର ସାପ 'ଲାଉଡଙ୍କିଆ' (Ahaetulla nasutus) ଦେଖାଯାଏ । ଏମାନଙ୍କର ଲାଞ୍ଜ ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା, ଗୋଟିଏ ଚାବୁକ୍‌ର ରଜ୍ଜୁପରି, ଦେହର ମୋଟ ଦୈର୍ଘ୍ୟର ୧/୩ ଅଂଶରୁ ଅଧିକ । ନାସାଗ୍ର ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା । ଆଖିପୁଅ ଅଣ୍ଡାକାର ଓ ଭୂସମାନ୍ତର । ମେରୁଦଣ୍ଡ ଉପର କାତି ପିଠିର ଅନ୍ୟ କାତି ଠାରୁ ସାମାନ୍ୟ ବଡ଼ । ଏମାନେ ଦିବାଚର । ସାମାନ୍ୟ ବିଷାକ୍ତ । କାମୁଡ଼ିଲେ ସାମାନ୍ୟ ସ୍ଥାନୀୟ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯାଏ । ମାତ୍ର ସର୍ବାଙ୍ଗିକ ଲକ୍ଷଣ ଯଥା : ଜ୍ୱର, ଅସୁଖବୋଧ ଓ ବାନ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ଦେଖାଯାଏନି ।

୨. ବ୍ରୋଞ୍ଜପିଠିଆ ଗଛ ସାପ (Bronze back tree snake)

ଭାରତରେ ଏପ୍ରକାର ସାପ ୭ଟି ଜାତିର ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେଥିରୁ ୨ଟି ଜାତିର ଦେଖାଯାନ୍ତି । 1. Dendrelaphis tristis, 2. Dendrelaphis pictus । ଏମାନଙ୍କର ଦେହର ରଙ୍ଗ ବ୍ରୋଞ୍ଜପରି । ଏମାନେ ଗଛର ଶୁଖିଲା ଡାଳ ଉପରେ ଶୋଇ ରହିବାକୁ ଭଲପାଆନ୍ତି । ଫଳରେ ଗଛ ଉପରେ ଥିବାବେଳେ ଏମାନେ ସହଜରେ ଜଣାପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ଏମାନେ ଦିବାଚର । ମେରୁଦଣ୍ଡ ଉପର କାତି ପିଠିର ଅନ୍ୟ କାତିଠାରୁ ସାମାନ୍ୟ ବଡ଼ । ପେଟତଳ କାତି ଭାଙ୍ଗିହୋଇ ପେଟର ପ୍ରତି ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏକ ଭାଙ୍ଗ (Ridge) ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଲାଞ୍ଜ ଲମ୍ବାଳିଆ, ଲାଞ୍ଜର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଦେହର ମୋଟ ଦୈର୍ଘ୍ୟର ୧/୩ ଅଂଶରୁ ଅଧିକ ।

୩. ବିଲେଇ ସାପ (Cat snake)

ଭାରତରେ ଏ ପ୍ରକାର ସାପ ମୋଟ ୧୧ଟି ଜାତିର ଦେଖାଯାନ୍ତି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାୟ ସବୁଆଡ଼େ Boiga trigonata ନାମକ ସାପ ଦେଖାଯାଏ । କିନ୍ତୁ R. Whitaker ଙ୍କ ମତରେ ଏହାଛଡ଼ା ଆଉ ଏକ ସାପ Boiga ceylonesis ଓ P.J. Deoras ଙ୍କ ମତରେ Boiga foresteni ନାମକ ଅନ୍ୟ ଏକ ସାପ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ଦେଖାଯାଏ । ମାତ୍ର ଏ ଲେଖକ ଏହି ସାପଦ୍ୱୟ ଅଦ୍ୟାବଧି ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ନାହିଁ ।

ଏହି ସାପଗୁଡ଼ିକର ଆଖି ବଡ଼ । ଆଖିପୁଅ ଅଣ୍ଡାକୃତି ଓ ଭୂଲମ୍ବଭାବେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏମାନେ ରାତ୍ରିଚର ଓ ଭୟଙ୍କର ପ୍ରକୃତିର । ଏମାନଙ୍କର ବେକ ସରୁଆ, ମୁଣ୍ଡ ଚେପ୍ଟା ଓ ତ୍ରିଭୁଜାକାର, ଲାଞ୍ଜ ଲମ୍ବା ଓ ମୋଟ ଦୈର୍ଘ୍ୟର ୧/୫ରୁ ୧/୪ ଅଂଶ ଯାଏ ଲମ୍ବା ।

୪. ଚିତ୍ରିତ ଗଛସାପ (Ornate tree snake) ବା ଉଡ଼ନ୍ତା ସର୍ପ (Flying snake)

ଭାରତରେ ଏ ପ୍ରକାରର ସାପ ମୋଟ ଦୁଇଟି ଜାତିର ଦେଖାଯାନ୍ତି । ସେଥିରୁ R. Whitaker ଙ୍କ ମତରେ ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ Chrysopelea ornata ନାମକ ଏକ ସାପ ଦେଖାଯାଏ । ଏହାର ପିଠିପାଖ ସବୁଜ ହଳଦିଆ ବା ଫିକା ସବୁଜ । ପିଠି ଉପରେ କଳାରଙ୍ଗର ପଟିଚିହ୍ନ ଆଡ଼ବାଗରେ ଥାଏ । ଏହାର ପେଟତଳ ସବୁଜ ରଙ୍ଗର । ପେଟର କାତି ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୁଇଟି ଭାଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଏହାର ବେକ ସରୁଆ, ଆଖିପୁଅ ଗୋଲାକାର । ଏହା ଦିବାଚର । ଗଛ ଡାଳ ଉପରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଖୁବ୍ ବେଗରେ ଗତି କରିପାରେ । ଗୋଟିଏ ଗଛରୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ଗଛକୁ ଏତେ ଜୋରରେ ଡେଇଁ ଯାଇପାରେ

ଯେ ଲୋକେ ଏହାକୁ ଉଡ଼ନ୍ତା ସାପ ବୋଲି କୁହନ୍ତି । ମାତ୍ର ଲେଖକ ଏ ଜାତିର ସାପ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ନାହିଁ ।

ସୂଚନା :

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବା ଏହାପରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କେତେକ ସାପଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ନାମ ଜଣା ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ଇଂରାଜୀ ନାମର ଓଡ଼ିଆ ରୂପାନ୍ତର କରି ସାପଗୁଡ଼ିକର ନାମକରଣ କରାଯାଇଅଛି । ଆଶା, ପାଠକବନ୍ଧୁ ଅସୁବିଧାକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବେ ଓ ଏହି ଅନିଚ୍ଛାକୃତ ତ୍ରୁଟିପାଇଁ କ୍ଷମା ଦେବେ ।

6.7.1. ଲାଉଡଙ୍କିଆ :

ଇଂରାଜୀ ନାମ – Common green whip snake, Vine snake, Long nosed whip snake

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Ahaetulla Nasutus

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ଲାଉଡଙ୍କିଆ, ଲାଉଡଙ୍କ

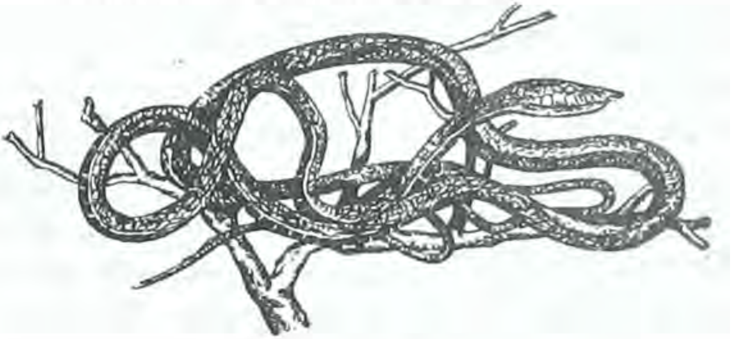

ଚିତ୍ର ନଂ ୩୧ - ଲାଉଡଙ୍କିଆ ସାପ

ଆକୃତି :

ଏହା ମଧ୍ୟମରୁ ବୃହଦାକାର ଏକ ସାପ । ଏହାର ବେକ ପତଳା, ଲାଞ୍ଜ ସରୁଆ, କିନ୍ତୁ ଦେହର ମଝିଅଂଶ ବେକ ଓ ଲାଞ୍ଜ ତୁଳନାରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ମୋଟା । ଲାଞ୍ଜ ସହ ମୋଟ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୧.୩ ମିଟରରୁ ୧.୯ ମିଟର ପ୍ରାୟ । ଦେହର ରଙ୍ଗ ପତ୍ରରଙ୍ଗ ପରି ଗାଢ଼

ସବୁଜ । ପେଟପାଖର ରଙ୍ଗ ଶୁଆ ରଙ୍ଗ ପରି ଫିକା ସବୁଜ । ପେଟତଳର ପ୍ରତି କାତି (Ventral) ର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କରି ଧଳା ଦାଗ ଥାଏ । ଏହି ଦାଗଗୁଡ଼ିକ ଏକାଠି ମିଶି ଦେହର ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୁଇଟି ଧଳାରଙ୍ଗର ଗାର ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଧଳାଗାର ବେକଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଲାଞ୍ଜର ଅଧାଯାଏ ବିସ୍ତୃତ । ଦେହ ଉପର କାତି ଚିକ୍କଣ, କିନ୍ତୁ ଚକ୍‌ଚକ୍ କରେ ନାହିଁ । ଏହାର ଲାଞ୍ଜ ଖୁବ୍ ଲମ୍ୱା । ସାପର ମୋଟ ଦୈର୍ଘ୍ୟର ୧/୩ ଅଂଶରୁ ଅଧିକ । ମୁଣ୍ଡ ଲମ୍ୱା, ଚଟକା ଓ ବେକଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଏହାର ନାସାଗ୍ର ଲମ୍ୱା ଓ କ୍ଷୁଦ୍ର ମାଂସଳ ଉପାଙ୍ଗଯୁକ୍ତ । ଠିକ୍ ଆମ ପୁରାଣବର୍ଣ୍ଣିତ ଗରୁଡ଼ର ନାକ ପରି ଲମ୍ୱାଳିଆ । ଆଖି ବଡ଼, ଅଣ୍ଡାକାର ଓ ଶାୟିତ ଭାବେ ଅବସ୍ଥିତ । ଆଖିପୁଅ ଲମ୍ୱାଳିଆ ଓ ଭୂସମାନ୍ତର ଭାବେ ଥାଏ । କନୀନିକା ସୁନେଲୀ ରଙ୍ଗର । ଆଖିତଳ ଠାରୁ ବେକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗ ଥାଏ । ଆଖିର ଉପର ଅଂଶରୁ ଲମ୍ୱିତ ନାସାଗ୍ରଯାଏଁ ମୁଣ୍ଡର ଦୁଇପାଖରେ ଦୁଇଟି ହୁଡ଼ାପରି ଅଂଶ ଥାଏ । ଫଳରେ ମୁଣ୍ଡର ଉପର ଅଂଶ ତ୍ରିଭୁଜାକାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ହୁଡ଼ାର ତଳକୁ ଥିବା ଆଖି ଓ ନାସାରନ୍ଧ୍ରର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳ ସାମାନ୍ୟ ଅବତଳାକାର ।

ବେକଠାରୁ ଦେହର ମଝିଅଂଶ ଯାଏ ଥିବା ପିଠି କାତିର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗାଢ କଳାରଙ୍ଗ ଓ ଧଳାରଙ୍ଗ ଥାଏ । ମାତ୍ର ଦେହର ମଝି ଅଂଶରୁ ଲାଞ୍ଜ ଆରମ୍ଭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଂଶରେ ଥିବା ପିଠି କାତିର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଫିକା କଳାରଙ୍ଗ ଥାଏ ।

ଶଳ୍କସଜ୍ଜା :

ଶରୀରର ମଝି ଅଂଶରେ ପିଠି ଉପର କାତି ୧୫ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ମେରୁଦଣ୍ଡ ଉପର କାତି ସାମାନ୍ୟ ବଡ଼ ଆକୃତିର । ପେଟତଳ କାତି ଓସାରିଆ ଓ ଦୁଇପାଖକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ । ଏଗୁଡ଼ିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ୧୬୮-୨୦୬ । ଏହି କାତିଗୁଡ଼ିକର ଦୁଇ ପ୍ରାନ୍ତ ପିଠି ପାଖ ଆଡ଼କୁ ଭାଙ୍ଗିହୋଇ ରହିଥାଏ । ଫଳରେ ଶରୀରର ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୁଇଟି ଭାଙ୍ଗ (Ridge) ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଲାଞ୍ଜତଳ କାତି ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ୧୨୭-୧୭୪ । ମଳଦ୍ୱାର ଉପର କାତି ଦ୍ୱିବିଭକ୍ତ । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଢାଲ ଥାଏ । ଲୋରିଆଲ୍ ଢାଲ ନ ଥାଏ । ଅନ୍ତର୍ନାସା ଓ ପୂର୍ବ ଲଲାଟିକା ଢାଲମାନେ ଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ ସହ ଲାଗିଥାଏ । ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ (Supralabial) ଢାଲ ସଂଖ୍ୟା ୧୦ଟି । ସେଥିରୁ ୬ଷ୍ଠ ଢାଲଟି ଚକ୍ଷୁକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ୩ୟ ବା ୪ର୍ଥ ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ ବିଭାଜିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ବା ଦୁଇଟି ପୂର୍ବଅଧଅକ୍ଷିକ (Pre-subocular) ଢାଲ ଗଠନ କରନ୍ତି । ପୂର୍ବଅକ୍ଷିକ (Pre-ocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ । ଅନୁଅକ୍ଷିକ (Post ocular) ଢାଲ ଦୁଇଟି । ଅଧିଅକ୍ଷିକ (Supraocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ ।

ପୂର୍ବ ଅକ୍ଷିକ, ପୂର୍ବ ଲଲାଟିକା (Pre-frontal) ଓ ଅନ୍ତର୍ନାସା (Internasal) ଢାଲରେ ଭାଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟିହୋଇ ଓ ଅଧିଅକ୍ଷିକ ଢାଲ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡର ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୁଇଟି ହୁଡ଼ା ଗଠନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ହୁଡ଼ା ଚକ୍ଷୁ ଉପରୁ ଲମ୍ବିତ ନାସାଗ୍ର ଯାଏ ବିସ୍ତୃତ । ତଳପାଟିରେ ଅଧଓଷ୍ଠୀୟ (Infralabial) ଢାଲ ୫ଟି । ଅବଜିହ୍ୱା (Sublingual) ଢାଲ ଦୁଇହଳ ଓ ଚିବୁକୀୟ ରେଖା (Mental groove) ଥାଏ । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଅନ୍ତର୍ନାସା ଢାଲ ଓ ଲମ୍ବିତ ତୁଣ୍ଡୀୟ ଢାଲ ମଧ୍ୟରେ ୨ଟି ଅତି ସାନ ଶଳ୍କ ଥାଏ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ଏକ ବୃକ୍ଷବାସୀ ସର୍ପ । ଏହା ଭୂମି ଅପେକ୍ଷା ଗଛ ଉପରେ ଶୀଘ୍ର ଗତି କରିପାରେ । ଏହା ଖୁବ୍ ନିର୍ଭୀକ । ଧରି ପକାଇଲେ ପଳାଇ ଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେନି । ଦେହର ବର୍ଣ୍ଣ ସବୁଜ ହୋଇଥିବାରୁ ଗଛପତ୍ରର ରଙ୍ଗସହ ସହଜରେ ମିଶିଯାଏ । ଫଳରେ ଗଛ ଉପରେ ଥିବାବେଳେ ତାକୁ ସହଜରେ ଦେଖିହୁଏ ନାହିଁ । ଏହା ଖୁବ୍ ଚଞ୍ଚଳ, ଭୀଷଣ ଓ ସହଜରେ କାମୁଡ଼େ । ଉତ୍ୟକ୍ତ ହେଲେ ସେ ଫୁସ୍‌ଫୁସ୍‌ରେ ବାୟୁରଖି ଦେହକୁ ଫୁଲାଇଦିଏ ଓ ପାଟିକୁ ମେଲା କରିଦିଏ । ଏହି ସମୟରେ ତାର କାତି ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ କଳା ଓ ଧଳାରଙ୍ଗ ଦେଖାଯାଏ । ଶତ୍ରୁ ଯଦି ଏତିକିରେ ତାକୁ ଡରି ନ ପଳାଇ ପାଖକୁ ଆସେ ତେବେ ସେ ଶତ୍ରୁର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱାଂଶକୁ ଚୋଟ ମାରେ । ଲୋକମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଏହା ଆଖିକୁ ଚୋଟ ମାରେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ହେଉଛି ଏହା ସ୍ଥଳବାସୀ ସାପ ନ ହୋଇଥିବାରୁ ମନୁଷ୍ୟର ନିମ୍ନାଙ୍ଗ (ପାଦ) ତାଦ୍ୱାରା ଦଂଶିତ ହୋଇନଥାଏ । ଏହା ଦିବାଚର । ନିଜର ଲମ୍ବା ଲାଞ୍ଜକୁ ଗଛରେ ଗୁଡ଼ାଇ ଦେଇପାରେ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏହା ଉଚାଘାସ, ଧାନବିଲ, ବୁଦାଳିଆ ଗଛ, ବାଡ଼ ଇତ୍ୟାଦିରେ ବାସ କରେ । ବେଳେବେଳେ ନଡ଼ିଆ ବା ଡିମିରିଗଛର ସବା ଉପରେ ଏହା ରହିଥାଏ । ଏହା ବେଳେବେଳେ ଖାଦ୍ୟ ଅନ୍ୱେଷଣରେ ତଳକୁ ଆସେ । ଏଣ୍ଡୁଅ ଜାତୀୟ ସରୀସୃପ, ଛୋଟ ଛୋଟ ମୂଷା, ଛୋଟ ଛୋଟ ପକ୍ଷୀ, ବେଙ୍ଗ, କୀଟପତଙ୍ଗ ଆଦି ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ । ଏହା ନିଜର ଆହାର ଜୀବକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରେ । ବିଷ ପ୍ରଭାବରେ ଉକ୍ତ ଜୀବଟି ମରିଗଲା ପରେ ସେ ତାକୁ ଗିଳିବାରେ ଲାଗେ ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଈ ସାପ ମାର୍ଚ୍ଚରୁ ଡିସେମ୍ବର ମଧ୍ୟରେ ୩-୨୨ଟି ଯାଏ ଛୁଆ ଜନ୍ମ କରେ ।

ବିଷ :

ଏହାର ପାଟିର ଭିତର ଆଡ଼କୁ ଅଳ୍ପ ବର୍ଦ୍ଧିତ ବିଷଦାନ୍ତ ଥାଏ । ଏହା କାମୁଡ଼ିଲେ କାମୁଡ଼ା ଜାଗାରେ ଖୁବ୍ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହୁଏ ଓ ଫୁଲିଯାଏ । କିଛି ସମୟ ପରେ ଉକ୍ତ ସ୍ଥାନ ବଧିର। ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହାର ବିଷ ସେତେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ସ୍ଥାନୀୟ ଲକ୍ଷଣ ଛଡ଼ା ସର୍ବାଙ୍ଗିକ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯାଏନି । ରୋଗୀ ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ମଧ୍ୟରେ ବା ଅଳ୍ପ କେତେ ଦିନରେ ଆପେ ଆପେ ଭଲ ହୋଇଯାଏ ।

6.7.2. ବ୍ରୋଞ୍ଜପିଠିଆ ଗଛ ସାପ (Bronze back) :

ଇଂରାଜୀ ନାମ – Eastern Bronze back tree snake

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Dendrelaphis Pictus

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନାମ ନାହିଁ ।

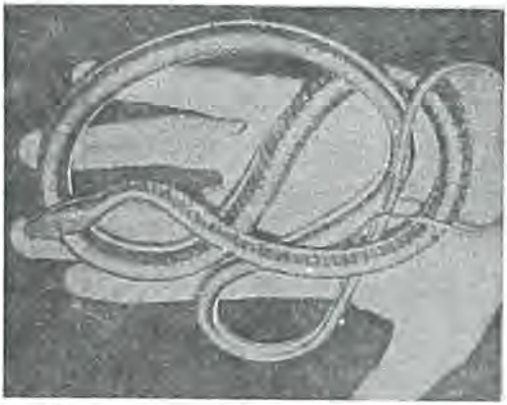

ଚିତ୍ର ନଂ ୩୨
ବ୍ରୋଞ୍ଜପିଠିଆ ଗଛସାପ

ଆକୃତି :

ଏହା ମଧ୍ୟମ ଆକୃତିର ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୧ ମିଟରରୁ ୧.୫ ମିଟର । ଦେହ ପତଳା । ଲାଞ୍ଜ ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା । ଶରୀରର ମୋଟ ଦୈର୍ଘ୍ୟର ପ୍ରାୟ ୧/୩ ଅଂଶ । ଦେହର କାତି ଚିକ୍କଣ । ମୁଣ୍ଡଠାରୁ ଲାଞ୍ଜ ଶେଷଯାଏ ପିଠି ଉପର 'ଗାଢ଼ ଚକୋଲେଟ୍ ରଙ୍ଗର । ମେରୁଦଣ୍ଡ ଉପର ଶଳ୍କଗୁଡ଼ିକ ସାମାନ୍ୟ ବଡ଼ ଓ ଫିକା ରଙ୍ଗର । ବେକ ପାଖାପାଖି ଏଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଧଳା ରଙ୍ଗର । କିନ୍ତୁ ବେକର କିଛି ଦୂରରୁ ଦେହର ମଝି ଅଂଶ ଯାଏ ସେଗୁଡ଼ିକର ରଙ୍ଗ ଫିକା ବାଦାମୀ । ଦେହର ମଝି ଅଂଶରୁ ଲାଞ୍ଜ ଶେଷ ଯାଏଁ ସେଗୁଡ଼ିକର ରଙ୍ଗ ପିଠି ଉପର

ରଙ୍ଗପରି ଗାଢ଼ ଚକୋଲେଟ୍ । ପେଟ ପାଖ ଧଳା ବା ହାଲୁକା ସବୁଜ ବର୍ଣ୍ଣର । ଲାଞ୍ଜତଳ କାତିଗୁଡ଼ିକ ସବୁଜ ମାଟିଆ ରଙ୍ଗର । ମୁଣ୍ଡ ବେକଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଆଖି ବଡ଼ ବଡ଼ ଓ ବାହାରକୁ ବାହାରିଥାଏ । ଆଖିପୁଅ ବୃତ୍ତାକାର । କନୀନିକାର ଉପର ଅଂଶ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ଓ ତଳ ଅଂଶ କଳା ରଙ୍ଗର । ଦୁଇ ମଧ୍ୟକପାଳୀୟ (Parietal) ଡାଲର ବିଭାଜକ ରେଖା ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଧଳାରଙ୍ଗର ବୃତ୍ତାକାର ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ଉପର ଓଷ୍ଠର ଡାଲଗୁଡ଼ିକ ଧଳା ବା ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ।

ଶଳ୍କସଜ୍ଜା :

ଏହାର ଶରୀରର ମଝିଅଂଶରେ ପିଠି ଉପର କାତି ୧୫ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ପେଟତଳ କାତି ଓସାରିଆ ଓ ୧୬୩-୨୦୫ ମଧ୍ୟରେ । ଏଗୁଡ଼ିକ 'ଲାଉଡଙ୍କିଆ' ସାପର ପେଟତଳ କାତିପରି ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଭାଙ୍ଗିହୋଇ ଦୁଇଟି ଭାଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି । ମଳଦ୍ୱାର ଉପର କାତି ଦ୍ୱିବିଭକ୍ତ । ଲାଞ୍ଜତଳ କାତି ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ଓ ୧୧୦-୧୫୦ ମଧ୍ୟରେ । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଡାଲ ଥାଏ । ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ (Supralabial) ଡାଲ ଗୋଟିଏ ଏବଂ ଏହା ସାମାନ୍ୟ ଅବତଳାକାର । ଅଧିଅକ୍ଷିକ (Supraocular) ଡାଲ ଗୋଟିଏ ଏବଂ ଅନୁଅକ୍ଷିକ (Post ocular) ଡାଲ ୨ଟି । ତଳପାଟିରେ ଅଧଓଷ୍ଠୀୟ (Infralabial) ଡାଲ ୬ଟି । ଅବଜିହ୍ୱା ଡାଲ (Sublingual) ଦୁଇଯୋଡା ଓ ଚିବୁକୀୟ ରେଖା (Mental groove) ଥାଏ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ଏକ ବୃକ୍ଷବାସୀ ସର୍ପ । ଏହା ଗଛ ଉପରେ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଗତି କରିପାରେ । ଏହା ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚ ଗଛ ଉପରୁ ତଳକୁ ଡେଇଁପାରେ । ଅନ୍ୟ ସାପଙ୍କ ପରି ତଳକୁ ପଡ଼ିବାରେ ତାର ଭୟ ନ ଥାଏ । ଏହା ଦିବାଚର । ସାଧାରଣତଃ ଖୋଲାଜାଗାରେ ଦେଖାଯାଏ । ଲୁଚିବାକୁ ପ୍ରାୟ ଚେଷ୍ଟା କରେ ନାହିଁ । ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲେ ଦେହକୁ ଫୁଲେଇ ଦିଏ । ଫଳରେ କାତି ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଂଶରେ ହାଲୁକା ନୀଳ ରଙ୍ଗ ଓ କଳା ରଙ୍ଗ ଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ତାପରେ ଏହା କ୍ଷିପ୍ର ବେଗରେ ଦୌଡ଼ିଆସି କାମୁଡ଼ି ଦିଏ । କିନ୍ତୁ ଏହା ବିଷହୀନ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର ଦଂଶନରେ ବିପଦର କୌଣସି ଆଶଙ୍କା ନ ଥାଏ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏହା ବୃକ୍ଷବାସୀ । ଛୋଟ ବୁଦା ବା ଅଳ୍ପ ଉଚ୍ଚ ଗଛ ଉପରେ ଏହା ବାସ କରେ । ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ବେଙ୍ଗ, ଏଣ୍ଡୁଅ ଜାତୀୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କୁ ଖାଏ ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଣସାପ ଏପ୍ରିଲ ମାସ ପାଖାପାଖି ଗଛର କୋରଡ଼ରେ ବା ଚଢ଼େଇ ବସାରେ ୬-୭ଟି ଅଣ୍ଡା ଦିଏ । ଅଣ୍ଡାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ୨ ମାସରେ ଫୁଟେ ।

6.7.3. ବିଲେଇ ସାପ (Cat Snake) :

ଇଂରାଜୀ ନାମ – Common cat snake, Common brown tree snake, Gamma snake

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Boiga Trigonata

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – ଡାଳୁଆ ନାଗ (Page 135, Common Indian Snakes, R. Whitaker)

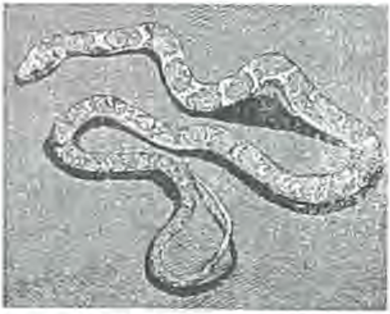

ଚିତ୍ର ନଂ ୩୩ - ବିଲେଇ ସାପ

ଆକୃତି :

କ୍ଷୁଦ୍ରରୁ ମଧମ ଆକୃତିର । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୭୦ ସେ.ମି.ରୁ ୧ ମିଟର । ଶରୀର ଖୁବ୍ ପତଳା; କିନ୍ତୁ ଦେହର ମଝିଅଂଶ ସାମାନ୍ୟ ମୋଟା । ବେକ ଖୁବ୍ ସରୁଆ, ମୁଣ୍ଡ ଚେପ୍ଟା ଓ ତ୍ରିଭୁଜାକାର । ଆଖି ଦୁଇଟି ବଡ଼ ଓ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିଥାଏ । ଆଖିପୁଅ ବିଲେଇର ଆଖିପରି ଅଣ୍ଡାକୃତି ଓ ଭୂଲମ୍ବ ଭାବେ ଅବସ୍ଥିତ । କନୀନିକା ସୁନେଲୀ ରଙ୍ଗର । ଲାଞ୍ଜଟି ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା ଓ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ସରୁ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଲାଞ୍ଜର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଦେହର ମୋଟ ଦୈର୍ଘ୍ୟର ୧/୪ରୁ ୧/୫ ଅଂଶ । ଦେହର ରଙ୍ଗ ହାଲୁକା ବାଦାମୀ । ଏହା ଉପରେ ଗାଢ଼ ରଙ୍ଗର ଗ୍ରୀକ୍ ଅକ୍ଷର ଗାମ୍ମା (γ) ପରି ଦାଗ ପଡ଼ିଥାଏ । ତେଣୁ ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ 'ଗାମା ସାପ' । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଗାଢ଼ ବାଦାମୀ ରଙ୍ଗର ଦୁଇଟି ଦାଗ ଥାଏ । ଏହି ଦାଗ ଦ୍ୱୟର

ଧାର କଳା ରଙ୍ଗର । ଏହି ଦାଗ ଲଲାଟିକା (Frontal) ଢାଲର ପଛରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ମଧ୍ୟକପାଳୀୟ (Parietal) ଢାଲର ମଧ୍ୟଦେଇ ମୁଣ୍ଡର ପାର୍ଶ୍ୱ ବାଟେ ବେକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ମଧ୍ୟକପାଳୀୟ ଢାଲଦ୍ୱୟ ପଛରୁ ବେକଯାଏ ଗାଢ଼ କଳାରଙ୍ଗର ଏକ ଦାଗ ଥାଏ । ଏହି ଦାଗ ବେକଠାରେ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ବେକର ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଲମ୍ବିଥାଏ । ଫଳରେ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଓଲଟା 'γ' ପରି ଦାଗ ଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚକ୍ଷୁ ପଛରୁ ଶେଷ ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ (Supralabial) ଢାଲଯାଏ ଫିକା କଳାରଙ୍ଗର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗାର ଥାଏ ।

ପେଟତଳ ଧଳା ରଙ୍ଗର । କେତେକ ପେଟତଳ କାତିର ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗାଢ଼ ବାଦାମୀ ରଙ୍ଗର ଖୁବ୍ ଛୋଟ ଛୋଟ ଦାଗ ଥାଏ ।

ଶଳ୍କ ସଜ୍ଜା :

ଦେହର ମଝିଅଂଶରେ ପିଠି ଉପର କାତି ୨୧ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ଦେହର କାତି ଚିକ୍କଣ; କିନ୍ତୁ ଚକ୍‌ଚକ୍ କରେନି । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଢାଲ ଥାଏ । ପୂର୍ବଅକ୍ଷିକ (Pre-ocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ, ଅନୁଅକ୍ଷିକ (Post ocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ ଓ ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ (Supralabial) ଢାଲ ୯ଟି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ୪ର୍ଥ, ୫ମ ଓ ୬ଷ୍ଠ ଢାଲ ଚକ୍ଷୁକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତି । ଅଧଓଷ୍ଠୀୟ (Infralabial) ଢାଲ ୭ଟି । ଅବଜିହ୍ୱା ଢାଲ (Sublingual) ୨ ହଳ ଥାଏ ଓ ଚିବୁକୀୟ ରେଖା (Mental groove) ଥାଏ । ପେଟତଳ କାତି ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ଓ ୨୦୬-୨୫୬ ମଧ୍ୟରେ । ଲାଞ୍ଜତଳ କାତି ଦୁଇ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ଓ ୭୫-୯୬ ମଧ୍ୟରେ । ମଳଦ୍ୱାର ଉପର କାତି ଗୋଟିକିଆ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ରାତ୍ରିଚର ଓ ଅତି ହିଂସ୍ରସାପ । ତାର ଶାନ୍ତି ଭଙ୍ଗହେଲେ ସେ କୁଣ୍ଡଳୀ ପକାଇଦେଇ ବେକକୁ ଟେକି ପଛକୁ ନେଇ ଆକ୍ରମଣଶୀଳ ଭଙ୍ଗୀ ଦେଖାଏ । ସେତେବେଳେ ସେ ନିଜ ଲାଞ୍ଜକୁ ମଧ୍ୟ ହଲାଉଥାଏ । ସୁଯୋଗ ପାଇବାମାତ୍ରେ ଆକ୍ରମଣକାରୀକୁ ସେ ବାରମ୍ବାର ଚୋଟ ମାରେ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଦିନସାରା ଥଣ୍ଡାଳିଆ ଜାଗା ବିଶେଷତଃ ଗହଳିଆ ବୁଦା ଭିତରେ, ଚାଳତଳେ ବା ତାଳଗଛ ପତ୍ର ଉପରେ ଶୋଇକରି କଟାଏ । ରାତିରେ ଖାଦ୍ୟ ଖୋଜି ବାହାରେ । ବେଙ୍ଗ, ଝିଟିପିଟି ଜାତୀୟ ପ୍ରାଣୀ, ଛୋଟ ମୂଷା ଓ ଛୋଟ ଚଢ଼େଇଙ୍କୁ ଏହା ଖାଏ ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଇସାପ ଅକ୍ଟୋବର ମାସ ଆଡ଼କୁ ୩-୧୧ଟି ଅଣ୍ଡା ଦିଏ ।

ବିଷ :

ଏହାର ବିଷଦାନ୍ତ ଅଛି । ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକ ପାଟିର ଭିତର ଆଡ଼କୁ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ବିଷ ଖୁବ୍ କମ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ଏହା କାମୁଡ଼ିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଦେହରେ ବିଷକ୍ରିୟାର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଏହାକୁ ବିଷହୀନ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ଏହା ନିଜର ଖାଦ୍ୟପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ନିଜର ବିଷ ସାହାଯ୍ୟରେ ନିସ୍ତେଜ କରିଦେଇ ଗିଳେ ।

ମନ୍ତବ୍ୟ :

କେତେକ ଲୋକ ଏହାକୁ ଭୁଲରେ 'ଧୂଳିନାଗ' ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି ।

6.8. ମଧୁର ଜଳବାସୀ ସର୍ପ

ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ବିଷହୀନ ଓ ସାଧାରଣତଃ ପାଣି ପାଖରେ ବା ପାଣି ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ମାଛ ଓ ବେଙ୍ଗ ଖାଆନ୍ତି । ସହଜରେ ପାଣିରେ ପହଁରିପାରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ନାକପୁଡ଼ା ନାସାଗ୍ରର ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ନ ଥାଇ ଉପର ଆଡ଼କୁ ଅବସ୍ଥିତ । ଫଳରେ ପହଁରିବା ବେଳେ ସେମାନେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା କରିପାରନ୍ତି ।

ଆମ ଅଞ୍ଚଳର ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ପାଣିରେ ରହୁଥିବା ବା ପାଣି ପାଖରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ସମସ୍ତ ସାପଙ୍କୁ 'ଧଣ୍ଡ' ନାମରେ ଡାକନ୍ତି । ଯଥା–Checkered Keel back ସାପକୁ 'ଶଙ୍କରା ଧଣ୍ଡ', Olivaceous keel back ସାପକୁ 'ଧଣ୍ଡ' ବୋଲି କୁହନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ପୂର୍ବରୁ (*୬.୬*–ପିଠିରେ ନୌତଳାକାର କାତି ଥିବା ସାପ) ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି । ତେବେ ଆଉ ଏକ ମଧୁର ଜଳବାସୀ ସାପ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଉଅଛି । ଯାହାକୁ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ 'କାଉଚି ଧଣ୍ଡ' ବୋଲି କୁହନ୍ତି ।

6.8.1. କାଉଚି ଧଣ୍ଡ :

ଇଂରାଜୀ ନାମ – ଜଣା ନାହିଁ

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – ଜଣା ନାହିଁ

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – କାଉଚି ଧଣ୍ଡ (ବାଙ୍କୀ ଅଞ୍ଚଳ)

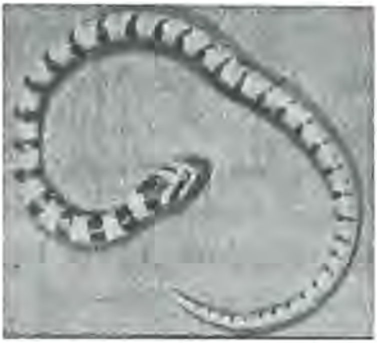

ଚିତ୍ର ନଂ ୩୪ - କାଉଚି ଧଣ୍ଡସାପର ପେଟ ପାଖ

ଆକୃତି :

ଏହା ଏକ ଛୋଟ ଆକୃତିର ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରାୟ ୫୦ ସେ.ମି. । ଲାଞ୍ଜର ଦୈଘ୍ୟ ୧୦ ସେ.ମି. । ପିଠି ଉପର ଫିକା କଳା ରଙ୍ଗର । ପିଠିର ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱ ଧୂସର (grey) ରଙ୍ଗର । ପିଠି ଉପର କାତିଗୁଡ଼ିକ ଚିକ୍କଣ ଓ ଚକ୍‌ଚକ୍ କରେ । ମୁଣ୍ଡ ବେକଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ମୁଣ୍ଡ ଉପର ଗାଢ଼ ଛଳପାଇ ପରି ସବୁଜ ରଙ୍ଗର । ଆଖିଦୁଇଟି ସାନ । ଆଖିପୁଅ ଗୋଲାକାର । କନୀନିକା ସବୁଜ ବାଦାମୀ ରଙ୍ଗର । ନାକପୁଡ଼ା ନାସାଗ୍ରର ଉପର ଆଡ଼କୁ ଅବସ୍ଥିତ । ଉପର ଓଠ ଓ ତଳଓଠର ଢାଳଗୁଡ଼ିକ ଧଳାରଙ୍ଗର । ଦେହର ମଝି ଅଂଶ ବେକ ଓ ଲାଞ୍ଜ ତୁଳନାରେ ମୋଟା । ଦୁଇଟି ଅତି ଫିକାଳିଆ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ରେଖା ଦୁଇ ମଧ୍ୟକପାଳୀୟ (Parietal) ଢାଲ ପଛକୁ ବାହାରି ଲାଞ୍ଜ ଶେଷ ଯାଏଁ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଥାଏ । ପେଟ ପାଖର ରଙ୍ଗ ଧୂସର । ପ୍ରତି ପେଟତଳ କାତି (Ventrals)ର ଦୁଇ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଓ ମଝିରେ କଳାରଙ୍ଗର ରେଖା ଥାଏ । ପେଟତଳ କାତିଗୁଡ଼ିକର ଏହି କଳା ରଙ୍ଗର ରେଖାଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ସହ ସମ୍ପୃକ୍ତ ହୋଇ ପେଟର ଦୁଇପାଖରେ ଦୁଇଟି ତରଙ୍ଗାୟିତ (ଦନ୍ତୁରିତ) କଳା ରଙ୍ଗର ଗାର ଓ ପେଟର ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଖଣ୍ଡିତ ସଳଖ ଗାର ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି । ଲାଞ୍ଜ ତଳ କାତିର (Subcaudals) ଦୁଇ ବାହାର ପାଖ ଓ ମଝିରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି କଳାରଙ୍ଗର ରେଖା ଥାଏ । ଫଳରେ ସାପଟିର ପେଟ ପାଖରେ ୩ଟି କଳା ରଙ୍ଗର ଗାର ବେକଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଲାଞ୍ଜ ଶେଷ ଯାଏ ଲମ୍ବିଥାଏ । ପେଟ ତଳର ଏହି ଗାର ୩ଟି ଏହି ସାପର ବିଶେଷତ୍ୱ ।

ଶଳ୍କ ସଜ୍ଜା :

ଏହି ସାପର ପିଠି ଉପର କାତି ୨୧ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଢାଲ ଥାଏ । ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ (Supralabial) ଢାଲ ୮ଟି ଓ ସେଥିରୁ ୪ର୍ଥ ଢାଲଟି ଚକ୍ଷୁକୁ ସ୍ପର୍ଶ

କରେ । ଅଧିଅକ୍ଷିକ (Supraocular) ଢାଲ ଗୋଟିଏ, ଅନୁଅକ୍ଷିକ (Postocular) ଢାଲ ୨ଟି ଓ ସେଥିରୁ ତଳ ଢାଲଟିର ତଳ ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ଧଳା ରଙ୍ଗର ଓ ଉପର ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ମୁଣ୍ଡର ରଙ୍ଗର । ଅଧଓଷ୍ଠୀୟ (Infalabial) ଢାଲ ୫ଟି । ଅବଜିହ୍ୱା ଢାଲ (Sublingual) ୨ ହଳ ଓ ଚିବୁକୀୟ ରେଖା (Mental groove) ଥାଏ । ପେଟତଳ କାତି ଓସାରିଆ ଓ ଦୁଇପାଖକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ୧୫୧ଟି । ମଳଦ୍ୱାର ଉପର କାତି (Anal) ଦ୍ୱିବିଭକ୍ତ । ଲାଞ୍ଜର କାତି ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ୫୬ଟି ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ଖୁବ୍ ଧୀର ପ୍ରକୃତିର ଓ ମାନ୍ଦାଳିଆ । ଆଦୌ କାମୁଡ଼େ ନାହିଁ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ମାଛ ଓ ବେଙ୍ଗ ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ । ଏହା ପାଟ୍କୂଳିଆ ଜମି, ଦଳ ବଢ଼ିଥିବା ସ୍ଥାନରେ ଦେଖାଯାଏ ।

ପ୍ରଜନନ :

ଏହାର ପ୍ରଜନନ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ କିଛି ଜଣା ନାହିଁ ।

6.9. ହେଟା ସାପ (Wolf Snake)

ଇଂରାଜୀ ନାମ — Common Wolf Snake
ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ — Lycodon Aulicus
ଓଡ଼ିଆ ନାମ — ବୋଡ଼ା, ଦୁଧିଆ ବୋଡ଼ା, ଜଟିଆ ସାପ

ଆକୃତି :

ଏହା ଏକ ଛୋଟ ଆକୃତିର ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୭୦ ସେ.ମି.ରୁ ୮୦ ସେ.ମି. ମଧ୍ୟରେ । ପିଠିର ବର୍ଣ୍ଣ ବାଦାମୀ ବା ବାଇଗଣୀ । ତା ଉପରେ ଧୂସର ବା ଧଳାରଙ୍ଗର ଗାର ଆଡ଼ବାଗରେ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏହି ଗାରସଂଖ୍ୟା ୯ରୁ ୧୮ ମଧ୍ୟରେ । ଏହି ଗାରଗୁଡ଼ିକ ବେକଠାରୁ ଦେହର ଅଧାଯାଏ ସ୍ପଷ୍ଟ; କିନ୍ତୁ ଲାଞ୍ଜ ଆଡ଼କୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ । ପେଟପାଖ ହଳଦିଆ ବା ଧଳା । ପିଠି ଉପର କାତିଗୁଡ଼ିକ ଚିକ୍କଣ ଓ ଚକଚକିଆ । ମୁଣ୍ଡ ଚେପ୍ଟା ଓ କେତେକାଂଶରେ ଗୋଲିଆ । ଓଠ ଧଳା ବା ବାଦାମୀ ଚିହ୍ନଯୁକ୍ତ ।

ଶଲ୍କସଜ୍ଜା :

ପେଟତଳ କାତି ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ୧୭୦-୨୨୪ । ଲାଞ୍ଜତଳ କାତି ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ଓ ୫୬-୮୦ । ପିଠି ଉପର କାତି ୧୭ ଧାଡ଼ିରେ

ସହିତ । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଢାଲ ଅଛି । ଅଧିଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ ୯ଟି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ୩ୟ, ୪ର୍ଥ ଓ ୫ମ ଢାଲ ଚକ୍ଷୁକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତି । ଅନୁଅକ୍ଷିକ ଢାଲ ୨ଟି ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ରାତ୍ରିଚର । ଦିନସାରା କାନ୍ଥର ଫାଟ ବା ଗାତରେ ଲୁଚି ଶୋଇ ରହେ ବା ଘରର କୌଣସି ଅନ୍ଧାରିଆ କଣ, କାଠଗଦା, ଇଟାଗଦା ଇତ୍ୟାଦି ତଳେ ଲୁଚି ରହେ । ଭୂମି ଉପରେ ଏହା ଚଞ୍ଚଳ ଗତି କରିପାରେ, ସହଜରେ ଗଛ ଚଢ଼ିପାରେ, ଏପରିକି କାନ୍ଥ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଚଢ଼ିପାରେ । ମଣିଷକୁ ଦେଖିଲେ ଏହା ଲୁଚିଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରେ । ମାତ୍ର ତାର ପଳାୟନରେ ବାଧାଦେଲେ ବା ଧରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଏହା ହିଂସ୍ରତାର ସହ ଜୋରରେ କାମୁଡ଼ି ଧରେ । ଖୋଲା ଜାଗାରେ ଏହା କୁଣ୍ଡଳୀ ପକାଇଥାଏ; ମାତ୍ର ଏହି ଅବସ୍ଥାରୁ ଏହା ହଠାତ୍ ଉଠି କାମୁଡ଼ି ଦେଇପାରେ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏହା ଆମ ଘର ନିକଟର ଏକ ସାଧାରଣ ସାପ । ଏହା ଆମ ଘରଭିତରେ ବା ଆମ ବାଡ଼ିବଗିଚାରେ ବାସ କରେ । ଝିଟିପିଟି, ଏଣ୍ଡୁଅ ଓ ଚମ୍ପେଇନେଉଳ ଆଦି ସରୀସୃପ, ବେଙ୍ଗ, ଛୋଟ ମୂଷା ବା ପକ୍ଷୀ ଅଣ୍ଡା ଆଦି ଖାଦ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରେ । ଏହା ନିଜ ମାଢ଼ିର ସମ୍ମୁଖରେ ଥିବା ବଡ଼ଦାନ୍ତ ସାହାଯ୍ୟରେ ଖାଦ୍ୟପ୍ରାଣୀକୁ ଧରିନିଏ ଓ ଜୀବନ୍ତ ଗିଳିଦିଏ ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଈସାପ ଫେବୃଆରୀରୁ ଜୁଲାଇ ମଧ୍ୟରେ ୪-୭ଟି ଅଣ୍ଡା ଦିଏ । ପ୍ରାୟ ୨ ମାସରେ ଅଣ୍ଡାରୁ ଛୁଆ ଫୁଟନ୍ତି । ଛୁଆମାନଙ୍କର ଦେହର ଚିହ୍ନ ଓ ରଙ୍ଗ ଦେଖିବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ବାପା ମା ଭଳି ।

ମନ୍ତବ୍ୟ – (୧) ଏହାର ଉପର ଓ ତଳ ମାଢ଼ିର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶରେ ହେଟା, କୁକୁର ବା କୋକିଶିଆଳୀଙ୍କର ଶ୍ୱାନଦାନ୍ତ ଭଳି ଲମ୍ବା ଦାନ୍ତ ଥାଏ । ତେଣୁ ଏହାକୁ 'ହେଟାସାପ' (Wolf snake) ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

(୨) ଏହାର ଦେହରେ ଆଡ଼ବାଗରେ ପଡ଼ିଥିବା ଧଳାରଙ୍ଗର ଗାର ଦେଖି ଲୋକେ ଏହାକୁ ଭୁଲରେ ଚିତିସାପ ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଚିତିର ଲାଞ୍ଜ ତଳ କାତି ଗୋଟିକିଆ ଓ ହେଟାସାପର ଲାଞ୍ଜତଳ କାତି ୨ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ଏତିକି ଲକ୍ଷଣରୁ ଏହାକୁ ଚିତିସାପଠାରୁ ଅଲଗା ବୋଲି ଚିହ୍ନି ହୁଏ । ଏହା ଛଡ଼ା ଚିତିସାପର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ଏହି ସାପ ନିକଟରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ ।

6.10. କୁକ୍ରି ସାପ (Kukri Snake)

ଇଂରାଜୀ ନାମ – Banded Kukri Snake

ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ – Oligodon Arnensis

ଓଡ଼ିଆ ନାମ – କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନାମ ଜଣା ନାହିଁ ।

ଆକୃତି :

ଏହା ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ସାପ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୩୫ ସେ.ମି.ରୁ ୬୦ ସେ.ମି. । ଦେହ ଚିକ୍କଣିଆ ଓ ଚକ୍‌ଚକ୍ କରୁଥିବା କାତିଦ୍ୱାରା ଆବୃତ । ଦେହର ରଙ୍ଗ ଫିକା ହଳଦିଆ ବାଦାମୀ । ପିଠି ଉପରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଓସାରିଆ କଳାଦାଗ ଆଡ଼ବାଗରେ ପଡ଼ିଥାଏ । ଦୁଇଟି ପାଖାପାଖି କଳାଦାଗର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ବାଦାମୀ ଅଂଶର ଓସାର କଳାଦାଗର ଓସାର ଠାରୁ ଅଧିକ । ଏହାର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଇଂରାଜୀରେ ଓଲଟା 'V' ଆକାରର ୩ଟି ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ଏହି ଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଗୋଜିଆ ଅଂଶ ମୁଣ୍ଡର ସମ୍ମୁଖ ଅଂଶ ଆଡ଼କୁ ଥାଏ । ପେଟପାଖ ଧଳା ଓ ଆଖିପୁଅ ଗୋଲାକାର ।

ଶଲ୍କସଜ୍ଜା :

ଏହାର ଦେହର ମଝି ଅଂଶରେ ପିଠିପାଖ କାତି ୧୭ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ । ପେଟତଳ କାତି ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ୧୬୪-୨୦୨ । ଲାଞ୍ଜତଳ କାତି ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ଓ ସଂଖ୍ୟାରେ ୪୧-୫୯ । ମଳଦ୍ୱାର ଉପର କାତି ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ।

ପ୍ରକୃତି :

ଏହା ରାତ୍ରିଚର, ଅତି ଧୀର ପ୍ରକୃତିର ଓ ଆଦୌ କାମୁଡ଼େ ନାହିଁ । ଏହା ବର୍ଷାକାଳରେ ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ।

ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାସସ୍ଥାନ :

ଏହା ଉଇହୁଙ୍କା, ଫାଟ, ଗଛକୋରଡ଼ ବା ଗାତରେ ବାସକରେ । ଝିଟିପିଟି, ଛୋଟମୂଷା, ଚଢ଼େଇ ଓ ସରୀସୃପଙ୍କର ଅଣ୍ଡାକୁ ଖାଏ । ଛୁଆମାନେ କୀଟପତଙ୍ଗ, ସେମାନଙ୍କର ଶୁକ (Larva) ଓ ବୁଢ଼ିଆଣୀ ଖାଆନ୍ତି ।

ପ୍ରଜନନ :

ମାଈସାପ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ଆଡ଼କୁ ୩-୬ଟି ଅଣ୍ଡା ଦିଏ ।

ମନ୍ତବ୍ୟ :

(୧) ଏହାର ଉପର ପାଟିର କେତେକ ଦାନ୍ତ ଗୋଜିଆ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଚଟକା ହୋଇଯାଏ । ଗୁର୍ଖାମାନଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ର, 'କୁକ୍ରି' ସହ ଏହାର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିବାରୁ ଏହାକୁ 'କୁକ୍ରି ସାପ' କୁହାଯାଏ ।

(୨) ଦେହର ଦାଗ ହେତୁ ବହୁତ ଲୋକ ଏହାକୁ 'ରଣାସାପ' ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି ଏବଂ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ମାରିଦିଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ରଣାସାପର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ଏହା ପାଖରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ ।

●

7. ସର୍ପ ଦଂଶନ

ବିଷାକ୍ତ ସର୍ପ ଦଂଶନର ଲକ୍ଷଣ :

ବିଭିନ୍ନ ବିଷାକ୍ତ ସର୍ପର ବିଷ ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀର ଉପରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖାଇଥାଏ । ଦଂଶନ କରିଥିବା ସାପର ଜାତି ଓ କ୍ଷତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ବିଷର ପରିମାଣ ଅନୁଯାୟୀ ଦଂଶିତ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ।

7.1. ଗୋଖର ଦଂଶନରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା :

ଗୋଖରର ବିଷ ଏକ ସ୍ନାୟବିକ ବିଷ । ଏହା ଚାଳକ ସ୍ନାୟୁକେନ୍ଦ୍ର (Motor nerve centre)କୁ ଅସାଡ଼ କରିଦିଏ । ଫଳରେ ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା ଓ ହୃଦ୍‌ଯନ୍ତ୍ର କ୍ରିୟା ବନ୍ଦହୋଇ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ ।

୧ । ଦଂଶନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କ୍ଷତ ସ୍ଥାନରେ ଜଳାପୋଡ଼ା ଓ ଟଣଟଣିଆ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ଓ ଦଂଶିତ ସ୍ଥାନରେ ଛୋଟ ମୁଦି ଆକାରର ଲାଲ୍ ଚିହ୍ନ ଦେଖାଯାଏ ।

୨ । ଏହାର ପରେ ପରେ କ୍ଷତ ସ୍ଥାନ ଚେତନାଶୂନ୍ୟ ହୁଏ ।

୩ । ତା'ପରେ ଦଂଶିତ ସ୍ଥାନଟି ଫୁଲିଯାଏ ଓ ଲାଲ୍ ବର୍ଣ୍ଣର ରସ କ୍ଷତଦେଇ ନିର୍ଗତ ହୁଏ ।

୪ । କ୍ରମେ ରୋଗୀକୁ ଅବଶ ଲାଗେ । ସେ ମାତାଲ୍ ପରି ପାଦ ପକାଏ । ତାର ବସିପଡ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛାହୁଏ । ସେ ବସିପଡ଼ି ଢୁଳାଏ । ତାକୁ ନିଦ ଲାଗେ; ମାତ୍ର ସେ ଚେତା ହରାଏ ନାହିଁ ।

୫ । ମୁଖ ମାଂସପେଶୀର ପକ୍ଷାଘାତତା (Paralysis) ଯୋଗୁଁ ସେ କଥା କହିପାରେନି ବା ଗିଳିପାରେନି । ତାର ପାଟିରୁ ଲାଳ ଗଢ଼େ ।

୬ । ରୋଗୀର ସାଧାରଣତଃ ବାନ୍ତି ହୁଏ । ହିକ୍କା ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ ।

୭ । ରୋଗୀର ନିଃଶ୍ୱାସ ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଧୀର ହୋଇଆସେ । ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା ବେଳେ ଘଡ଼ଘଡ଼ ଶବ୍ଦ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଓ ଶେଷରେ ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା ବନ୍ଦହୋଇ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ ।

ସାଧାରଣତଃ ୫ ଘଣ୍ଟାରୁ ୧୨ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥାଏ ।

7.2. ଚିତି ବା ରଣା ଦଂଶନରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା :

ଏମାନଙ୍କ ବିଷ ମଧ୍ୟ ସ୍ନାୟବିକ ବିଷ । ଏହି ବିଷ ଖୁବ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ସମ୍ଭବତଃ ଗୋଖର ବିଷର ୬ରୁ ୮ଗୁଣ ତୀବ୍ର ଅଟେ ।

୧ । ଏମାନଙ୍କ ଦଂଶନ ପରେ କ୍ଷତ ସ୍ଥାନରେ ଜ୍ୱାଳା ହୁଏ ନାହିଁ ବା କ୍ଷତସ୍ଥାନ ଫୁଲେ ନାହିଁ । ବହୁତ ସମୟ ଯାଏଁ କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ନାହିଁ ।

୨ । କିନ୍ତୁ ତା ପରେ ହଠାତ୍ ଗୋଖର ଦଂଶନର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପରି ଦେଖାଯାଏ । ଏହା ସାଙ୍ଗକୁ ପେଟରେ ଓ ସନ୍ଧିସ୍ଥଳ (Joint) ମାନଙ୍କରେ ଭୀଷଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହୁଏ ।

7.3. ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା ବା ଧୂଳିନାଗ ଦଂଶନରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା :

ଏମାନଙ୍କ ବିଷ ରକ୍ତ ଉପରେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୁଏ । ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମତରେ ଏମାନଙ୍କର ବିଷର ତୀବ୍ରତା ଗୋଖର ବିଷର ତୀବ୍ରତାର ପ୍ରାୟ ଏକ ତୃତୀୟାଂଶ ।

୧ । ଦଂଶିତ ସ୍ଥାନ ଖୁବ୍ ଫୁଲିଯାଏ, ଜଳାପୋଡ଼ା ଯନ୍ତ୍ରଣା ହୁଏ ଓ ମାଡ଼ ବାଜିବା ପରି ବିବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ । କ୍ଷତ ସ୍ଥାନରୁ ରକ୍ତସ୍ରାବ ହୁଏ ଏବଂ ଏହା ବନ୍ଦ ହୁଏ ନାହିଁ ।

୨ । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ରୋଗୀ ବାନ୍ତି କରେ । ତା ଦେହ ଥଣ୍ଡା ଥାଇ ମଧ ଦେହରୁ ଗମ୍ ଗମ୍ ହୋଇ ପ୍ରଚୁର ଝାଳ ବାହାରେ । ନାଡ଼ିଗତି କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଏ । ଚକ୍ଷୁ ତା'ର ବଡ଼ ହୋଇଯାଏ । ତା ଉପରକୁ ଆଲୁଅ ପକାଇଲେ ମଧ ତାର ଆକୃତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ ନାହିଁ । ଘଣ୍ଟେ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନୀଶକ୍ତି କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଏ ଓ ଚେତନା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋପ ପାଇଯାଏ ।

୩ । ଅନ୍ୟ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ କେତେଦିନ ପରେ ଚର୍ମତଳୁ ବା ଶ୍ଳୈଷ୍ମିକ ଝିଲ୍ଲୀ (Mucous membrane)ରୁ ରକ୍ତସ୍ରାବ ହୁଏ । ମଳଦ୍ୱାର ଓ ଶରୀରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହିର୍ଦ୍ୱାର ଦେଇ ରକ୍ତସ୍ରାବ ହୁଏ ।

୪ । ଦଂଶିତ ସ୍ଥାନର ଆଖପାଖ ପଚି ପୂଜ ହୁଏ ଓ ରକ୍ତ ଦୂଷିତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ ।

୫ । ଦଂଶନର କେତେ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ବା ୧/୨ ସପ୍ତାହ ମଧ୍ୟରେ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିପାରେ ।

7.4. ସାମୁଦ୍ରିକ ସର୍ପ ଦଂଶନରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା :

ଏମାନଙ୍କ ଦଂଶନରେ, ଗୋଖର ଦଂଶନରେ ଯେଉଁଭଳି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହୁଏ, ସେହିଭଳି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ମାତ୍ର ଏହା ବିଳମ୍ବରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ ।

7.5. ବିଷହୀନ ସର୍ପ ଦଂଶନରେ ଭୟଜନିତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା :

ଗୋଟିଏ ଲୋକକୁ ବିଷାକ୍ତ ସାପ କାମୁଡ଼ିଥିଲେ ଦଂଶିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଅବଶତା ଅନୁଭବ କରେ ଓ ପକ୍ଷାଘାତତା (Paralysis) ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଦେଖାଯାଏ ।

ମାତ୍ର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସାପ କାମୁଡ଼ିବା ପରେ ଯଦି ପାଟିତୁଣ୍ଡ କରେ ବା ବାଡ଼େଇ କଚାଡ଼ି ହୁଏ ବା ବେହୋସ୍ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ତାକୁ କୌଣସି ବିଷହୀନ ସାପ କାମୁଡ଼ିଛି ଓ ଭୟଯୋଗୁଁ ସେ ଏପରି ହେଉଛି ।

ସର୍ପବିଶେଷଜ୍ଞ କର୍ଣ୍ଣେଲ୍ ଗାର୍‌ପୁରେ ତାଙ୍କ ବହି (Snakes of India & Pakistan)ର ପୃଷ୍ଠା-୧୫ରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜ ଅନୁଭୂତିରୁ ଏକ ମଜା ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି ।

ଏହା ୧୯୦୭ ମସିହାର ଘଟଣା । ଜଣେ ସିପାହିକୁ ଗୋଟିଏ ସାପ କାମୁଡ଼ିଦେଲା । ତାକୁ ଲେଖକ ଡାକ୍ତର ଥିବା Regimental Hospitalକୁ ଅଣାଗଲା । ଯେଉଁ ଲୋକଟି ଲେଖକକୁ ଏହି ଘଟଣା ଜଣାଇଲା ତାକୁ ପଚାରିବାରେ ସେ କହିଲା ଯେ, ସାପ କାମୁଡ଼ିବା ପରେ ସିପାହିଟି ଏତେ ଉଗ୍ରରୂପ ଧାରଣ କଲା ଯେ ତାକୁ ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ୬ଜଣ ଲୋକଙ୍କୁ ବଳପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏଇ କଥା ଶୁଣି ଲେଖକ ନିଶ୍ଚିତ ହେଲେ ଯେ, ସିପାହିଟିକୁ ଗୋଟିଏ ବିଷହୀନ ସାପ କାମୁଡ଼ିଛି ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏହା ସତ୍ୟ ବୋଲି ମଧ ଜଣା ପଡ଼ିଲା । ଲେଖକ ରୋଗୀଟିର ପାଖକୁ ଗଲେ, ନାନା କଥା କହି ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଲେ ଓ ରୋଗୀର ମନ ବୁଝିବାକୁ ପାତିତ ଜଳ (Distilled water)ର ଗୋଟିଏ ଇନ୍‌ଜେକ୍‌ସନ୍ ଦେଲେ; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଔଷଧ ଦେଲେ ନାହିଁ । ତା ପରଦିନ ସକାଳକୁ ରୋଗୀଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁସ୍ଥ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଓ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଛାଡ଼ ପାଇଥିଲା ।

ଏହି ଘଟଣାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ଯେ, କେତେକ ଅତି ଡରକୁଳା ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ଯାହାଙ୍କୁ ବିଷହୀନ ସାପ କାମୁଡ଼ିଲେ ମଧ ଅତିଶୟ ଭୟଯୋଗୁଁ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ସାଂଘାତିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖାଦିଏ ।

7.6. ବିଷାକ୍ତ ସର୍ପ ଦଂଶନର ଚିକିତ୍ସା :

ବିଷାକ୍ତ ସାପ କାମୁଡ଼ିଥିବାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୂପେ ଜଣା ପଡ଼ିଲେ ବା ବିଷକ୍ରିୟାର ଲକ୍ଷଣ ଅନୁଭୂତ ହେବାମାତ୍ରେ ରୋଗୀକୁ ଅବିଳମ୍ୱେ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ନେଇଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେଠାରେ 'ସର୍ପବିଷହାରକ' (Antivenene) ସାହାଯ୍ୟରେ ଚିକିତ୍ସା ଯଥାଶୀଘ୍ର ଆରମ୍ଭ କରାଗଲେ ରୋଗୀର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିବାର ଆଶଙ୍କା ନଥାଏ ।

କିନ୍ତୁ ରୋଗୀକୁ ଡାକ୍ତରଖାନା ନେବା ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରାଥମିକ ଚିକିତ୍ସା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ସେ ବିଷୟରେ ନିମ୍ନରେ ଆଲୋଚନା କରାଗଲା ।

7.7. ସର୍ପ ଦଂଶନର ପ୍ରାଥମିକ ଚିକିତ୍ସା :

୧ । ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ ରୋଗୀକୁ ଶାନ୍ତ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେପରି ସେ ଉତ୍ତେଜିତ ନ ହୁଏ ।

୨ । ତୁରନ୍ତ ଦଂଶିତ ସ୍ଥାନର ସାମାନ୍ୟ ଉପରକୁ ଏବଂ ହାତକୁ କାମୁଡ଼ିଥିଲେ କହୁଣୀର ସାମାନ୍ୟ ଉପରକୁ କିମ୍ବା ଗୋଡ଼କୁ କାମୁଡ଼ିଥିଲେ ଆଣ୍ଠୁର ସାମାନ୍ୟ ଉପରକୁ ଖଣ୍ଡେ କନା ବା ଦଉଡ଼ି ବା ରୁମାଲ ବା ରବର ଦ୍ୱାରା ଦୃଢ଼ଭାବରେ ବାନ୍ଧିଦେବାକୁ ହେବ, ଯେପରି ଏହି ବନ୍ଧା ମଧ୍ୟଦେଇ ଗୋଟିଏ ଆଙ୍ଗୁଠି ପ୍ରବେଶ କରିପାରୁଥିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ବନ୍ଧନଟି ଅତି ହୁଗୁଳା ବା ଅତି ଦୃଢ଼ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହା ଫଳରେ ଦଂଶିତ ଅଙ୍ଗରେ ଶୈରିକ (Venous) ସଞ୍ଚାଳନ ପ୍ରାୟ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହି ବନ୍ଧନକୁ ଅଧଘଣ୍ଟାରୁ ଅଧିକ ସମୟ ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପ୍ରତି ଦଶମିନିଟରେ ବନ୍ଧନଟି ହୁଗୁଳା କରି ପୁଣି ବନ୍ଧା ହେଉଥିବ । କାରଣ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ବହୁତ ସମୟ ବାନ୍ଧିଦେଲେ ରକ୍ତ ସଞ୍ଚାଳନ ବନ୍ଦ ହେବାରୁ ବନ୍ଧନର ତଳ ଅଂଶର ପେଶୀର ଜୀବକୋଷ ଅମ୍ଳଜାନ ଅଭାବରେ ମରିଯିବେ ଓ ପଚିଯିବେ ।

୩ । ରୋଗୀ ଅତି ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ତାକୁ ଅଳ୍ପ କିଛି ବ୍ରାଣ୍ଡି ପିଇବାକୁ ଦେଇ ବା ପାତିତ ଜଳର ଗୋଟିଏ ଇନ୍‌ଜେକ୍‌ସନ ଦେଇ ରୋଗୀର ମନୋବଳ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ରୋଗୀର ଭୟଜନିତ ଉପସର୍ଗ କମାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।

୪ । ରୋଗୀକୁ ଚାଲିବାକୁ ନ ଦେଇ ତାକୁ ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍ ମିଳୁଥିବା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଯଥାଶୀଘ୍ର ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରିବାକୁ ହେବ ।

୫ । ଯଦି ରୋଗୀକୁ ବାନ୍ତି ଦେଖାଏ ତେବେ ତାକୁ ଗୋଟିଏ କଡ଼ ମଡ଼ାଇ ଶୁଆଇ ଦେବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ନଚେତ୍ ଚିତ୍‌ହୋଇ ଶୋଇଥିଲେ ବାହାରୁଥିବା ବାନ୍ତି ତାର ନାକବାଟେ ଫୁସ୍ ଫୁସ୍ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରି ତାକୁ ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ କରିଦେଇପାରେ ।

7.8. ସର୍ପ ଦଂଶନ ଆରୋଗ୍ୟ ପାଇଁ ଦେଶୀୟ ଚିକିତ୍ସା :

ସର୍ପଦଂଶିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚକିତ୍ସା ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଦେଶୀୟ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ନିମ୍ନରେ କେତୋଟି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଲା ।

୧ - ଗ୍ରାମର ଶିବ ମନ୍ଦିର :

ଯେ କୌଣସି ଲୋକକୁ ସାପ କାମୁଡ଼ିବା ମାତ୍ରେ ଗ୍ରାମର ଶିବମନ୍ଦିର ପ୍ରାଙ୍ଗଣକୁ ତାକୁ ବୋହି ନିଆଯାଏ । ସେଠାରେ ଲୋକମାନେ ନିକଟସ୍ଥ କୂଅ ବା ପୋଖରୀରୁ ଗରା

ଗରା ପାଣି ଆଣି ରୋଗୀର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଢାଳନ୍ତି । ଦଂଶିତ ସ୍ଥାନର ସାମାନ୍ୟ ଉପରକୁ ଗୋଟିଏ କୁଟା ହାଲୁକା ଭାବରେ ବାନ୍ଧି ଦିଆଯାଏ । କିଛି ସମୟ ପାଣି ଢାଳିବା ପରେ ଯଦି ରୋଗୀକୁ ଶୀତ ଲାଗେ ଓ ତାର ଦେହ ଥରେ, ତେବେ ମନ୍ଦିରର ପୂଜକ ଆସି ତାକୁ ଲିମ୍ବପତ୍ର ଚୋବାଇବାକୁ ଦେଇ ପିତା ଲାଗୁଛି କି ନାହିଁ ପଚାରନ୍ତି । ରୋଗୀ ଯଦି ପିତା ଲାଗୁନି ବୋଲି କୁହେ ତେବେ ପାଣିଢଳା ପୁନଶ୍ଚ ଚାଲୁରହେ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ରୋଗୀ ପିତା ଲାଗୁଛି ବୋଲି କୁହେ ତେବେ ତାକୁ ଶୁଖିଲା ସଫା ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବାକୁ କୁହାଯାଏ ଓ ଶିବଙ୍କ ପାଦୁକ ପିଇବାକୁ ଦିଆଯାଏ । ରୋଗୀଟି ପରଦିନ ସକାଳଯାଏଁ ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ାରେ କୁଟା କାମୁଡ଼ି ପାଁ ପଡ଼ି ଶିବଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରେ । ସକାଳେ ଭୋଗରାଗ କରାଯାଇ ତାକୁ ଛୁଟି ଦିଆଯାଏ ।

ଅଧିକାଂଶ ସର୍ପଦଂଶିତ ବ୍ୟକ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ବିଷହୀନ ସାପ କାମୁଡ଼ିଥାଏ ବା ବିଷାକ୍ତ ସାପ କାମୁଡ଼ିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କ୍ଷତରେ ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ ପରିମାଣର ବିଷ ପ୍ରବେଶ କରିଥାଏ, ଏ ଚିକିତ୍ସାରେ ଭଲ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଗ୍ରାମଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଖଣ୍ଡ ବିଶ୍ୱାସ ଯୋଗୁଁ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଭୟଜନିତ ଉପସର୍ଗ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଦେହରେ ବାରମ୍ବାର ପାଣି ଢାଳି ଦେହକୁ ଥଣ୍ଡା ରଖାଯିବା ଫଳରେ ସମ୍ଭବତଃ ବିଷ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଶୋଷିତ ହେବାରୁ ଉକ୍ତ ବିଷ (ଯଦି ଶରୀରରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥାଏ) ଶରୀର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଶମିତ ହୋଇଯାଏ ।

ମାତ୍ର ଏହି ପ୍ରକାର ଚିକିତ୍ସାରେ ଦଂଶିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିବାର ଅନେକ ଘଟଣା ଲେଖକ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖିଛି । ସେତେବେଳେ ପୂଜକ କୁହନ୍ତି, ‘‘ଠାକୁର ଗୁହାରୀ ଶୁଣିଲେନି । ମୁଁ କ’ଣ କରିବି ?’’

୨ - ମନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଚିକିତ୍ସା :

କେତେକ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ କୌଣସି ସାଧୁ ବା ମହାତ୍ମା ବା ଗୁଣିଆଠାରୁ ସାପ ବିଷ ଝାଡ଼ିବା ପାଇଁ ମନ୍ତ୍ର ପାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଦାବି କରନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ ଅନେକ ସାପ କାମୁଡ଼ା ରୋଗୀ ଭଲକରି ଦେଇଥିବାରୁ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ତାଙ୍କର ଖ୍ୟାତି ଥାଏ । ଅଧିକାଂଶ ସାପ କାମୁଡ଼ାରେ ବିପଦର ଆଶଙ୍କା ନ ଥିବାରୁ ସେ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରକୃତ ବିଷଧର ସାପ କାମୁଡ଼ିଥାଏ ଏବଂ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣର ବିଷ କ୍ଷତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥାଏ, ସେଠାରେ ସେ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି ।

ମାତ୍ର ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ କେହି ଦୋଷ ନ ଦେଇ ‘ନିଜ ଅଦୃଷ୍ଟର ଫଳ’ ବୋଲି କୁହନ୍ତି ।

୩ - ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ :

କେତେକ ଲୋକ ଦାବି କରନ୍ତି ଯେ ସାପ କାମୁଡ଼ିଥିବା ରୋଗୀ ଯେଉଁଠାରେ ଥାଉନା କାହିଁକି, ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିବା ଦରକାର ନାହିଁ । କେବଳ ଏକ ଟେଲିଗ୍ରାମ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଖବର ପଠାଇଦେଲେ, ସେ ନିଜ ବାସସ୍ଥାନରେ ବସି ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ିବେ ଏବଂ ଏଠାରେ ରୋଗୀ ନିଜ ଘରଠାରେ ରହି ଭଲ ହୋଇଯିବ ।

୪ - କାରମହୁରା :

ଏହା ପାଲିସ୍ କରାଯାଇଥିବା ଏକ ଅସ୍ଥି ଅଙ୍ଗାର ଖଣ୍ଡ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ ଶୋଷକ ପଦାର୍ଥ ଅଟେ । କେଳାମାନେ ଏହାକୁ ବିକ୍ରି କରନ୍ତି । ଭାରତର ଲୋକମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ସାପ କାମୁଡ଼ିଥିବା ଜାଗାରେ ଏଥିରୁ ଗୋଟିଏ ଲଗାଇଦେଲେ ଏହା ସାପ ବିଷକୁ ଶୋଷିନିଏ ।

କିନ୍ତୁ ମାଂସପେଶୀର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଖୁବ୍ ଭିତରକୁ ପଶିଥିବା ବିଷକୁ ଏହା କିପରି ଶୋଷିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ ବୁଝିହୁଏନି ।

୫ - ଗଦ ଓ ତେଉଁରିଆ :

କେଳାମାନେ ସାପଖେଳ ଦେଖାଉଥିବା ବେଳେ କିଛି ତେଉଁରିଆ ଓ ଗଦ ବିକନ୍ତି । ସେମାନେ ଦାବି କରନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ବିକୁଥିବା ତେଉଁରିଆ ଲଗାଇଥିବା ଲୋକକୁ ସାପ ଆଦୌ କାମୁଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ମନରେ ଅଧିକ ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମାଇବା ପାଇଁ ସେମାନେ ତାଙ୍କର ପୋଷା ସାପ ନିକଟକୁ ସେହି ତେଉଁରିଆକୁ ନେଇଯାଆନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ ଖେଳଦେଖାଇ ସାପ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ବା ଉତ୍ତେଜିତ ନ ଥିବାରୁ କୌଣସି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ନ ଦେଖାଇ ଦୂରକୁ ଅପସରିଯାଏ । ଫଳରେ ସେମାନେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ମନରେ ଉକ୍ତ ତେଉଁରିଆର ଗୁଣ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥାନ୍ତି ଯେ ଉକ୍ତ ତେଉଁରିଆ ପିନ୍ଧିଲେ ସାପ କାମୁଡ଼େ ନାହିଁ ।

ସେହିପରି ସେମାନେ କିଛି ଶୁଷ୍କ ଜିନିଷ ଦେଖାଇ ଦାବି କରନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ବିକୁଥିବା ଏହି ଗଦକୁ ଘୋରି ସାପ କାମୁଡ଼ିଥିବା ଲୋକକୁ ସାମାନ୍ୟ ଚଟାଇଦେଲେ ତାକୁ ବିଷ ଧରିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏହି ଦାବି ଯେ କେତେଦୂର ସତ୍ୟ ତାହା ଠିକ୍ ରୂପେ ଜଣା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଉପରୋକ୍ତ ଦେଶୀୟ ଚିକିତ୍ସା ପ୍ରଣାଳୀଗୁଡ଼ିକ ସନ୍ଦେହଜନକ ହୋଇଥିବାରୁ ସେହି ଚିକିତ୍ସା ପ୍ରଣାଳୀର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଅଯଥାରେ ସମୟ ନଷ୍ଟ ନ କରି, ଯଥାଶୀଘ୍ର ବିଷାକ୍ତ ସାପ କାମୁଡ଼ିଥିବା ରୋଗୀକୁ ଏଣ୍ଟିଭେନିନ୍ ଦ୍ୱାରା ଚିକିତ୍ସା କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

7.9. ବିଷାକ୍ତ ସାପ କାମୁଡ଼ିଥିଲେ ମଧ ବିନା ଚିକିତ୍ସାରେ ଲୋକେ ବଞ୍ଚନ୍ତି କିପରି :

ଯେତେ ଲୋକଙ୍କୁ ସାପ କାମୁଡ଼େ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ଶତକଡ଼ା ୯୦ ଜଣ ବିନା ଚିକିତ୍ସାରେ ଭର୍ଲ ହୋଇଯାନ୍ତି । ଯେତେ ଲୋକଙ୍କୁ ଗୋଖର ସାପ କାମୁଡ଼େ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ୪୦% ବିନା ଚିକିତ୍ସାରେ ଭଲ ହୋଇଯାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏକ ଗୋଖରର ବିଷଥଳୀରେ ଯେତେ ବିଷ ଥାଏ ସେଥିରେ ଅନ୍ତତଃ ୧୫ ଜଣଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିପାରିବ । ଏଣୁ ଏପରି ବିଷାକ୍ତ ସାପ କାମୁଡ଼ିଲେ ମଧ ଲୋକେ କିପରି ବିନା ଚିକିତ୍ସାରେ ବଞ୍ଚନ୍ତି ତାହା ଆମର ଜାଣିରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

୧ । ଦଂଶିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସାପ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଦୂରତାକୁ ସାପ ଭୁଲ ହିସାବ କଲେ ଚୋଟ ଠିକ୍ ବସେନି ।

୨ । ଦଂଶିତ ବ୍ୟକ୍ତି ହଠାତ୍ ତା'ର ଅଙ୍ଗକୁ ଘୁଞ୍ଚାଇ ନେଲେ ପୂରା ଚୋଟ ପଡ଼ି ନ ଥାଏ ।

୩ । ଚୋଟ ପିନ୍ଧିଥିବା ଲୁଗା ଉପରେ ପଡ଼ିଲେ, ଲୁଗା କିଛି ବିଷ ଶୋଷିନିଏ । ଜୋତା ଉପରେ ପଡ଼ିଲେ, ବିଷ ଚମଡ଼ା ଉପରଦେଇ ବହିଯାଏ ।

୪ । ସାପ କାମୁଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇଥିଲେ ବା ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଦଂଶନ କରିଥିଲେ କିଛି ପରିମାଣର ବିଷ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଏଣୁ ଏହାପରେ ଦଂଶନ କଲେ କ୍ଷତରେ କମ୍ ମାତ୍ରାରେ ବିଷ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିବାରୁ ବିପଦର ଆଶଙ୍କା କମିଯାଏ ।

୫ । ସାପ ଅତିସାନ ବା ଅତି ବୁଢ଼ା ହୋଇଥିଲେ ତା'ର ବିଷଥଳୀରେ ବେଶି ବିଷ ନ ଥାଏ । ଏଣୁ ତାର ଦଂଶନ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟାଇ ନ ପାରେ ।

7.10. ସର୍ପ ଦଂଶନର ପ୍ରତିଷେଧ :

ଇଂରାଜୀରେ କୁହାଯାଏ 'Prevention is better than cure' । ସାପ କାମୁଡ଼ିବା ପରେ ଚିକିତ୍ସା କରିବା ଅପେକ୍ଷା ସର୍ପ ଦଂଶନକୁ ଯଦି ଏଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଇପାରନ୍ତା, ତେବେ କେଡ଼େ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା !

ତଳେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କେତୋଟି ସହଜ ପ୍ରତିଷେଧ ଓ ପ୍ରତିରୋଧ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଳନ କଲେ ସର୍ପଦଂଶନ ଓ ତଜ୍ଜନିତ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ହ୍ରାସ କରାଯାଇପାରନ୍ତା ।

୧ । ଗୋଖର, ଚନ୍ଦ୍ରବୋଡ଼ା, ଚିତି, ରଣା ଆଦି ବିଷାକ୍ତ ସାପମାନେ ନିଜର ପ୍ରିୟ ଖାଦ୍ୟ ମୂଷା ପାଇବା ଆଶାରେ ମନୁଷ୍ୟର ବାସସ୍ଥାନ ନିକଟରେ ବାସ କରନ୍ତି । ଏଣୁ ଘର

ଚାରିପାଖରେ ଥିବା ବୁଦା ଜଙ୍ଗଲ କାଟି ସଫା କରିଦେବ । ଉଚା ଘାସ କାଟିଦେବ । ଉଇହୁଙ୍କା ଭାଙ୍ଗିଦେବ । କାଠର ଭଙ୍ଗା ଆସବାବପତ୍ର ବାସଗୃହର କୌଣସିଠାରେ ଜମାକରି ରଖିବ ନାହିଁ । ଘର ନିକଟରେ ଇଟା ବା ପଥର ଜମାକରି ରଖିବନି । ଫଳରେ ସେମାନେ ଘର ନିକଟରେ ଲୁଚିବାକୁ ଜାଗା ପାଇବେ ନାହିଁ ।

ଏହାଛଡ଼ା କୁକୁଡ଼ା ଘର ବାସଗୃହଠାରୁ ଦୂରରେ ତିଆରି କରିବ । କାରଣ କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡା ଓ ଛୁଆ ଖାଇବାକୁ ବେଳେବେଳେ ସାପ ଆସନ୍ତି । ଘରର ନଳାକୁ ଫିନାଇଲ୍ ପାଣିରେ ବରାବର ସଫା କରିବ । ସାପମାନେ ଫିନାଇଲ୍ ଗନ୍ଧକୁ ସହ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏଣୁ ନଳାବାଟେ ଘର ମଧ୍ୟକୁ ଆସିବେ ନାହିଁ ।

୨ । ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ସାପ ଦେଖାଯାନ୍ତି, ସେଠାରେ ବାରଣ୍ଡାରେ ଫୁଲକୁଣ୍ଡ ରଖିବ ନାହିଁ ଓ ଘରର ଝରକାରେ ସରୁ ତାର ଜାଲି ଲଗାଇବ ।

୩ । ଘରର ଚାଳରେ, ଖପରଲି ଛାତରେ ବା ଟାଇଲ୍ ଛାତରେ ବେଳେବେଳେ ସାପ ରହନ୍ତି । ଏଣୁ ଏ ପ୍ରକାର ଛାତଥିବା ଘରେ ଚଟାଣରେ ଶୋଇବ ନାହିଁ । ସର୍ବଦା ଖଟ ଉପରେ ମଶାରୀ ପକାଇ ଶୋଇବ । ଶୋଇବା ପୂର୍ବରୁ ମଶାରୀର ଧାରକୁ ବିଛଣା ତଳେ ଭଲକରି ଖୋଷି ଶୋଇବ ।

ଏପରି କଲେ ଦୁଇପ୍ରକାର ସୁବିଧା ହେବ । ପ୍ରଥମତଃ ଶୋଇଥିବାବେଳେ ସାପ ସିଧାସଳଖ ଛାତରୁ ବିଛଣା ଉପରେ ଖସି ପଡ଼ିବାର ଆଶଙ୍କା ରହିବନି । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ରାତିରେ ବେଳେବେଳେ କେତେକ ସାପ ଉତ୍ତାପ ପାଇବା ପାଇଁ ବିଛଣାରେ ଚଢ଼ି ପାଖରେ ଶୋଇଯାନ୍ତି । ମଶାରୀର ଧାର ବିଛଣାରେ ଖୋଷା ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ସେମାନେ ବିଛଣା ଉପରକୁ ଚଢ଼ି ପାଖରେ ଆସି ଶୋଇବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ନାହିଁ ।

୪ । ବାସଗୃହର କାନ୍ଥରେ ଫାଟ ବା କଣା ଥିଲେ ତାକୁ ଭଲରୂପେ ବୁଜିଦେବ ।

୫ । ରାତିରେ ପଦାକୁ ବାହାରିଲେ ଟର୍ଚ୍ଚ ବା ଲଣ୍ଠନ ନେବ । ଏହା ଫଳରେ ରାସ୍ତାରେ ଶୋଇଥିବା ସାପକୁ କୁଦି ପକାଇବାର ଆଶଙ୍କା ରହିବ ନାହିଁ । ସଙ୍ଗରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଠେଙ୍ଗା ନେଇଥିଲେ ତାକୁ ଭୂଇଁରେ କଚାଡ଼ି କଚାଡ଼ି ଚାଲିଲେ ରାସ୍ତା ଉପରେ ଶୋଇଥିବା ସାପ ସାଧାରଣତଃ ଉଠି ଚାଲିଯିବ ।

୬ । ଯେତେ ଲୋକଙ୍କୁ ସାପ କାମୁଡ଼େ ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କୁ ସାପ ଆଣ୍ଠୁତଳକୁ କାମୁଡ଼ିଥାଏ । ପାଦରେ ଜୋତା ବ୍ୟବହାର କଲେ ସାପ କାମୁଡ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ଜୋତାର

ଚମଡ଼ା ଫୁଟି ପାଦରେ ଦାନ୍ତ ବାଜିବା ସହଜ ହୁଏନି । ଦାନ୍ତ ବାଜିଲେ ବି ଅଧିକ ପରିମାଣର ବିଷ କ୍ଷତ ମଧ୍ୟକୁ ପଶିବାର ସମ୍ଭାବନା ନ ଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ଫୁଲ୍‌ପ୍ୟାଣ୍ଟ ପିନ୍ଧିଥିଲେ ବା ପିନ୍ଧିଥିବା ଲୁଗା ବା ଲୁଙ୍ଗି ପାଦଯାଏଁ ଲମ୍ବିଥିଲେ ସାପ କାମୁଡ଼ିଲେ ଲୁଗା ଯୋଗୁଁ ତାର କାମୁଡ଼ା ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇପାରେ ବା ଲୁଗାଦ୍ୱାରା କିଛି ବିଷ ଶୋଷିତ ହୋଇ କମ୍ କ୍ଷତି ଘଟିପାରେ ।

୭ । ବିରାଡ଼ି ଓ କୁକୁର ସାପକୁ ସହ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବିରାଡ଼ି ବେଳେବେଳେ ସାପକୁ କାମୁଡ଼ି ମାରିଦିଏ । କୁକୁର ଭୁକି ସାପକୁ ଆକ୍ରମଣ କରେ ଓ ଆମକୁ ସତର୍କ କରାଇଦିଏ । ତେଣୁ ଘରେ କୁକୁର ଓ ବିରାଡ଼ି ପୋଷିବା ଭଲ ।

୮ । ନେଉଳ ସାପର ଆଜନ୍ମ ଶତ୍ରୁ । ଘରେ ନେଉଳ ପୋଷିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଭୟରେ ସାପ ଘରେ ପଶେ ନାହିଁ । ନେଉଳ ମଧ୍ୟ ଘରର ଆଖପାଖରେ ବୁଲୁଥିବା ସାପମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ମାରିଦିଏ ।

୯ । ଘନ ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ଅଣଓସାରିଆ ରାସ୍ତାରେ ଗଲାବେଳେ ଦୁଇପାଖର ଗଛରେ ଏଠି ସେଠି ହାତ ମାରିବା ଅନୁଚିତ ।

୧୦ । କୌଣସି ଗାତରେ ବା ଫାଟରେ ହାତ ପୂରାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

●

୪. ସାପ ଚିହ୍ନଟ

ସାପମାନଙ୍କୁ କେବଳ ସେମାନଙ୍କୁ ଶବ୍ଦ ସଞ୍ଚାର ବିଶେଷତ୍ୱ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦର ସଂଖ୍ୟା ଗଣି ଚିହ୍ନଟ କରିହୁଏ । ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଦୈର୍ଘ୍ୟ, ଦେହର ରଙ୍ଗ, ଦେହରେ ଥିବା ଚିହ୍ନ, ମୋଟା ବା ପତଳା ଇତ୍ୟାଦି ଦେଖି ଚିହ୍ନଟ କରିବା ସବୁବେଳେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । କାରଣ ଆମେ ପୂର୍ବରୁ ଗୋଖର ସାପର ଦେହର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ରଙ୍ଗ, ଫଣା ଉପରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଚିହ୍ନ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ସାପର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଓ ଶରୀର ଗଠନ ତା'ର ବୟସ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ତା'ଛଡ଼ା କେତେକ ଜାତିର ସାପଙ୍କର ଛୁଆମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଦେହର ଦାଗ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ତ ପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କ ସାପର ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଦେହର ଦାଗ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ।

କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କାତି ଇତ୍ୟାଦି ଗଣି ସାପ ଚିହ୍ନଟ କରିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । କାରଣ ଏଥିପାଇଁ ସମୟର ଅଭାବ ଓ ଆଗ୍ରହର ଅଭାବ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ସାଧାରଣ ଲୋକେ ସାପଟିଏ ଦେଖି ସେଇଟି ଅନ୍ତତଃପକ୍ଷେ ବିଷାକ୍ତ କି ବିଷହୀନ ବୋଲି ଜାଣିପାରନ୍ତେ ତେବେ ଅଯଥାରେ ମନୁଷ୍ୟ ହାତରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରୁଥିବା ଅସଂଖ୍ୟ ବିଷହୀନ ସାପଙ୍କର ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚିଯାନ୍ତା ।

୪.1. ସାପଟି ବିଷାକ୍ତ କି ବିଷହୀନ ଜାଣିବାର ଉପାୟ :

ନିମ୍ନ ପ୍ରଣାଳୀ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ମୃତ ସାପଟି ବିଷାକ୍ତ କି ବିଷହୀନ ଖୁବ୍ ସହଜରେ ଓ ଶୀଘ୍ର ଜାଣିହେବ । ଫଳରେ ଏହି ଲବ୍ଧଜ୍ଞାନ ପ୍ରୟୋଗକରି ଗତିଶୀଳ ଜୀବନ୍ତ ସାପଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବିଷାକ୍ତ ଓ ବିଷହୀନଙ୍କୁ ସହଜରେ ଅଲଗା ଚିହ୍ନିହେବ ।

ଟେବୁଲ୍

ପରୀକ୍ଷା	ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ	ସାପର ପ୍ରକାର	ସିଦ୍ଧାନ୍ତ
୧ । ପ୍ରଥମେ ସାପଟିର ଲାଞ୍ଜ ଦେଖ	କ) ଲାଞ୍ଜ ଚଟକା	ସାମୁଦ୍ରିକ ସାପ	ବିଷାକ୍ତ
	ଖ) ଲାଞ୍ଜ ଗୋଲାକାର	ସ୍ଥଳବାସୀ ସାପ	ବିଷାକ୍ତ ବା ବିଷହୀନ
୨ । ତାପରେ ସାପଟିର ପେଟତଳ କାତି ଦେଖ	କ) ପେଟର କାତି ପିଠିର କାତି ସହ ସମାନ	ତେଲିଆ ସାପ	ବିଷହୀନ

ପରୀକ୍ଷା	ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ	ସାପର ପ୍ରକାର	ସିଦ୍ଧାନ୍ତ
	ଖ) ପେଟର କାତି ଓସାରିଆ ମାତ୍ର ଦୁଇ ପାଖକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ନୁହେଁ	ଅଜଗର, ଥୁଣ୍ଟା-ବୋଡ଼ା ବା ଦୋମୁଣ୍ଡିଆ	ବିଷହୀନ
	ଗ) ପେଟତଳ କାତି ଅଧିକ ଓସାରର ଓ ପେଟର ଦୁଇପାଖକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ		ବିଷାକ୍ତ ବା ବିଷହୀନ
୩। ଏହାପରେ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ନାକ ଓ ଆଖ୍ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ ଗର୍ତ୍ତ ଅଛି କି ନାହିଁ ଦେଖ।	କ) ଗର୍ତ୍ତ ଅଛି	ଗର୍ତ୍ତମସ୍ତକୀ ବୋଡ଼ା (Pit viper)	ବିଷାକ୍ତ
	ଖ) ଗର୍ତ୍ତ ନାହିଁ		ବିଷାକ୍ତ ବା ବିଷହୀନ
୪। ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଣ୍ଡ ଉପର କାତି ଦେଖ।	କ) ମୁଣ୍ଡ ଉପର କାତି ପିଠି ଉପର କାତି ପରି ସାନସାନ	ବୋଡ଼ା (Viper)	ବିଷାକ୍ତ
	ଖ) ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଢାଲ (Shields) ଅଛି		ବିଷାକ୍ତ ବା ବିଷହୀନ
୫। ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପର ଓଷ୍ଠର ୩ୟ କାତି ଦେଖ।	କ) ଏହା ସର୍ବବୃହତ୍ ଏବଂ ଆଖ୍ ଓ ନାସା ଢାଲକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ	ଗୋଖର ବା	ବିଷାକ୍ତ
	ଖ) ଉପର ବର୍ଣ୍ଣିତ ପରି ନୁହେଁ		ବିଷାକ୍ତ ବା ବିଷହୀନ
୬। ବର୍ତ୍ତମାନ ଲାଞ୍ଜ ତଳ କାତି ଦେଖ	କ) ଲାଞ୍ଜତଳ କାତି ଗୋଟିକିଆ	କ୍ରେଟ୍ (ଚିତି ବା ରଣା)	ବିଷାକ୍ତ
	ଖ) ଲାଞ୍ଜତଳ କାତି ଦୁଇ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ		ବିଷହୀନ

ଏହି ପ୍ରଣାଳୀ ଅବଲମ୍ବନ କରି ସାପ ଚିହ୍ନଟ କଲାବେଳେ ଯଦି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ 'ବିଷହୀନ' କିମ୍ବା 'ବିଷାକ୍ତ' ମଧ୍ୟରୁ ଯେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ହୁଏ ତେବେ ଆଉ ତଳ ସୋପାନକୁ ଆଗେଇବା ଆବଶ୍ୟକ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ 'ବିଷାକ୍ତ ବା ବିଷହୀନ' ହୁଏ ତେବେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନକୁ ଆଗେଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଯଦି ୬(ଖ)ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷହୀନ ସାପଟିକୁ ଆମେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ଚିହ୍ନିବା ଆବଶ୍ୟକ କରୁ ତେବେ ନିମ୍ନ ପ୍ରଦତ୍ତ ତାଲିକାର ସାହାଯ୍ୟ ନିଆଯାଇପାରେ ।

(i) ଯଦି ଦେହ ଉପର କାତି ନୌତଳାକାର—ସାପଟି ଧଣ୍ଡ, କାଉଚିଆ ଆଦି ନୌତଳାକାର ପିଠି ବିଶିଷ୍ଟ ସାପ ହୋଇପାରେ ।

(ii) ଯଦି ସାପଟିର ଲାଞ୍ଜ ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା ଓ କ୍ରମଶଃ ସରୁ—ସାପଟି ଏକ ବୃକ୍ଷବାସୀ ସର୍ପ ହୋଇପାରେ । ଉଦାହରଣ—ଲାଉଡଙ୍କିଆ, ବ୍ରୋଞ୍ଜପିଠିଆ ବା ବିଲେଇସାପ ଇତ୍ୟାଦି ।

(iii) ଯଦି ସାପଟି ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା ଓ ପିଠି ଉପରେ ଓ ଲାଞ୍ଜ ଆଡ଼କୁ କଳା ରଙ୍ଗର ଅନିୟମିତ ଦାଗ ଥାଏ—ସାପଟି ଢମଣା ହୋଇପାରେ ।

(iv) ଯଦି ସାପଟି ବାଦାମୀ ରଙ୍ଗର ଓ ପିଠି ଉପରେ ଆଡ଼ବାଗରେ କଳା ଅଣଓସାରିଆ ପଟି ଦାଗ ଥାଏ—ସାପଟି 'କୁକ୍ରି' ସାପ ହୋଇପାରେ ।

(v) ଯଦି ବାଦାମୀ ରଙ୍ଗର ପିଠି ଉପରେ ଆଡ଼ବାଗରେ ଧଳାରଙ୍ଗର ପଟି ଦାଗ ଥାଏ—ସାପଟି ହେଟାସାପ ହୋଇପାରେ ।

8.2. ସାପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିବରଣୀ :

କେହି କେହି ଅଧିକ ଆଗ୍ରହୀ ପାଠକବନ୍ଧୁ ଥାଇପାରନ୍ତି ଯିଏକି ପାଇଥିବା ମୃତ ସାପଟି କେଉଁ ଜାତିର ଚିହ୍ନିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାପଟିର ଦେହର ଗଠନ, ଶଲ୍କସଜ୍ଜା ଇତ୍ୟାଦିର ବିବରଣୀ ଲେଖି ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିପାରନ୍ତି । ସେମାନେ ନିମ୍ନ ପ୍ରଦତ୍ତ ପ୍ରଣାଳୀ ବା ନିଜର ସୁବିଧା ମୁତାବକ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରଣାଳୀ ଅବଲମ୍ବନ କରିପାରନ୍ତି ।

1.(i) ମିଳିଥିବା ସ୍ଥାନ, (ii) ତାରିଖ, (iii) ମରାହେବା ସମୟ

2. ଦେହ—(i) ଲାଞ୍ଜ ସହ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୈର୍ଘ୍ୟ, (ii) କେବଳ ଲାଞ୍ଜର ଦୈର୍ଘ୍ୟ

(iii) ଲାଞ୍ଜର ପ୍ରକାର (a) ଚଟକା ବା ଗୋଲାକାର

(b) ମୁନିଆଁ ବା ଥୁଣ୍ଟା

(c) ବା ଅନ୍ୟ କେଉଁ ପ୍ରକାରର

3. ପିଠି ଉପର କାତି :

(i) ଦେହର ମଝି ଅଂଶରେ ପିଠି ଉପର କାତିର ଧାଡ଼ି ସଂଖ୍ୟା

(ii) କାତିର ପ୍ରକାର—ଚିକ୍କଣିଆ ବା ନୌତଳାକାର, ଚକଚକିଆ ବା ପାଣ୍ଡୁର

(iii) ମେରୁଦଣ୍ଡ ଉପର କାତି—ପିଠି ଉପର କାତି ସହ ସମାନ ଆକୃତିର ବା ପିଠି କାତି ଠାରୁ ବଡ଼ ଆକୃତିର

4. ପେଟତଳ କାତି :

(i) ଓସାରିଆ ବା ଅଣଓସାରିଆ

(ii) ସେଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ଓ ରଙ୍ଗ

(iii) ଦୁଇ ପାଖରେ ଭାଙ୍ଗ ଅଛି ବା ନାହିଁ

(iv) ମଳଦ୍ୱାର ଉପର କାତି—ଗୋଟିକିଆ, ଦ୍ୱିବିଭକ୍ତ ବା ତ୍ରିବିଭକ୍ତ

(v) ଲାଞ୍ଜତଳେ କାତି—ଗୋଟିକିଆ ବା ଦୁଇ ଧାଡ଼ିରେ ସଜ୍ଜିତ ସେମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା

(vi) ପେଟ ପାଖରେ କିଛି ଦାଗ ଅଛି କି ? ଥିଲେ ସେଗୁଡ଼ିକର ରଙ୍ଗ ଓ ଅବସ୍ଥିତି

5. ମୁଣ୍ଡ :

(i) ବେକଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ

(ii) ଓସାରିଆ ବା ଅଣଓସାରିଆ, ଚଟକା ବା ଉଚ୍ଚା

(iii) ଚକ୍ଷୁ—ବଡ଼, ମଧ୍ୟମ ବା ସାନ

(iv) ଆଖିପୁଅ—ଗୋଲ ବା ଅଣ୍ଡାକୃତି ଓ ଭୂଲମ୍ବ ଭାବେ ଅବସ୍ଥିତ ବା ଅଣ୍ଡାକୃତି ଓ ଭୂସମାନ୍ତର ଭାବେ ଅବସ୍ଥିତ

(v) କନୀନିକା—ଏହାର ରଙ୍ଗ

(vi) ନାକପୁଡ଼ା—ସେଗୁଡ଼ିକର ଅବସ୍ଥିତି

(vii) ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ କାତି ଅଛି ବା ଢାଲ ଅଛି

(viii) ଯଦି ଢାଲ ଅଛି ତେବେ ସାଧାରଣ ପ୍ରକାରରୁ ସେଗୁଡ଼ିକର କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି କି ?

(ix) ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ରଙ୍ଗିନ ଦାଗ ବା ଗାର କିଛି ଅଛି କି ? ଯଦି ଅଛି ସେଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା, ରଙ୍ଗ ଓ ଅବସ୍ଥିତି

(x) ଉପର ଓଷ୍ଠର ଢାଲ–ସେଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ଓ କେଉଁଟି କେଉଁଟି ଆଖିକୁ ଛୁଏଁ

(xi) ତଳ ଓଷ୍ଠର ଢାଲ–ସେଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା, ଅବଜିହ୍ୱା ଢାଲମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା, ଚିବୁକୀୟ ରେଖା ଅଛି କି ?

6. ଶରୀର :

(i) ପିଠିର ସାଧାରଣ ରଙ୍ଗ, ପିଠି ଉପରେ ଯଦି କିଛି ଗାର ବା ରେଖା ବା ନକ୍ସା ବା ଅନ୍ୟ କିଛି ଚିହ୍ନ ଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକର ଅବସ୍ଥିତି, ସଂଖ୍ୟା ଓ ରଙ୍ଗ

(ii) ଅନୁଦୈର୍ଘ୍ୟ (Longitudinal) ଭାବରେ ମୁଣ୍ଡ ଠାରୁ ଲାଞ୍ଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଡ଼ିଥିବା ରେଖା ବା ଦାଗ

ସେଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା, ଓସାର, ଅବସ୍ଥିତି ଓ ରଙ୍ଗ । ଯଦି ଗୁଡ଼ିଏ ଦାଗ ବା ଗୋଲ ଚିହ୍ନ ଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକର ଆକୃତି, ସଜ୍ଜା, ସଂଖ୍ୟା ଓ ରଙ୍ଗ ।

(iii) ଅନୁପ୍ରସ୍ଥ (Transverse) ଭାବରେ ବା ଆଡ଼ବାଗରେ ପଡ଼ିଥିବା ଦାଗ ବା ପଟିଚିହ୍ନ–ଯଦି ଥାଏ ସେଗୁଡ଼ିକର ରଙ୍ଗ, ଓସାର, ସଂଖ୍ୟା ଓ କେଉଁଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ କେଉଁଠାରେ ଶେଷ ହୋଇଅଛି ।

7. ଅନ୍ୟାନ୍ୟ–ଏସବୁ ତାଲିକା ବାଦେ ଆଉ କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି କି ? ଯଦି ଥାଏ ତାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବରଣୀ ।

ଉପରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ତାଲିକା ମୁତାବକ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ମୃତସାପ ବିଷୟରେ ଲେଖି ରଖିବା ପରେ ସାପଟିକୁ ପାଣିରେ ଭଲଭାବରେ ଧୁଆଧୋଇ କରିସାରି ବୋତଲ ମଧ୍ୟରେ Methylated spirit ବା Formal dehydeର ଦ୍ରବଣରେ ସାଇତି ରଖାଯାଇପାରେ । କାରଣ କିଏ କହିପାରେ, ମିଳିଥିବା ସାପଟି ଗୋଟିଏ ଅତି ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ସାପ ହୋଇଥିବ ଏବଂ ଏଭଳି ସାପ ପୂର୍ବରୁ କେହି ଦେଖି ନ ଥିବେ ବା ତା'ର ଅଦ୍ୟାବଧି ନାମକରଣ ହୋଇନଥିବ ।

ସଂଗୃହୀତ ବିବରଣୀକୁ ନେଇ ସାପଟିକୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯିବ । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯଦି ଚିହ୍ନି ନ ହୁଏ ତେବେ Bombay Natural History Society, 6 Appollo street, Bombayଙ୍କୁ ବା Madra Snake Park, Madras, 600022ଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ସେମାନେ ସାପଟିକୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ।

(K. G. Gharpureyଙ୍କ Snake of India & Pakistanର ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ)

୨. ଉପସଂହାର

୨.1. ମୂଷାସଂଖ୍ୟା ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ସାପମାନଙ୍କର ଭୂମିକା :

ମୂଷା, ଠେକୁଆ, ଗୁଣ୍ଡୁଚିମୂଷା ଆଦି ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ କୃନ୍ତନକାରୀ ପ୍ରାଣୀ (Rhodents) କୁହାଯାଏ । ଏମାନେ ଆମର ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ଓ ଫସଲକୁ ନଷ୍ଟକରି ଆମର କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କାର କ୍ଷତି ଘଟାନ୍ତି । ବୈଜ୍ଞାନିକ ପରୀକ୍ଷାରୁ ଜଣାଯାଇଛି ଯେ ସାପମାନେ କୃନ୍ତନକାରୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଏହି କୃନ୍ତନକାରୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସାପମାନେ ଅନେକ ସଂଖ୍ୟାରେ ନିପାତ କରି ଆମର ଅଶେଷ ଉପକାର ଘଟାନ୍ତି ।

ତେଣୁ ସାପକୁ କୃଷକବନ୍ଧୁ କହିଲେ ମଧ୍ୟ ଅତିରଞ୍ଜିତ ହେବ ନାହିଁ । କାରଣ ସାପ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ନାହାନ୍ତି ଯିଏକି ଫସଲର ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ଶତ୍ରୁ ମୂଷାକୁ ତା'ର ଗାତ ମଧ୍ୟରେ ପଶି ଧରି ମାରିପାରିବ । ବିଷଦେଇ, ଜନ୍ତା ବସାଇ ବା ଅନ୍ୟ ଶିକାରୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯେତିକି ମୂଷା ମରନ୍ତି, ସାପମାନେ ତା ଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକସଂଖ୍ୟକ ମୂଷାଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ଆକାରରେ ଖାଇଯାଆନ୍ତି ।

୨.2. ସାପମାନଙ୍କର ସଂରକ୍ଷଣ :

ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ବିଷାକ୍ତ ଓ ବିଷହୀନ ସାପ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନ ବୁଝି ସବୁଶ୍ରେଣୀର ସାପଙ୍କୁ ବିଷାକ୍ତ ବୋଲି ମନେକରି ଭୟ କରନ୍ତି ଓ ଯେକୌଣସି ସାପକୁ ଦେଖିଲେ ତାକୁ ମାରି ପକାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ।

ତେଣୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ବିଷାକ୍ତ ଓ ବିଷହୀନ ସାପଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବୁଝାଇ, ସାପମାନେ ଆମର ଚରମ ଶତ୍ରୁ ମୂଷାକୁ ମାରୁଥିବାରୁ କିପରି ଆମର ପରମ ବନ୍ଧୁ ଅଟନ୍ତି, ଏ ପ୍ରକାର ଧାରଣା ଲୋକମାନଙ୍କ ମନରେ ଉତ୍ପନ୍ନ କରାଯାଇପାରିଲେ, ସାପମାନେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କଠାରୁ ଅଭୟ ଆଶ୍ରୟ ପାଆନ୍ତେ । ଫଳରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ମୂଷାମାନଙ୍କର ଦୌରାତ୍ମ୍ୟରୁ ବହୁତ ପରିମାଣରେ ରକ୍ଷା ପାଇପାରନ୍ତେ ଓ ଆମ ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କାର ଖାଦ୍ୟ ଶସ୍ୟ ହାନି ରୋକାଯାଇପାରନ୍ତା ।

ସହାୟକ ରଚନାବଳୀ :

1. ଭାରତର ସାପ—ପି. ଜେ. ଦେଓରାସ୍, ଅନୁବାଦ—ଡକ୍ଟର ବସନ୍ତ କୁମାର ବେହୁରା, ନ୍ୟାସନାଲ୍ ବୁକ୍‌ଟ୍ରଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ, ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ

2. ଓଡ଼ିଶାର ସାପ—ଡକ୍ଟର ବସନ୍ତ କୁମାର ବେହୁରା, ପ୍ରାଣୀବିଜ୍ଞାନ ସମିତି, ଓଡ଼ିଶା

3. Snakes of India & Pakistan–K. G. Gharpurey, Popular Prakashan, Bombay

4. Common Indian Snakes, A field guide–Romulus Whitaker, Macmillan India Ltd.

●